

POTUNGAUE TOUTAI

LIPOOTI FAKATA'U TA'U FAKAPAÁNGA 2019/20

Vahe 1: Kanotohi

Vahe 1: Kanotohi	2
Vahe 2: Lea nounou	3
Vahe 3: Talateu ‘a e ‘Eiki Minisitā ‘o e Potungāue Toutai.....	5
Vahe 4: Fakamatala meí he ‘Ofisa Pule Ngāue.....	7
Konga lalahi ‘o e fakahoko fatongia fakalukufua ‘a e Potungāue Toutai	10
1. Sio Fakalukufua ki he Potungāue Toutai	22
1.1 Puipuitu’a.....	22
1.2 Lao, Tefito’i Ngāue, Kupu Fekau’aki	23
1.3 Fa’unga ‘o e Potungāue.....	27
1.4 Founa Fakahoko Pule – Mape ki he Fokotu’u Palani	28
2. Fakahoko Ngāue ‘a e Potungāue Toutai.....	29
2.1 Va’a Ngāue Faka’ofisi.....	29
2.2 Ngaahi Ola Ngāue.....	35
2.2.1 ‘Ofisi ‘o e ‘Eiki Minisitā	35
2.2.2 ‘Ofisi ‘o e ‘Ofisa Pule Ngāue	36
2.2.3 Va’a Ngāue Faka’ofisi.....	39
2.2.4 Va’a Ngāue ki hono Pule’i mo e Fakalalakaka ‘o e Toutai.....	43
2.2.5 Va’a Saienisi ki he Toutai.....	53
2.2.6 Va’a Muimui’i Lao ‘a e Toutai.....	83
2.2.7 ‘Iuniti ki hono pule’i mo tokangaekina ‘a e Poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tu’uloa (PMU). 90	
2.3 Pule’i ‘o e Pa’anga	92
2.4 Fefakatau’aki Fakapule’anga	94
2.5 Pule’i ‘o e koloa ‘a e Pule’anga	95
3. Ngaahi me’a mahu’inga/ Pole fakangāue.....	96
3.1 Ngaahi pole fakangāue	96
3.2 Ngaahi Fakatu’utāmaki mo hono Pule’i.....	100
4. Fakamatala mo e Muimui ki he Ngaahi Tu’utu’uni.....	101
4.1 Fakamatala ‘Aotita	101
4.2 Ngaahi Tu’utu’uni FakaMinisitā mo e Kapineti.....	101
4.3 Pule Lelei.....	102
4.4 Ngaahi Tu’utu’u Ngāue Faka-Pule’anga	104
4.5 Poate mo e Ngaahi Komiti.....	104
Vahe 5: Fakamā’opo’opo.....	106

Vahe 2: Lea nounou

ACIAR	Senita fakavaha'apule'anga 'a 'Aositelelia 'i he fekumi ki he ngoue
ACP	'Afilika, Kalipiane mo e Kulupu mei' he Pasifiki
ADB	Pangike Fakalalakala 'a 'Esia
AMP	Palani Pule Fakata'u
ANCORS	Senita fakafonua 'a 'Aositelelia ki hono malu'i 'o e me'amo'ui 'o 'oseni
AR	Lipooti Faka-ta'u
CP	Palani Fakata'u Tolu
CEO	'Ofisa Pule Ngāue
CFEC	Ako fekau'aki mo hono muimui'i 'o e lao
CITES	Konivēsio 'o e Lao Toutai 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha
CSU	Va'a ngāue lotoloto
DPD	Fakaikiiki fakamatala Poloseki
EEZ	Konga tahi toutai'anga faka'ekonomika
EFY	Faka'osinga 'o e Ta'u Faka-Pa'anga
ESMF	Puleí ó e 'ataakai mo e tu'unga fakasosiale
FAD	Naunau tauhele ika
FAO	Kautaha me'atokoni mo e ngoue 'a e ngaahi Pule'anga fakatahataha
FCD	Va'a ngāue ki hono muimui'i e lao toutai
FFA	Kautaha Toutai 'a e Pasifiki
FFC	Komiti alealea ki he toutai
FFC MIN	Komiti alealea ki he toutai 'a e kau Minisitā
FLOW	Ako fekau'aki mo e Laiseni Toutai
FY	Ta'u Faka-Pa'anga
GDP	Koloa 'oku Ngaahi Fakalotofonua
GPA	Ngaahi Fiema'u vivili 'a e Pule'anga
HMAF	Kau Tau 'a 'Ene 'Afio
ICT	Fakamatala, Fetu'utaki Tekinolosia
IP	Tu'utu'uni Ngāue fakaloto'i Potungāue
IMO	Kautaha Fakavaha'apule'anga ki he fefolau'aki vakatahi
IUU	Toutai Ta'efakalao mo 'ikai ke lipooti
KPI	Me'afua Ngāue
LAN	Netiueka fakalotofonua
MC	Konifelenisi FakaMinisitā
MCS	Muimui'i malu mo le'ohi
MSC	Ako ki he Setifikeiti ke lava heka he 'u vaka kupenga
MDA	Ngaahi Potungāue
MOF	Potungāue Pa'anga
MoF	Potungāue Toutai
NFOSC	Ako ma'ae kau 'Ofisa Toutai fekau'aki mo hono le'ohi 'o 'oseni
NPOA	Palani ngāue fakafonua
NTSA	Talite Alepau 'a Niue
NICT	Fakamatala, Fetu'utaki Tekinolosia Fakafonua
NIWA	Kautaha fakafonua ki he Vai mo e 'Etimosifia
NZ	Nu'usila
OPM	Polokalama ki hono pule'i 'o e kau 'ofisa taulama fakamafai
PC	Komiuniti 'a e Pasifiki

PSC	Komisoni ki he kau ngāue Faka-Pule'anga
PMS	Me'afua Fakahoko Ngāue
PNA	Paati ki he Aleapau mo Niue
POI	Tokotaha Tukupau
POM	Tohi Fakahinohino ki hono tokangai ó e poloseki
PMU	Iuniti Puleí ó e Poloseki
PROP	Polokalama ki hono tokanga'i 'o e Potutahi feitu'u Pasifiki
PSMA	Aleapau ki he malu 'o e ngaahi taulanga
PMSP	Polokalama ki hono malu'i 'o e fefononga'aki 'i tahi 'o e Pasifiki
QGIS	Lahi 'o e polokalama fakamatala fakasiokalafi
RIMSW	Ako ki hono pule'i 'o e ngaahi sisitemi fakamatala fakafeitu'u
ROCW	Ako ki he kau 'ofisa taulama fakamafai fakafeitu'u
SAW	Ako ki he toenga 'o e sitoka 'oku toe 'i 'oseni
SDG	Taumu'a Langa Fakalalakaka Tu'uloa (Pule'anga Fakatahataha)
SIDS	Fonua iiki kei Langalanga hake
SMA	Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe
SOP	Fakahinohino ngāue
SPC	Komiuniti 'a e Pasifiki Tonga
TC	Saikolone Fakatalopiki
TCC	Kautaha Fetu'utaki 'a Tonga
TDW	Ako ki he Tanaki Fakamatala ki he Valu
TFSP	Palani 'a e Sekitoa Toutai 'a Tonga
TSDF II	Palani Fakalalakaka Fakafonua 'a Tonga II
TPFES	Sisitemi ki he hū atu 'o e ngaahi me'atokoni 'i he kau fefolau'aki 'a Tonga
TOR	Tuúnga ó e Fatongia
UN	Pule'anga Fakatahataha
UNCLOS	Konivesio 'o e Lao Toutai 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha
UNDESA	Potungue ki he 'Ekonomika mo e vā fakasosiale 'a e Pule'anga Fakatahataha
WCPFC	Komisoni Toutai ki he Uesite mo e Pasifiki
WB	Pangike 'a Mamani
WTO	Kautaha Fefakatau'aki 'a Mamani
VMS	Me'angāue ki hono muimui'i ngaahi vaka toutai

Vahe 3: Talateu ‘a e ‘Eiki Minisitā ‘o e Potungāue Toutai

Óku ou fiefia ke tuku atu éku fuofua lipooti Fakamatala Fakataú kihe Taú Fakapaánga ó e 2019/20 í heéku hoko ko ia ko e Minisitā foóu á e Potungāue Toutai hiliange á e liliu foóu ko ia á e Puleánga naé fakahoko í he kongaloto ó e 2019. Ko e Fakamatala Fakataú ko éni óku ne óatu á e ngaahi ngāue lavameá, ola ngāue mo e ngaahi fakafe’atungia naé fepaki mo e Potungāue lolotonga á e taú fakapaánga ko éni.

Ko e taha ‘o e ngaahi lavame’a ‘a e Potungāue’ ko ‘enau kau atu ki he polokalama Maa’imoa Faka’ali’ali Ngoue & Toutai ‘i he kamata’anga ‘o e ta’u fakapa’anga 2019/20, ko e polokalama fakafonua eni ‘oku fakahoko fakata’u, pea fakahoko fakataha ai pea mo hono katoanga’i ‘a hono fakamanatu ‘a e ‘aho ‘alo’i ‘o ‘ene ‘Afio Tupou VI. Ko e maa’imoa faka’ali’ali Ngoue & Toutai na’e kamata ia mei Tongatapu ‘i he konga kimui ‘o Sune pea hoko atu ai ki he vahe fonua Ha’apai, Vava’u, Niuafo’ou, Niuatoputapu pea toki faka’osi mai ki ‘Eua ‘i he konga kimu’a ‘o ‘Akosi 2019.

Ko hono tali ko ia ‘e he Pangikē ‘a Mamani pea mo hono fakahoko ‘a e ngāue ki he poloseki “Halafononga ki ha Ngatai Tu’uloo” ‘i Tonga ni ‘i he 2019 pea fe’unga mo e Pa’anga ‘Amelika USD\$10 miliona ki he ta’u ‘e 6 ‘oku lau eni ko e ngāue lavame’a ‘a e Potungāue. Ko hono fakangāue’i ko ia ‘o e ‘luniti ke ne pule’i ‘a e poloseki’ ke hoko koha va’a ngāue ‘a e Potungāue’ pea mo hono fakahoko ‘o e ngaahi ngāue ‘a e poloseki ko ha makamaile ia ki he Potungāue.

Taha ó e ngaahi ngāue tuúkimuá ó e Taú Fakapaánga 2019/20 ko hono tali ko ia é he Fakataha Tokoni í Tisema 2019 ke fakamo’oni ‘a Tonga he Aleapau ‘a e Kautaha Me’atokoni ‘a Mamani (FAO) ‘oku ‘iloa ko e “Aleapau ki he malu ‘o e ngaahi taulanga”. Ko e taha eni e makamaile ki he sekitoa Toutai í hono tau’i pe fakafepaki’i á e toutai taéfakalao.

Óku óatu á e fakamalo ki he Komisoni ‘a e Kau Ngāue Fakapule’anga í hono to e fili ó Dr. Tuíkolongahau Halafihi ki he lakanga ko e ‘Ofisa Pule Ngāue ‘o e Potungāue Toutai í he taú é 4 ó kamata meí he áho 18 ó Sune 2020. Ko e fatongia ‘o Dr. Halafihi ko hono fakahoko ‘a e ngaahi tu’utu’uni ngāue ‘a e Pule’anga, tataki mo tokangaí fakalukufua á e Potungāue pea pehe foki ke kei hokohoko lelei ai pe mo áusia á e ngaahi taumuá ngāue á e Potungāue. Óku ou fie fakaha foki heni á e ngāue kafakafa mo lavameá á e ‘Ofisa Pule Ngāue ‘o e Potungāue Toutai, á Dr. Tuíkolongahau Halafihi pea pehe foki ki he ngaahi ngāue tokoni meí he kau ngāue á e Potungāue.

Ko e taha ó e ngaahi pole ó e Taú Fakapaánga 2019/20 ko e fokoutua COVID 19, á ia óku ne uesia lahi á e sekitoa Toutai, ngaahi pisinisi pea mo e tu’unga faka-ékonomika ‘o e fonua. Talu meí he kamata mai á e fokoutua ni í he kamataánga ó e 2020, ko e ngaahi fakataha fakavahaápuleánga kotoa á e Toutai naé palani mo fokotuútuú ki he Taú Fakapaánga 2019/20 naé fakahoko pe ia í he tekinolosia (ZOOM) tupu meí he tapuni ko ia á e ngaahi kauáfonua í he fefolauáki.

Ko e feliuliuáki ó e ‘ea, ko e taha foki ia á e pole lahi óku fehangahangai mo e ngaahi sekitoa Toutai tautau tefito ki he ngaahi ‘otumotu iiki í he Pasifiki, ó kau ai á Tonga ni. Hange ko ia, ko e Saikolone Haloti naá ne áhia á Tonga í Épeleli 2020 pea naé uesia lahi ai á e sekitoa Toutai tautautefito ki Éua mo Tongatapu, á ia ne fakafuofua á e maumau ki he paánga \$1. 8 miliona.

Ko hono toutai’i ta’efakapotopoto ko ia ‘o e ngaahi me’amo’ui mei ‘oseni ko e palopalema lahi ia óku fehangahangai mo e Potungāue Toutai í he áho kotoa pe. Ko ia ai, ko e fatongia á e Potungāue fakataha mo e ngaahi kupu fekau’aki í he sekitoa Toutai ke nau ngāue fakataha ki hono mapule’i, fakahaofi mo fakapapaú óku hoko e toutai fakapotopoto kene malu’i e koloa mahu’inga ko eni ‘a e fonua.

Ko e hokohoko atu ‘o e ngaahi tokoni fakapa’anga mo e fakatekinikale mei’ he ngaahi hoa ngāue, ngaahi kautaha Toutai fakafeitu’u mo fakavaha’apule’anga, ‘oku hoko ia ke tokonia ‘a e ngaahi fiema’u fakalalakaka ‘a e sekitoa Toutai ki hono hiki hake ‘o e fakalalakaka ki he tu’uloa ‘o e toutai ‘i Tonga.

Óku ou mahu’inga’fa mo ‘i ai ‘a e tokanga makehe foki í he Polokalama Feitu’u Pule’i Makehe (SMA) ki he ngaahi kolo matatahi ke to e lahi ange í he kaha’u. É hoko eni ke ne fakaivia á e ngaahi tukui kolo matatahi pea ke nau maú á e totonu mo e mafai ki hono tokangaí mo tauhi ke malu á e ngaahi meá mouí ‘o óseni mo honau ngaahi átakai.

Malo ‘aupito,

Lord Tu'ilakepa
Minisitā ‘o e Potungāue Toutai

Vahe 4: Fakamatala meí he ‘Ofisa Pule Ngāue

Ko e Lipooti Fakamatala Fakataú éni ki he Taú Fakapaánga 2019/20 óku ne fakamatalaí á e ngaahi ngāue naé lava’i lelei é he Potungāue Toutai ó fakatefito ia í he Palani Fakata’u Tolu á e Potungāue 2019/20 – 2021/22 mo e ngaahi tefitoí meá é lava ke ngāueáki ki hono sivií mo lipooti á e fakalalakaka e ngāue á e Potungāue.

Lolotonga á e Taú Fakapaánga 2019/20, naé fehangangai á e Potungāue Toutai mo e ngaahi pole lahi pea pehe foki ki he ngaahi ha’aha’a ‘o e feliuliaki ó e ‘ea. Neongo á e ngaahi pole ni, ó kau ai á e ngaahi fiemaú fakatekinikale mo e ngaahi fakangatangata í he ivi fakapaánga ka naé lava pe é he Potungāue ó levaí mo aúsia á ‘ene ngaahi taumuá ngāue ‘i he Palani Fakata’u Tolu.

Ko e ngaahi taumuá ngāue mahuínga ne fai ki ai á e tokanga í he taú fakapaánga ko éni, na’e kau ki ai á e fakahoko e ngaahi ngāue ‘oku ha he Palani Sekitoa Toutai á Tonga á ia óku kau á e teuteu ko ia ó e Poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tuúloa. Í he malumalu ó e Palani Sekitoa Toutai á Tonga, ne tokanga á e Potungāue ki hono fokotuú á e ngaahi Feituu Puleí Makehe foóu é 13 í he taú fakapaánga koéni. Óku kau heni hono fakalahi á e faamaí ó e tofe meí he 21 ki he faama é 29.

Ko e ta’u ‘aki ‘eni ‘e 4 ‘a hono fakahoko é he Potungāue á e ngāue’aki ‘o e Meáfua (PMS) ki hono sivií ó e tuúnga fakahoko fatongia. Ko e kau ngāue é 69 meí he toko 73 naé lava ke fakapaleí ki nautolu í he fakaósinga ó e taú. Naé pale úluaki foki á e Potungāue í he kalasi ‘e 6 meí he kalasi fakakatoa é 12 pea ua (2) í he kalasi ‘e taha (1) í he katoanga foaki pale ‘a e Komisoni ki he kaungāue fakapule’anga ‘i he fakaósinga ó e taú fekau’aki mo hono fakahoko e ngāue ko eni ki he PMS

Ko e patiseti á e Potungāue na’e hiki hake meí he \$4.2miliona í he 2018/19 ki he \$4.5 miliona í he 2019/20 pea ko e fakamole kotoa ko e \$3.625 miliona. Ko e taketi ki he 2019/20 ko e \$3.3 miliona ka naé tanaki é he Potungāue á e \$3.5 miliona.

Óku kei fakafalala á Tonga ‘i he toutai ki he meákai fakaáho mo e maúánga mouí. Ko e ngaahi tefitoí koloa fakatoutai é tolu (3) ó ‘oseni óku uta fakakomesiale mei Tonga, á ia ko e Tuna (Valu), Palu pea mo e ngaahi feo mo e ika mo’ui oku hu atu ki tu’apule’anga ‘o faktaumu’a ki he ngaahi puha sio’ata.

Ko e fakakatoa ó e ngaahi koloa ó ‘oseni naé lava hu atu ki tuápuleánga (í kai kau heni á e ngaahi meámouí ki he ngaahi puha sioáta), lolotonga ó e vahaá taimi taú fakapaánga 2019/20 naé fe’unga mo e toni ‘e 2,015 fakahoa ki he toni ‘e 1,788 í he 2018/19. Á ia ko e hiki ‘aki ‘eni e 13 % meí he fakakatoa e meá mouí o ‘oseni naé uta atu ki tuápuleánga í he taú fakapaánga kuoósi. Na’e tupu éni meí he lahi ange ola meí he toutai tuna. Ko e mahu’inga fakalotofonua (FOB value) fakakatoa ki he ika naé uta í he taú fakapaánga ko éni naé fakafuofua ki he pa’anga \$10.97miliona á ia ko e tupuáki ia e 16% meí he mahuínga ó e ika na’e uta ki tuápuleánga í he taú fakapaánga kuoósi.

Ko e toni fakakatoa é 1,787 e valu (tuna) naé hu atu ki tuápuleánga í he taú fakapaánga ko éni á ia ko e hikiáki ia 12% meí he taú fakapaánga kuoósi. ‘A ia ko e valu na’e lahi taha hono uta í he taú fakapaánga ko eni í he ngaahi koloa ó ‘oseni á ia ko e 91%. Ko e mahu’inga fakapa’anaga ‘o e valu na’e uta atu í he vahaá taimi ko éni na’e fakafuofua hono mahuínga ki he paánga é \$9.6 miliona á ia ko e hiki hake ia áki e 9% meí he taú kuoósi.

Ko e fakakatoa ó e feo mo e ika mo’ui na’e hu atu ki tu’apule’anga ‘o fakataumu’a ki he ngaahi puha sio’ata í he taú fakapaánga 2019/20 ko e fa’ahinga e 157,551, pea naé feúnga hono mahuínga fakafuofua ki he paánga é \$0.97 miliona. Ko e holo áki ia á e 39% í he lahi mo e 19% í he mahuínga (FOB value) fakapa’anaga meí he he taú fakapaánga kuoósi. Ko e uta e ngaahi koloa ni na’e lahi taha ai e ngaahi fa’ahinga ‘oku ma’ulalo hono mahu’inga fakapa’anga ‘o hange ko ia oku ha atu he Fakatata 3. Ko Ámelika á e maketi lahi taha óku uta ki ai á e ngaahi koloa ko eni.

Ko e toni fakakatoa é 57 ó e fa’ahinga e palu naé lava ke hu atu ki tuápuleánga ‘i he taú fakapaánga ko éni, á ia na’e holo áki e 22% meí he taú fakapaánga kuo ósi. ‘A ia ko e 4% ‘o e me’amouí na’e hu atu ki tuápuleánga. Naé fakamahuínga fakafuofua ki he paánga \$0.4 miliona á ia ko e holo áki e 17% meí he taú fakapaánga kuo ósi. Ko e palu kula (palu tavake) na’e lahi taha ‘a hono uta atu. Ko e holo ko eni í he uta ó e palu na’e tupu ia meí he kamata mai ‘o e COVID 19 pea ko e uta fakamuimui na’e fakahoko ia ‘i he konga kimuá ó Maási kimuá í he tapuni ó e ngaahi kau á fonua. Ko e toutai palu ko óku lolotonga uesia ‘e he ha’aha’a ‘o e fokoutua COVID 19.

Tupu meí he holo ko ia á e ngaahi meámouí í hotau óseni, koe’uhi ko e ngaahi úhinga kehekehe ó kau ai e feliuliuaki ó e éa mo e lahi ‘o e toutai, kuo kamata ai é he Potungāue Toutai á e ngaahi langa ngāue foóu ke fakapapau’i óku kei pukepuke á hono fakalato ó e fiemaú á e fonua meí he ngaahi koloa toutai ó óseni tautautefito ki he maú meátokoni pea mo e maúánga paánga. Naé malava é he Potungāue ke na’e fokotuú ha ngaahi tauheleánga ika (FADS) í he ngaahi potutahi ó Tonga ni, ke to e fakatupulekina á e ola meí he ngaahi toutai fakatele. Naé lava foki hono fakalalakala á e faamaí e ngaahi meámo’ui mei óseni í hano lava ke fakafanau á e mokohunu talu mei Tisema 2018.

Ko e taha e meá mahuínga ka ko hono fa’u ko ia e palani ngāue fakavavevave ki he COVID 19 á e Potungāue talu mei Ma’asi 2020, fakatefiteo kí he fakatau atu ‘o e ika í he totongi maámaá ki he kakai ó e fonua. Naé fakataumuá á e ngāue ni ke tokonia á e malu fakame’atokoni á e kakai ‘o e fonua lolotonga á e taimi faingataá ko éni pea mo tokonia á e kau toutai fakapa’anga. Ko e polokalama ni kuo fakahoko ia í Tongatapu pea mo e ngaahi ‘otu motu. Ko e katoa ‘o e ika na’e fakatau atu ‘i he polokalama COVID 19 mo e mahaki ‘ikai ke pipihi na’e fe’unga mo e metuliki toni ‘e 106. 72.

Ko e toutai ngufeke naé ósi fakahoko hono savea’i ‘i Tonga ni ‘i he 2018 mo e 2019 pea naé ola lelei ia. Ka ko e ola fakamuimui meí he toutai ko eni na’e ma’u ‘i Siulai 2019 pea na’e ‘ikai fakahoko ha toutai mei Sanuali ki Sune 2020. ‘Oku tupu eni meí he ‘ikai ha naunau toutai fe’unga ke fakahoko’aki e toutai ko eni, ‘ikai ke ngata ai ka ‘oku kaunga ki heni e kei ma’ulalo e totongi e ngufeke he ngaahi maketi ‘i tu’apule’anga.

Óku ou ámanaki ko hono fakahoko ko ia á e ngaahi ngāue he palani fakalukufua ó e Sekitoa Toutai pea pehe ki he Palani Fakataú Tolu á e Potungāue Toutai ki he taú fakapaánga ko éni naé tokoni lelei ia ki he fakalalakaka fakalukufua ó Tonga.

Faka'osi, 'oku ou houna ía mo fakamalo ki he tokoni mo e ngāue fakataha naé fakahoko é he kau ngāue á e Potungāue Toutai ó malava ai ke fakakakato mo a'usia á e ngaahi taumuá á e Potungāue ki he taú fakapaánga 2019/20.

Malo 'aupito,

Dr. Tu'ikolongahau Halafini
'Ofisa Pule Ngāue 'o e Potungāue Toutai

Konga lalahi 'o e fakahoko fatongia fakalukufua 'a e Potungāue Toutai

Ola Ngāue	Ngaahi tefito'i Ngāue	Konga lalahi 'o e ngāue na'e fakahoko
<p>Ola Ngāue 1: Tataki lelei 'o e Potungāue Toutai, í he tuúnga fakalotofonua, fakafeituú mo fakavahaá puleánga</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fakahū atu e Palani Taú Tolu mo e Patiseti á e Potungāue ➤ Fakahu atu e Lipooti Fakataú 2018-2019 ➤ Fakataha Fakaminisitā á e Kulupu ó e Pasifiki , Áfilika pea mo e Kalipiane, Sepitema 2019 ➤ Fakataha fakataú á e Kautaha Toutai á e Pasifiki (FFA) 16 Ókatopa ki he 2 Novema 2019 ➤ Fakataha lahi fakataú hono 16 á e Komisoni ki he Toutai Tuna he ngaahi Fonua fakahihifo mo e lotoloto e Pasifiki (WCPFC) 5-11 Tisema, 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e Palani Taú Tolu mo e patiseti ki he Taú Fakapaánga 2020/21 naé fakahu í he áho 31 ó Sanuali 2020 ➤ Naé fakahu atu á e Lipooti Fakataú ó fakatatau mo e áho naé fiemaú ki ai, 23 ó 'Okatopa 2019. ➤ Ko hono vakai'i e tu'unga ki hono fakahoko e ngaahi ngāue 'i he 2019 'oku ha he Palani Ngāue 'a e ACP. Na'e tuku atu ai 'e Tonga 'ene ngaahi ngāue kuo lava 'o fakatatau mo e palani ko eni, kau ai e lahi e ngaahi SMA kuo fokotu'u, fakalalaka he ngāue ki hono tau'i pe fakafepaki'i e toutai ta'efakalao. ➤ Fa'u 'o e ngaahi fokotu'utu'u ngāue mahu'inga ma'ae FFA ke fakahu atu ki he fakataha fakata'u 'a e Komisoni ki he Toutai Valu 'i Tisema 2019. Naé kau foki heni á e ngaahi fiemaú vivili á Tonga ➤ Ko hono tali ó e ngaahi fokotu'utu'u á e Kautaha Toutai ó e Pasifiki (FFA) hange ko e solovaánga ó e feliuliuaki ó e 'ea, ngaahi me'afua ki he muimui'i e toutai, palani halafononga ki he toutai'i e Albacore, ngaahi fakangatangata he toutai e ngaahi tahi 'ataa pea pehe ki he muimui'i e toutai 'aki e ngaahi me'a fakatekinolosia

	<p>2019</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e Fakataha hono 13 á e Komiti Fakatahataha pea mo Siapani ki hono pule'i mo tokanga'i 'a e pa'anga tokoni á Siapani (ngãueáki á e tekinolosia 19-21 Fepueli,2020) ➤ Fakataha fakataú í he Talite Toutai 'a Ámelika mo e ngaahi Fonua memipa 'o e FFA, kau ai a Tonga ni, 22-23 ó Épeleli 2020 ➤ Fakataha á e Kulupu e ngaahi fonua he faka-Tonga e Pasifiki, kau ai 'a Tonga ni – Exploratory Pool (fakahoko í he tekinolosia 28 ó Épeleli 2020) ➤ Fakataha Fakataú hono 12 e SPC ki he Kau Taki Toutai 'a e ngaahi Fonua memipa, (fakahoko 'i he tekinolosia, 12-14 Me 2020) ➤ Fakataha lahi Fakata'u hono 114 e Komiti Pule 'o e FFA (fakahoko 'i he tekinolosia 5- 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Maú e tokoni fakapaánga meí he Puleánga Siapani ki he Kautaha Toutai ó e Pasifiki (FFA) - Kau á Tonga í he faingamalie tokoni ko éni. ➤ Ngaahi fokotu'utu'u he Talite Toutai ni ki he ta'u 2021-2022 'o kau ai e ngaahi totongi e Toutai. ➤ Palani mo e fokotuútuú á e Kulupu Exploratory ha founa ke to e lelei ange 'a e fakahoko e toutai 'a e Pule'anga Amelika 'i honau potutahi. ➤ Fakalalakaka e Palani ki he Toutai he ngaahi mataafanga pea pehe ki hono tokanagaekina e ha'aha'a 'o e fokoutua COVID 19 ➤ Ha'aha'a 'o e COVID 19 pea mo e Palani fakafeitu'u ki he toutai Longline
--	--	--

	19 Sune 2020)	
<p>Ola Ngāue 2: Tataki mo puleí lelei ‘a e ngaahi vaá ‘o e Potungāue, áki ha va fetokoniáki mo e fetuútaki lelei, ó makatuúnga he ngaahi taimi kuo tukupau ki he ola ngāue</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fakataha fakakuata á e kau taki ó e ngaahi Vaá mo e Minisitā ➤ Tali é he ‘Ofisa Pule Ngāue á e Palani Fakataú Tolu (3) á e Potungāue, Patiseti, Palani Fakatau Fakapa’anga ki he ta’u fakapa’anga 2020/21. ➤ Tali ‘e he ‘Ofisa Pule Ngāue ‘a hono to e vakai’i ‘a e Palani Fakata’u Tolu pea mo e Palani Fakatau Fakapule’anga. ➤ Tali ‘e he ‘Ofisa Pule Ngāue ‘a hono fakahu atu ‘a e Palani Pule Fakata’u, Palani Fakata’u ki he Pa’anga, Palani Ako Fakata’u, Me’afua Fakahoko Fatongia, Vakai’i Fakamatala Ngāue pea mo e Lipooti Fakata’u . ➤ Fakahu atu e Lipooti Fakamahina ono (6) ki he Komisoni ki he kaungāue fakapule’anga ➤ Fakahu atu Lipooti Fakataú e 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fakataha Fakakuata ‘e fa (4) á e kau taki ó e ngaahi vaá na é fakahoko lolotonga ó e taú fakapaánga ➤ Lava hono fakahu atu á e Palani Taú Tolu (CP), Patiseti, Palani Fakatau Fakapuleanga, 15 ‘Epeleli 2020 ➤ Fakahu atu ‘a hono vakai’i ‘o e Palani Fakata’u Tolu pea mo e Palani Fakatau Fakapule’anga ‘o fakatatau ki he Patiseti na’e tali, 31 ‘o Siulai 2020 ➤ Fakahu atu e Palani Pule Fakata’u(AMP), Palani Fakata’u ki he Pa’anga ki he ‘Ofisi ‘o e Palemia pea mo e Potungāue Pa’anga he ‘aho 31 Siulai 2020, Palani Ako fakata’u ki Komisoni ki he kaungāue fakapule’anga he ‘aho 2 ‘Aokosi 2019, PMS ‘i he faka’osinga ‘o e ta’u fakapa’anga 2018/19, áho 22 Áokosi 2019 pea mo e PMS vaeua taú ki he ta’u fakapaánga 2019/20 na’e fakahu ia áho 31 Sanuali 2020, Lipooti Fakataú ‘a e Potungāue ki he Taú Fakapaánga 2018/19 na é fakahu ki he Kapineti (30 ‘o Sepitema 2019) pea mo e Falealea (áho 23 Ókatopa 2019) . ➤ Naé lava lelei hono fakahu e ongo Lipooti Fakamahina 6 (Siulai 2019 mo Sanuali 2020). ➤ Lipooti Fakataú ó e ngāue ki he Palani á e Sekitoa Toutai á Tonga na’e lava lelei

	ngāue kuo lava ki he Palani á e Sekitōa Toutai á Tonga	
Ola Ngāue 3: Ngaahi ngāue fakalao lelei.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kaseteí ‘o e Ngaahi Tuútuúni Toutai (Kolo Matatahi), (Fakatonutonu) 2020. ➤ Ngaahi Tuútuúni Faama Ika ➤ Ngaahi Tuútuúni Toutai Laiseni (Ngaahi Vaka Toutai) 2020. ➤ Tali ó e Aleapau ki he malu ‘o e ngaahi taulanga (PSMA). ➤ Aleapau Femahino’aki ó e Puleánga Tonga mo e FFA ki he polokalama savea ‘o ngāue’aki e vakapuna. ➤ Ngaahi ako fakalao mo e kau ngāue mo e ngaahi kolo 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kaseteí ó e Ngaahi Tuútuúni Toutai (Kolo Matatahi), (Fakatonutonu) 2020 í he áho 21 Fepueli 2020 (Kasete 8/2020) á ia na’e tanaki foóu ki ai á e Kolo Matatahi é nima (5). ➤ Tali é he Kapineti í Sune 2020 ke fakahu ki he Ófisi ó e ‘Ateni Seniale ke kaseteí. ➤ Tali é he Kapineti í Sune 2020 ke fakahu ki he Ófisi ó e ‘Ateni Seniale ke kaseteí. ➤ Tali é he Fakataha Tokoni á Éne Áfio í he áho 12 Tisema 2019 ke hoko a Tonga ko e memipa he Aleapau ki he malu ‘o e ngaahi taulanga (PSMA). ➤ Tali é he Kapineti á e Aleapau í he vahaá ó e Puleánga Tonga mo e FFA ki he Polokamala Savea ‘o ngāue’aki e vakapuna í he áho 7 Fepueli 2020 (CD102/2020). ➤ Fakahoko ó e ngaahi ako fakalao maáe kau ngāue fekauáki mo e faúnga fakalao fakalukufua á e toutai pea mo e ngaahi feituú puleí makehe (SMA).
Ola Ngāue 4: Ngaahi ngāue fakamitia mo fakafetu’utaki lelei.	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ngaahi fakamatala tuku atu ki he mitia. ➤ Ngaahi fakataha fakakuata mo e ngaahi hoa ngāue. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kamata hono ngāueáki hono tuku atu ó e ngaahi fakamatala mo e fanongonongo á e Potungāue í he peesi facebook (mitia fakasosiale). ➤ Ke to e fakalahi ‘a e polokalama ngāue ‘a e Potungāue mo e kakai pea pehe ki he ngaahi ako.

<p>Ola Ngāue 5: Fakalalakaka ‘a e ngāue faka’ofisi pea mo e va fakangāue ki hono tokoni’i ‘o e kau ngāue fakalukufua ‘a e Potungāue Toutai.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Vakai’i fakata’u á e fakamatala ngāue ó e lakanga takitaha. ➤ Kau ngāue fo’ou/hiki hake kihe lakanga ma’olunga. ➤ ‘Iuniti ki hono Pule’i ‘o e Poloseki (PMU) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kakato hono vakai’i fakata’u á e fakamatala ngāue ó e lakanga takitaha í Okatopa 2019 ke ngāueáki ki hono fua á e fakahoko fatongia á e kaungāue ki he Ta’u Fakapa’anga 2019/20. ➤ Lolotonga ‘o e Ta’u Fakapa’anga 2019/20 ko e kau ngāue fakakatoa ‘e toko 77 (kakai fefine 35/ kakai tangata 42) kau ai mo e kau ngāue fo’ou ‘e toko 2 pea mo e kau ngāue toko 2 ku hiki hake ki he lakanga ma’olunga mo hiki atu ki he potungāue kehe, pea mo e toko 1 naé fakafisi meí he ngāue. ➤ Lakanga ‘ataa ‘e 9 lolotonga á e Taú Fakapa’anga 2019/20. (Naé ta’ofi ke to e hu mai ha taha ngāue fo’ou ‘o fakatatali ki ha tuútuúni meí he Komisoni ki he kaungāue fakapule’anga mo e Potungāue Pa’anga ke nau toe vakai’i fakalelei. ➤ Naé fakahu mai ‘e he PMU é nau toko taha ngāue fo’ou ki he ‘enau timi ngāue. Na’e fakafisi ‘a e Pule ‘o e Poloseki ‘i he ‘aho 22 ‘o Tisema 2019, pea hiki hake ‘a e taha ‘o e kau ngāue ki he lakanga Pule ‘o e Poloseki.
<p>Ola Ngāue 6: Hiki’i hake pea mo fakalalakaka’i ‘a e ako mo e tu’unga fakalalakaka fakangāue ‘a e kau ngāue ‘a e Potungāue</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ako ma’ae kau ngāue 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ako fakaloto’i Potungāue é 2 na’e fakahoko ma’ae kau ngāue fo’ou. ➤ Ako fakaloto’i Potungāue ma’ae kau ngāue á e Potungāue Toutai ‘i he ngaahi ‘elia kehekehe hange,’ Me’afua ó e fakahoko fatongia, Ngaahi Tuútuúni, muimui’i e lao, ako fakasaienisi pea mo e ngāue ki tu’a. ➤ Ko e ngaahi ako fakakatoa ‘e 49 na’e fakahoko ki tu’apule’anga pea ko e ako fakaloto fonua ‘e 66 na’e kau atu ki ai ‘a e kau ngāue Toutai.

		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tupu mei' he to á e covid-19 naé í ai á e ngaahi ako mo e fakataha na'e tonu ke fakahoko ki muli ka na'e lava pe 'o ngāue'aki tekinolosia 'o e internet í he 'ata mo e lea.
<p>Ola Ngāue 7: Tauhi 'a e fakalalakaka 'a e Patiseti, Palani pea mo hono lipooti 'a e ngaahi ngāue 'a e Potungāue.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tu'utu'uni ngāue fakaloto'i Potungāue. ➤ Palani Fakata'u Tolu, Palani Pule Fakata'u, Patiseti ➤ Lipooti fakata'u ➤ Me'afua fakahoko fatongia 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tu'utu'uni ngāue fakaloto'i Potungāue 'e 4 na'e tali (4xFakapilitania & 4xFakatonga) ➤ Fakahū atu 'i he áho 15 'o Épelei 2019 'a e Palani Fakata'u Tolu pea mo e Patiseti 'i he lea faka-Tonga' pea mo e faka-Pilitania ki he Potungāue Pa'anga, 'Ofisi 'o e 'Eiki Palemia (Tafa'aki Palani) pea mo e Falealea. ➤ Kakato hono fakataha'i e Lipooti fakata'u 'a e Potungāue Toutai' pea fakahū atu ki he 'Ofisa Pule Ngāue, Eiki Minisitā á e Potungāue, Kapineti pea mo e Falealea 'i he hili hono tali mei' he Kapineti. ➤ Fakahū atu he Potungāue 'a e ola 'o e Me'afua fakahoko fatongia ki he vaeua ta'u 'i he ta'u fakapa'anga 2019/20 he 'aho 21 Sanuali 2020 pea mo e faka'osi 'o e ta'u fakapa'anga 2018/19 í 22 'Aokosi 2019.
<p>Ola Ngāue 8: Fakahoko lelei'i 'a e ngaahi fatongia fakapa'anga ki he fakatau fakapule'anga pea mo hono tokanga'i 'o e koloa 'a e Potungāue 'o fakatatau mo e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'a e Pule'anga.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Patiseti – fakamole ➤ Pa'anga hu mai ➤ Koloa á e Pule'anga ➤ Fakatau Fakapule'anga 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ \$4.5 miliona na'e tali he patiseti pea ko e \$3.6 miliona naé fakamoleki. ➤ Taketi ki he \$3.3 miliona 'a e pa'anga hu mai', pea malava ó tanaki e \$3.5 miliona he pa'anga hu mai. ➤ Naé lava ó fakahu ki he Potungāue Pa'anga á e lipooti fakatau á e Potungāue, 31 Siulai 2019. ➤ Naé peseti é 100 á e faipau á e Potungāue ki he ngaahi tuútuúni ó e fakatau fakapule'anga fakatatau mei' he

		<p>lipooti mei Potungāue Pa’anga.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e palani fakatau fakapule’anga é 6 na’e fakahu ki he Potungāue Pa’anga pea naé tali ai á e 4 mo fakakakato á e ngāue kiai.
<p>Ola ngāue 9: Hokohoko atu hono tokanga’i ‘a e tu’unga 'o e ngaahi fakamatala mo e fetu'utaki fakatekinolosia ke tokoni ki he ola lelei ‘a e ngāue ‘a e Potungāue.</p> <p>.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Teitapeisi (Databases) ➤ E-government 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Peseti ‘e 99.99 ‘a e faingamalie ke ngāue’aki ‘e he kau ngāue’ ‘a e Netiueka fakalotofonua mo e fetu’utaki. ➤ Tokanga’i á e Teitapeisi fakafeitu’u ‘e 2 pea teitapeisi fakaloto fonua ‘e 15. ➤ Kakato hono fetukutuku ‘a e netiueka ‘a e Potungāue ki he E-government. Ko e ngaahi ‘ofisi í tahi kuo kakato hono fakahoko ó fakafou í he NICT mo e netiueka á e TCC
<p>Ola Ngāue 10: Tuúnga maólunga mo to e lelei ange á e ngaahi Palani Pule ki hono puleí mo fakalalakaka ó e ú toutai pea lava ‘o muimuií mo toutou vakaíí ke hoko e ‘u palani ke ne poupou’i e tu’uloa e koloa ‘o ‘oseni mo fakapapau’i ‘oku tupu e ngaahi kautaha toutai.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Palani Pule ➤ Tuútuúni ngāue fakatoutai. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Palani Pule Fakafonua ki hono puleí mo Fakalalakaka ó e Mokohunu 2020. ➤ Palani ki hono Puleí mo e Fakalalakaka ó e Toutai Loloto 2020 – 2025. ➤ Palani ki hono Puleí mo Fakalalakaka ‘o e ika mo’ui 2020 – 2025 ➤ Palani Pule Fakafonua ki hono toutaií ó e ánga 2018 - 2022 (lolotonga fakahoko) ➤ Palani ki hono Puleí mo Fakalalakaka ó e Valu 2018 – 2022 ➤ Palani ki hono Puleí mo Fakalalakaka hono Faámaí ó e meá mo’ui 2018 – 2020

<p>Ola Ngāue 11: Fakalalakaka ‘o e ‘ilo fakamaketi ke ne tokoni’i ‘a e maketi pea mo hono hu atu ‘o e koloa ki ‘oseni ki tu’apule’anga.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Savea maketi fakalotofonua 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e savea maketi naé fakahoko tuó taha í he uike í he maketi fakalotofonua ‘o kau ai ‘a Vavaú mo Haápai. Ko e katoa ó e me’atahi naé lava ó lekoóti lolotonga á e taú fakapaánga ko e metuliki toni é 94 pea fakafuofua hono mahuínga ki he paánga é \$0.84 miliona. ➤ Ko e mahuínga ó e ika í he maketi fakalotofonua naé kau ia í he lipooti fakakuata ó e kuata kotoa pe. <ul style="list-style-type: none"> - Ko e lipooti é 4 naé teuteu fekauáki mo e totongi ó e ika í he maketi pea mo e lipooti é 2 fekau’aki mo e savea maketi. ➤ Peseti é 100 hono fakakakato é he Potungāue Toutai á e polokalama ke taúí á e mahaki íkai ke pipihi í Tonga pea pehe ki he palani ki hono maluí ó e palani ki he Covid 19.
<p>Ola Ngāue 12: Tu’unga ma’olunga mo tonu ange ‘a e ngaahi lipooti faka’ekonomika mo e sitetisitika ke tokoni ki he faitu’utu’uni</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ngaahi koloa hū atu ki tu’apule’anga ➤ ‘Analaiso faka’ekonomika ➤ Fakamatala fakasitesitika 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e mahuínga fakakatoa ó e meátahi na’e uta atu ki tuápuleánga kau ai á e meámo’ui í he taú fakapa’anga ko éni naé fakafuofua ki he paánga é \$11.47 mliiona. Pea ko e lahi ‘o e meátahi naé uta atu ki tuápuleánga (‘ikai ke kau ai á e meámo’ui) naé feunga mo e metuliki toni é 2,015 ➤ Ko e metuliki toni é 1,787 ó e valu naé hu atu ki tuápuleanga í he taú fakapaánga á ia naé feúnga hono mahuínga mo e paánga é \$9.6 miliona. ➤ Ko e metuliki toni é 57 ó e palu naé uta atu ki tuápuleánga í he taú fakapaánga á ia na’e feúnga hono mahuínga mo e paánga é \$0.4 miliona. ➤ Ko hono ‘analaiso ó e toutai valu naé fakakakato pea

		<p>lipooti ki he fakataha á e kau taki ó e ngaahi vaá.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Ko e ola hono ‘analaiso ó e fakamatala toutai óku malava ‘o tufaki ki he ngaahi Potungāue mo e ngaahi kupu fengāueáki í he tali mo loto ki ai á e ‘OFISA PULE NGĀUE ➤ Kakato ‘a e fakamatala fakasitesitika pea fakahoko ‘a e lipooti ‘o fakatatau ki he taimi ‘oku fiema’u ai. <ul style="list-style-type: none"> - Teéki ke kakato á e lipooti fakakuata meí he Ta’u Fakpaánga 2019/2020
<p>Ola Ngāue 13: Fakatupulekina ‘a e taumu’a kuo fokotu’u ki he fakatotolo mo e fakalalakaka ‘o e faama ika ke tokoni ki he ngaahi ngāue fo’ou</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fakatotolo ki he faama ika mo hono fakalalakaka 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Faama Tofe ‘e 29 na’e tokoni’i mo e fanga ki’l tofe iiki (25x Vava’u, 4x Ha’apai) ➤ Feitu’u Pule’i Makehe ‘e 11 na’e tokoni’i mo e fanga ki’i Vasuva iiki (6x SMAs ‘i Ha’apai, 5 x SMAs ‘i Vava’u) ➤ Faama mokohunu ‘e 1 (Tongatapu) ➤ kalasi fo’ou ‘e 3 na’e ‘ahi’ahi’i hono fakafanau lolotonga e ta’u fakapa’anga (mokohunu, tukumisi mo e kaloa’a).
<p>Ola Ngāue 14: Fakalahi ‘a e Polokalama Feitu’u Pule’i Makehe ki he ngaahi kolo tu’u matatahi.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ngaahi Feitu’u Pule’i Makehe (SMA) 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Kasete’i e Feitu’u Pule’i Makehe fo’ou ‘e 5; Pea kakato hono fa’u ‘a e Palani pule ki he Feitu’u Pule’i Makehe ‘e 10. ➤ Feitu’u Pule’i Makehe fo’ou ‘e 13 (3 x Tongatapu-Kanokupolu, Manuka, Nukunuku), 2 x Vava’u- Makave & Nuapapu), 8 x Ha’apai (Mo’unga’one, MUITOA, Pukotala, ‘Uiha, Lofanga, Faleloa, Fakakai & Ha’ano). ➤ Muimu’i fakakuata ‘o e Feitu’u Pule’i Makehe ‘e 8 ‘i

		<p>Tongatapu.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Fetongi ngaahi poe faka'ilonga ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe 'i Vava'u (Koloa & Holeva) ➤ Laku poe faka'ilonga 'o e Feitu'u Pule'i Makehe fo'ou 'e 2 'i Vava'u (Holeva & Kapa) ➤ Fokotu'u e ngaahi Papa Ma'u'anga Fakamatala 'e 18 (4 x 'Eua, 9 x Vava'u & 5 x Tongatapu)
<p>Ola Ngāue 15: Fakalakalaka ki ha tu'unga ma'olunga e ako ngāue mo e taukei ngāue, ngāue ki tu'a mo e tokoni fakatekinikale ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe, faama ika mo e kau toutai.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ako ngāue ki he ngaahi kupu felāve'i 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ako fakakatoa 'e 105 ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe, faama ika, kau toutai fakakomesiale (68 x Tongatapu, 7 x Ha'apai, 3 x 'Eua mo 25 x Vava'u, 2 x Niuatoputapu). ➤ Ngaahi ako ngāue mo e tokoni fakatekinikale 'e 433 na'e fakahoko, kau ki ai mo e tokoni ki he matu'uaki e fakatamaki fakaenatula (ngaahi ngāue ki tu'a mo e tokoni fakatekinikale) (76 x Tongatapu, 98 x Vava'u, 193 x Ha'apai, 34 x 'Eua, 23 x Niuatoputapu, 9 x Niuafou)
<p>Ola Ngāue 16: Fakatupulekina 'a e fakatotolo fakasaienisi ki he koloa toutai loloto mo e toutai mamaha, muimui'i mo vakai'i e tu'unga 'oku 'i ai ke tokoni ki he faitu'utu'uni.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ngaahi fakatotolo fakasaienisi, muimui'i mo vakai'i e tu'unga 'o e koloa toutai loloto mo e toutai mamaha. ➤ Ngaahi lipooti fakasaienisi ki 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Ngaahi savea ki he toutai mamaha 'e 3 x Vava'u (Tefisi, 'Olo'ua & Taoa), 7 x Ha'apai (Fakakakai, Pukotala, Ha'ano, Muitoa, Mo'unga'one, Lofanga & 'Uiha), 2 x Tongatapu (Kanokupolu & 'Aha). ➤ Savea fakasosiale mo e 'ekonomika 'i Kanokupolu mo 'Aha, savea mokohunu 'e 2 'i he 'elia faama 'i Polo'a. ➤ Savea 'e 4 ki he koloa toutai loloto ki he fa'ahinga 'o e Valu, Palu, Ngufeke mo e toutai iiki. ➤ Kakato pea fakahu atu 'a e lipooti fakasaienisi 'e 4 ki he

	<p>he tu'unga 'o e koloa toutai loloto mo e toutai mamaha</p>	<p>toutai mamaha.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lipooti ki he savea fakasaienisi ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe; - Lipooti ki he savea 'i hono muimui'i 'o e faama mokohunu - Lipooti 'o e savea ki he tu'unga 'o e mokohunu - Lipooti ki he ola 'o e toutai ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe <p>➤ Kakato pea fakahu atu 'a e lipooti fakasaienisi 'e 6 ki he toutai loloto</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lipooti fakata'u mo e fakakuata 'e 4 ki he tu'unga 'o e lahi 'o e Valu, Palu, toutai iiki pea mo e Ngufeke . - Lipooti fakata'u ki he sino fakafeitu'u pea mo fakavaha'apule'anga 'o fakatatau ki he ngaahi 'aho tukupau (lipooti WCPFC & SPC).
<p>Ola 'o e ngāue 17: Ke to e longomo'ui ange mo matu'aki malu hono fakahoko 'a e ngāue ki he laiseni pehe ki hono tokangaekina 'a e polokalama tu'utu'uni ngāue ki hono muimui'i 'o e Toutai ta'efakalao 'o fakafou he founa 'oku matu'aki malum o pau.</p>	<p>➤ Faipau ki he lao mo e tu'utu'uni ki he Toutai mo e ngaahi ngāue ki he laiseni.</p>	<p>➤ 10 x Tu'utu'uni ngāue ki he MCS mo e hokohoko e founa ngāue na'e 'osi vakai'i pea tali.</p> <p>➤ 209 x polokalama le'ohi 'o 'oseni, sivi 'o e ngaahi vaka toutai 'i taulanga, fakamalohi'i 'a e lao mo e tu'utu'uni ki he toutai 'o fakatatau ki he hokohoko 'o e founa ngāue (SOPs).</p> <p>➤ 80 x laiseni toutai (fakakomesiale, faama'i 'o e ika, toutai sipoti, hu atu ki tu'apule'anga pea mo e pa ika) na'e foaki.</p> <p>➤ 100% 'a hono teuteu'i 'a e ngaahi sitifikeiti, ngofua hu atu ki tu'apule'anga, to'o e tute, pea mo e Polokalama ki hono pule'i 'o e koloa mei 'oseni 'oku 'alu mo e kau pasese ki tu'apule'anga 'i he mala'e vakapuna,</p> <p>➤ Fakahoko 'a e Aleapau ki he malu 'o e ngaahi taulanga</p>

		mo e ngaahi talite mo e konivesio (e.g. NTSA, CITES).
<p>Ola ‘o e ngāue 18: Fakatupulaki ‘a e ngaahi polokalama ki hono muimui’i ofi ‘o e ngaahi folau toutai fakatu’apule’anga mo e fakalotofonua ke ta’ofi mo fakasi’isi’i ‘a e toutai ta’efakalao.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Polokalama ki hono le’ohi ke fakasi’isi’i ‘a e toutai ta’efakalao. 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Lahi hake he peseti ‘e 90 ‘o e kau taulama fakamafai na’e fakaheka ‘i he vaka laiseni toutai muli. ➤ Peseti ‘e 12 ‘o e tokolahi ‘a e kau taulama fakamafai ‘oku fakaheka ‘i he vaka laiseni toutai fakalotofonua. ➤ To e tokolahi ange ‘a e kau taulama fakamafai kuo fakataukei ke nau hoko atu ‘a e ngāue ko ‘eni. ➤ Hokohoko atu ai pe polokalama ki hono fakaheka e kau taulama fakamafai ‘i he vaka toutai ‘i he Talite mo ‘Amelika pea mo e ‘Otumotu Kuki. ➤ Hokohoko atu aipe ‘a hono fakahoko e ngaahi ‘ata ‘oku ma’u mei’ he VMS ‘oku fokotu’u he ngaahi vaka laiseni toutai.
<p>Ola Ngāue 19: Fakahoko ‘o e palani ngāue ki he Sekitoa Toutai ‘a Tonga(TFSP), ‘oku kau ki ai ‘a hono fakalele pea mo pule’i lelei ‘a e Poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tu’uloa ‘oku fakapa’anga ‘e he Pangike ‘a Mamani.</p>	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Tokonga’i pea mo pule’i ‘a e poloseki ‘a e Palani Ngāue kihe Sekitoa Toutai ‘a Tonga ➤ Lipooti Fakata’u 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Fakahoko ‘a hono ngāue’i ‘a e poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tu’uloa” ‘i he 2019 ‘aki ‘a e pa’anga ‘Amelika fakalukufua ‘e 10 miliona. ➤ Hokohoko atu hono fakalelei’i pea mo liliu ‘a e tu’utu’uni ngāue, palani fakatau koloa pea mo e patiseti ‘a e poloseki. ➤ Fakalelei’i ‘a e ngaahi founa lipooti ke ngāue’aki ‘e he ngaahi Poloseki kotoa ‘a e Pangikee ‘a Mamani (IDA18) ke fakahuu ‘i ‘Okatopa 2020.

1. Sio Fakalukufua ki he Potungāue Toutai

1.1 Puipuitu'a

Ko e táu fakapa'anga 2019/20 ko e ta'u ia hono 4 (fa) 'a hono fakamavahe'i 'o e Potungāue Toutai ke hoko ko ha Potungāue tu'u tokotaha. Tupu meí he liliu á e Pule'anga í he kongaloto ó e 2019, naé fokotuú ai á Lord Tu'ilakepa ko e 'Eiki Minisitā foóu ki he Potungāue Toutai 'o fetongi á e Ministā malōlō Semisi Tauelangi Fakahau. Naé to e fokotuú é he Komisoni ki he kaungāue fakapule'anga á Dr. Tu'ikolongahau Halafihi ko e 'Ofisa Pule Ngāue ('OFISA PULE NGĀUE) ki he Potungāue Toutai í he to e taú é 4 makehe ó kamata meí he áho 18 ó Sune 2020.

Ko e Ola Fakafonua 'o e Palani Langa Fakalalakaka 'a Tonga II (TSDf II) ke *"Paotoloaki 'a e fakalalakaka ke fakalekesi e mo'ui 'a e taha kotoa"*

Ko e TSDf 'oku ne fakamatala'i 'a e ola fakafonua mo fakapotungāue ma'ae ngaahi kautaha. Ko e konga pe eni 'oku 'i ai 'ene felave'i mo e Potungāue Toutai:

1.1.1 Ko e ngaahi Ola Fakafonua - TSDf

A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.

D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohi'a e pule 'a e lao'.

F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kekelele mo e 'ataakai pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.

1.1.2 Ko e ngaahi Ola Fakapotungāue - TSDf

Pou Tuliki 1 - Ngaahi ngāue'anga faka'ekonōmika:

- Ola 'o e ngaahi fokotu'utu'u fakangāue'anga 1.2: Ngāue vāofiangē 'a e Pule'anga mo e Sekitoa Taautaha pea pehe ki he ngaahi kulupu kehekehe pe 'i he Fonua ke tokoni'i 'a e tupulekina 'a e fengāue'aki ke tu'uloa 'a e tupu faka'ekonōmika

Pou Tuliki 3 - Ngaahi Ngāue Fakapolitikale:

- Ola 'o e ngaahi fokotu'utu'u fakangāue'anga 3.1: Ke to e lelei ange, vave, faingofua, lava ke totongi, faitotonu mo 'ata ki tu'a 'a e Potungāue 'a e Pule'anga', 'o fakamamafa 'i he ngaahi fiema'u vivili 'a e kakai 'i kolo pea mo e toenga 'o e fonua, pea ke malohi 'a e muimui pau ki he ngaahi ngāue ke fakalalakaka 'a e fakahoko fatongia pea lava 'o ma'u 'a e ngaahi taumu'a ngāue 'a e Pule'anga 'oku fiema'u ki he taha kotoa

Pou Tuliki 5 - Ngaahi Ngāue'anga ki he Koloa Fakaenatula mo e 'Atakai:

- Ola 'o e ngaahi fokotu'utu'u fakangāue'anga 'i he 5.2: Vahevahe taau, 'aonga pea kau fakataha atu pea mo e pule lelei' 'i hono ngāue'aki 'a e ngaahi koloa fakaenatula 'oku lava 'o fakafo'ou mo 'ikai lava 'o fakafo'ou, ke hokohoko atu ai pē 'a e tafe mai 'a e ngaahi lelei 'o 'ikai ko ha tu'umālie lahi pea toki hoko atu ki ha taimi loloa ke fakaakeake ai.

1.2 Lao, Tefito'i Ngāue, Kupu Fekau'aki

Ko e fakahoko fatongia 'a e Potungāue Toutai 'oku makatu'unga 'i he lao mo e ngaahi tefito'i tu'utu'uni ko eni;

1.2.1 Lao

Fakalukufua	Fakapatonu ki he Potungāue Toutai
<ul style="list-style-type: none"> • Konisitutone 'o Tonga • Ngaahi 'asenita ngāue mahu'inga 'a e Pule'anga • Fa'unga Palani Langa Fakalalakaka 'a Tonga II • Lao 'o e Pule'anga • Lao ki hono Pule'i 'a e Pa'anga 'a e Pule'anga • Lao ki he 'Atita Fakapule'anga • Lao ki he ngāue Fakapule'anga • Lao ki he Ma'u Mafai Vahenga • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Fakatau Fakapule'anga • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Ngaahi Pa'anga Hu mai 'a e Pule'anga • 'Aotita fakaloto fonua Ngaahi Aleapau fakavaha'a pule'anga 	<ul style="list-style-type: none"> • Palani 'a Tonga ki he Sekitua Toutai 2016 • Lao ki hono Pule'i 'o e Faama ika 2003 • Lao (Fakatonutonu) ki he Pule'i 'o e ika 2005 • Lao (Fakatonutonu) ki he Faama'i 'o e ika 2009 • Lao ki he Pule'i 'o e Toutai 2002 • Lao Fakatonutonu ki he Pule'i 'o e Toutai 2009 Lao ki he ngaahi kongatahi 2009 • Lao (fakatonutonu) ki he Kau Tau Malu'i 'a Tonga 2013 • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Pule'i 'o e Toutai Ngaohi mo Hu Atu 2008 • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Pule'i 'o e Toutai (Fakatolonga) 2008 • Ngaahi Tu'utu'uni (Fakatonutonu) ki he Pule'i 'o e Toutai (Fakatolonga) 2013 • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Pule'i 'o e Toutai Ngaohi mo Hu Atu (Fakatonutonu) 2010 • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Toutai (Toutai Fakalotofonua) 2009 • Ngaahi Tu'utu'uni ki hono Pule'i 'o e Faama ika 2008 • Tu'utu'uni Feitu'u Pule'i Makehe, Lao ki he Pule'i 'o e Toutai 2002 (20/2004) • Ngaahi Tu'utu'uni Toutai 1992 • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Toutai (Founga Muimui'i Vaka) 2009 • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Toutai (Kolo Matatahi) 2009 • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Toutai (Limu Tanga'u) 2009 • Tu'utu'uni Feitu'u Pule'i Makehe fika 25/2013 • Ngaahi Tu'utu'uni ki he Tauhi 'o e Naunau Toutai

1.2.2 Tefito'i Ngāue

Ko e tefito'i fatongia 'o e Potungāue Toutai, ko hono fakatolonga, pule'i, fakalalakaka 'i ha founga 'oku tu'uloa 'etau ngaahi me'amo'ui mei 'oseni, pea ke fakapapau'i 'oku fakalalakaka 'a e tu'unga ma'u'anga mo'ui 'a e kakai 'o e fonua, fakasosiale, faka'ekonōmika, pea ke lahi mo e me'akai ke nau ma'u me'atokoni mei ai.

Ko e fakahoko fatongia 'a e Potungāue Toutai 'oku tataki ia 'e he ngaahi me'a ni;

1. Konisitutone, Tefito'i Lao mo e ngaahi tu'utu'u ni 'a e pule'anga, ngaahi tu'utu'uni kehe mo e fekau, Fa'unga Palani Langa Fakalalakaka 'a Tonga II 2015-2025, kau ki ai mo e ngaahi lao pe 'a e Toutai hange ko e Lao ki hono Pule'i 'o e Toutai 2002; Lao ki hono Pule'i 'a e faama'i 'o e me'amo'ui 2003, mo e Lao ki he fakangatangata 'o e folau tahi 2009.
2. Ko e ngaahi talite mo e alepau 'oku felave'i tonu mo hono fakatolonga 'o e toutai kau ki ai 'a e Konivēsio 'o e Lao Toutai 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha (UNCLOS) 'a ia 'oku ne fakamatala'i 'a e ngatangata'anga 'o e ngaahi potu tahi fakalao pea mo e ngaahi feitu'u ke fai ai 'a e toutai.
3. Ko e Potungāue ki he 'Ekonomika mo e Vā Fakasosiale 'a e Pule'anga Fakatahataha (UNDESA) Taumu'a Langa Fakalalakaka Tu'uloa 14 (SDG 14) ke "tauhi mo fakatolonga hono ngāue'aki 'o 'oseni, tahi pea mo e ngaahi me'amo'ui 'o 'oseni ke tu'uloa" mahu'inga ke tokoni'i ke fakasi'isi'i 'a e 'uli'i mo e 'esiti 'i he 'oseni 'i he 2025, pea pule'i lelei mo malu'i 'a 'oseni mo hono ngaahi matafanga 'i he konga kimu'a 'o e 2020. 'Oku kaveinga 'aki foki ki he 2020, ke fakalao 'a e toutai 'i ha founa lelei pea ke ta'ofi 'a hono toutai ta'e fakangatangata 'aki 'a hono fakangata 'a e Toutai Ta'efakalao mo 'ikai ke lipooti pea mo e ngaahi founa toutai faka'auha. 'ikai ke ngata ai, 'oku taumu'a foki 'a e SDG 14 ke ta'ofi 'a e ngaahi fakangatangata 'i hono tokoni'i 'a e toutai.

Misiona mo e Visone 'a e Potungāue Toutai

Ko 'emau visone 'oku ne fakahinohino 'a e founa 'emau palani ki he kaha'u 'o makatu'unga 'i he 'emau 'ilo mo e ngaahi 'imisi 'oku mau fakakaukau ki ai. 'Oku 'omai 'e he misiona 'a e fakahinohino ke mau a'usia ai 'a e visone.

Ko 'emau Visone: *"Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonōmika, fakasosiale, mo e 'ataakai 'e fakapotopoto ki he toutai pea tokoni ke sai ange 'a e tu'unga mo'ui ma'ae kakai Tonga kotoa"*

Ko 'emau misiona: *"Fakahoko 'a e founa ngāue lelei mo taimi totonu 'o makatu'unga 'i he faitotonu, ngāue fakataha pea fakapolofesinale"*

1.2.3 Kupu Fekau'aki

Kupu Fekau'aki	Kasitoma 'a e Potungāue Toutai	Kautaha tufaki koloa ki he Toutai	Hoa ngāue mo e Potungāue Toutai	Siofi fakalukufua Potungāue Toutai
Kapineti	Fale'i, Fokotu'u atu, Fakamatala	Tu'utu'uni	Ngāue lelei 'a e pule'anga	Tu'utu'uni
Falealea	Fale'i/Fokotu'u atu, Fakamatala	Tu'utu'uni, Lao		Tu'utu'uni

Ngaahi Potungāue (MOF, Komisoni ki he kaungāue fakapule’anga , AGO, MAFF, MEIDECC, MOFA, MET, MOI-Marine & Ports and HMAF)	Fale’i, Fakahinohino, Fakamatala.	Fakamatala	Ngāue lelei ‘a e pule’anga,	Siofi fakalukufua meí he PMO, Komisoni ki he kaungāue fakapule’anga fakahoko tu’utu’uni ngāue
Kautaha Fakapule’anga	Fale’i, Fakahinohino, Fakamatala	Fakamatala	Ngāue lelei ‘a e pule’anga	
Kautaha ‘ikai fakapule’anga	Fale’i, Tataki, Fakahinohino, Fakamatala, Ngāue	Koloa, ngāue, totongi,	Ngāue fakakomiuniti, ako, mo’ui.	Siofi, launga
Kakai	Fale’i, Tataki, Fakahinohino, Fakamatala, Ngāue	Koloa, ngāue, totongi,		Siofi, launga
Kupu fekau’aki, kau faama, kau ma’u laiseni mo hū koloa ki tu’apule’anga	Fale’i, Fakahinohino, Fakamatala.		Ngāue fakataha mo fetokoni’aki	
Kupu fekau’aki fakalotofonua mo fakatu’apule’anga	Fale’i, Fakahinohino, Fakamatala.	Fakamatala	Ngāue fakataha mo fetokoni’aki	
Hoa Ngāue Fakalalakaka	Fale’i, Tataki, Fakahinohino, Fakamatala, Ngāue	Tokoni Fakalalakaka mo e Fale’i	Polokalama Tokoni fakapa’anga	Siofi hono ngāueaki ‘o e pa’anga fakalalakaka, mo e founa fakahoko ngāue

Ko e Potungāue Toutai ‘oku fakafalala ‘i he Kapineti pea mo e Falealea ki he ngaahi faitu’utu’u ni mahu’inga, mo tokoni ki he ngaahi tu’utu’uni ngāue mo e Lao, mo e ngaahi Patiseti hū mai. ‘Oku fengāue’aki vāofi ‘a e Potungāue Toutai pea mo e ngaahi Potungāue felāve’i. Hangē ko e kumi tokoni mo e fale’i ki he Patiseti, mo e Palani meí he Potungāue Pa’anga, ngāue fakataha mo e Kautau ‘a ‘ene ‘Afio (HMAF) ‘i he ngaahi polokalama muimui’i e lao, kau ki ai mo e Potungāue Tute mo e Tukahau hono malu’i ‘a e hū atu mo e hū mai ‘o e ika.

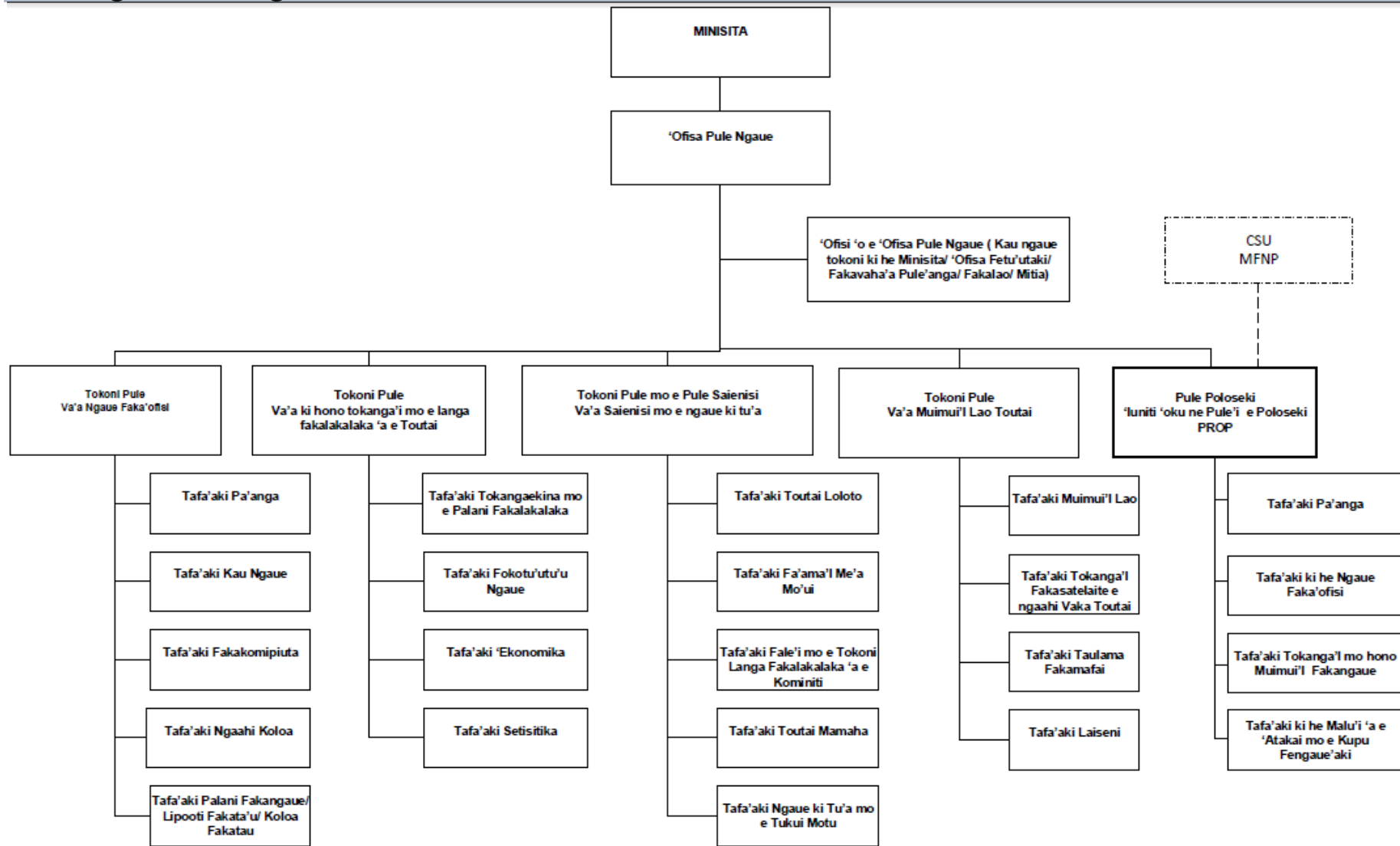
‘Oku fengāue’aki vāofi ‘a e Potungāue Toutai mo e ngaahi kupu fekau’aki’ ki ha founa tu’uloa ‘a hono pule’i lelei ‘a e Toutai pea mo e ngaahi kolo tu’u matafanga, ‘i hono fokotu’u pea mo fakalele ‘a e polokalama pule’i ‘o e Feitu’u Pule’i Makehe (SMA). Ko e lahi ‘o e fa’ahinga me’amo’ui’ ‘oku kei fakatotolo ki he tu’unga ki hano faama’i ke malava ke hoko ko ha

ma'u'anga pa'anga ki he ngaahi kolo tu'u matatahi', ke fokotu'u 'a e ngaahi faama lalahiange mo ma'u ha ola 'oku lahi ange.

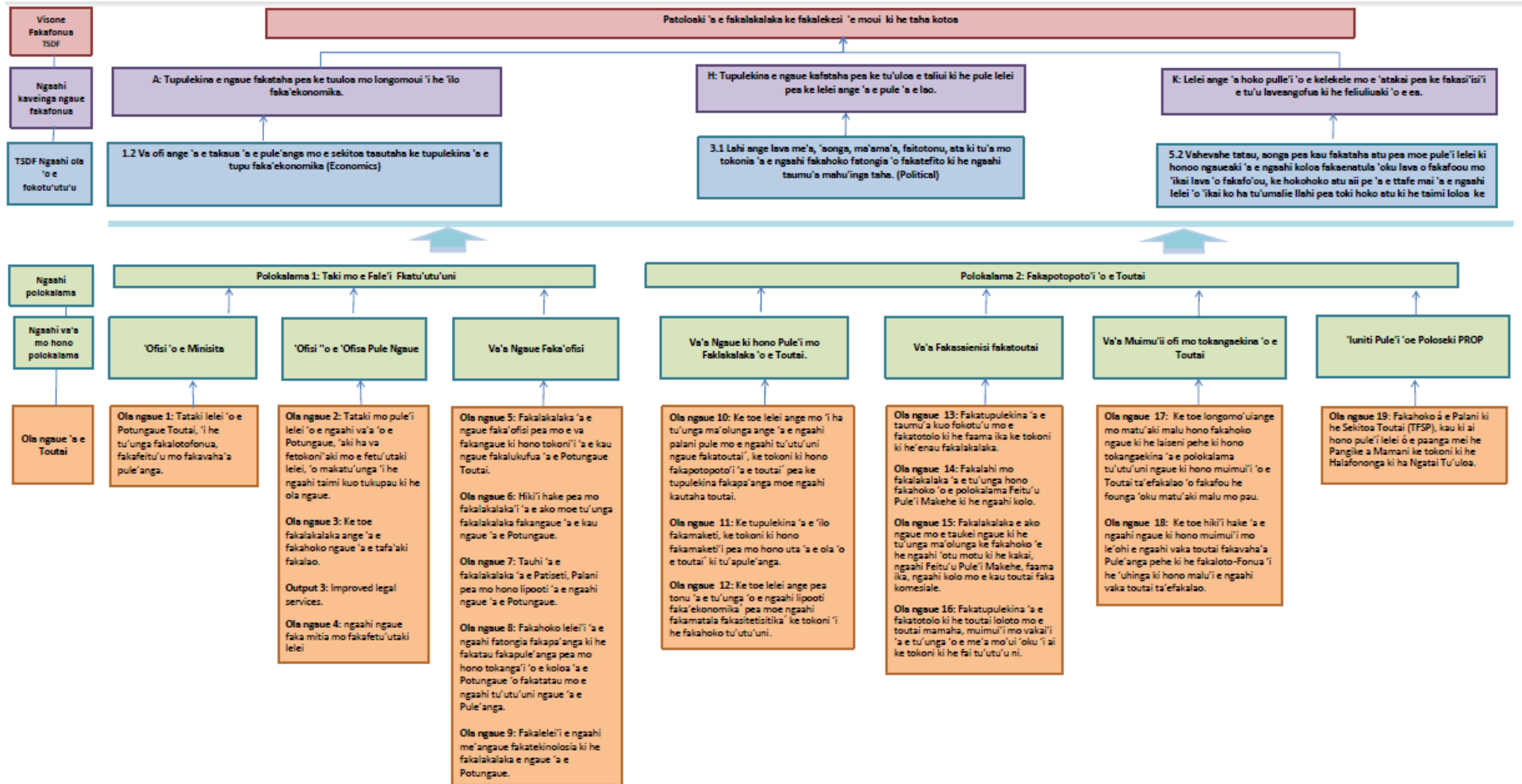
'Oku fengāue'aki vaofi 'aupito 'a e Potungāue Toutai pea mo e ongo kautaha fakatu'apule'anga 'e ua, ko e Kautaha Toutai 'a e Pasifiki pea mo e Komuniti 'a e Pasifiki, pea 'oku nau toutou kau atu ki he ngaahi fakataha mo e ako. 'Oku 'i ai 'a e ongo Aleapau 'oku lolotonga lele ko hano fakahoko ha ngaahi ngāue ki Tonga, hange ko e tokoni ki he palani pule, muimui'i 'o e lao, vakai'i 'a e ngaahi naunau, pea mo e fakalalakaka 'o e faama.

'Oku ngāue vāofi foki 'a e Potungāue Toutai pea mo e ngaahi hoa ngāue fakalalakaka, 'o hange ko e Pangikē 'a Mamani, Potungāue ki muli mo e fefakatau'aki pea mo e Potungāue ki he ngaahi ngāue'anga 'a Nu'usila, Pangike Fakalalakaka 'a 'Esia, Senita fakavaha'a pule'anga 'a 'Aositelelia 'i he fekumi ki he ngoue, Tokoni fakapa'anga 'a Siapani, pea 'oku 'i ai 'a e loto hounga'ia 'i he ngaahi tokoni 'oku fakahoko mai 'i he ngaahi tapa kehekehe.

1.3 Fa'unga 'o e Potungāue

1.4 Founga Fakahoko Pule – Mape ki he Fokotu’u Palani

2. Fakahoko Ngāue ‘a e Potungāue Toutai

2.1 Va’a Ngāue Faka’ofisi

‘I he ta’u fakapa’anga 2019/20 na’e fe’unga fakakatoa mo e kau ngāue ‘e toko 77 (kau ngāue fefine ‘e toko 35, kau ngāue tangata ‘e toko 42) kau ki ai mo e kau ngāue hu fo’ou ‘e toko 2, kau ngāue ‘e toko 2 na’e hiki hake ki he lakanga ma’olunga, kau ngāue ‘e toko 2 na’e hiki atu pea hiki hake ki he lakanga ma’olunga ‘i he Potungāue kehe pea mo e tokotaha ngāue na’e fakafisi mei hono lakanga. Na’e kau foki mo hono fakangāue’i mai mo e tokotaha ngāue ki he tafa’aki ‘Iuniti ‘oku ne pule’i e Poloseki (PMU) ke tokoni ki he timi ngāue.

Kau ngāue tu’uma’u	77
Kau ngāue fo’ou	2
Kau ngāue lau’aho	7
Kau ngāue hiki hake ki he lakanga fo’ou	2

‘Iuniti ‘oku ne Pule’i ‘a e Poloseki (PMU)

Kau Ngāue Fo’ou	1
-----------------	---

Kau Ngāue Fo’ou

Fika	Hingoa	Lakanga	Va’a	‘Aho kamata ngāue ai
1	Ms. Vetekina Pau’u	‘Ofisa Toutai	Va’a faka-saienisi	15 ‘o Siulai 2019
2	Ms. Pelalina Falatau	‘Ofisa Toutai Ma’olunga	‘Ofisi ‘o e ‘Ofisa Pule Ngāue	16 ‘o Ma’asi 2020

Kau ngāue fo’ou ki he ‘Iuniti ‘oku ne pule’i e Poloseki (PMU)

Fika	Hingoa	Lakanga	Va’a	‘Aho kamata ngāue ai
1	Mr. ‘Isileli Puniloa Afu	Faka’uli	‘Iuniti ‘oku ne Pule’i e Poloseki	6 ‘o Sanuali 2020

Lakanga hiki hake

Fika	Hingoa/Lakanga kimu'a	Lakanga hiki hake	Va'a	'Aho kamata ngāue ai
1	Mrs. Makeleta Mahe	'Ofisa Toutai Ma'olunga	Va'a Ngāaue faka'ofisi	2 'o Ma'asi 2020
2	Ms. Akosita Leakona	'Ofisa Tekinikale Kalasi II	Va'a faka-saienisi	25 'o 'Okatopa 2020

Lakanga hiki hake (PMU)

Fika	Hingoa/Lakanga kimu'a	Lakanga hiki hake	Va'a	'Aho kamata ngāue ai
1	Mr. George Vete	Pule Poloseki	'Iuniti 'oku ne Pule'i e Poloseki	9 'o Ma'asi 2020

Kau ngāue hiki atu

Fika	Hingoa/Lakanga kimu'a/Potungāue	Lakanga hiki hake	Potungāue 'oku hiki atu ki ai	'Aho kamata ngāue ai he Potungāue fo'ou
1	Lupe Fe'iloaki 'Ofisa Toutai Ma'olunga Potungāue Toutai	'Ofisa 'Ekonomika Pule	'Ofisi 'o e Palemia	17 'o Tisema 2019
2	Eileen Fonua 'Ofisa Toutai Pule Potungāue Toutai	Tokoni 'Ofisa Pule Ngāue	Potungāue Fakamaau'anga	9 'o Ma'asi 2020

Fakafisi

Fika	Hingoa	Lakanga	Va'a	'Aho na'e fakafisi ai
1	Mrs. Alice Funaki	'Ofisa Toutai Ma'olunga	'Ofisi 'o e 'Ofisa Pule Ngāue	21 'o 'Okatopa 2019

Fakafisi (PMU)

Fika	Hingoa	Lakanga	Va'a	'Aho na'e fakafisi ai
1	Mrs. 'Olivia Fulivai	Pule Poloseki	'Iuniti 'oku ne Pule'i e Poloseki	22 'o Tisema, 2019

Ko e tepile ‘oku hā atu ‘i lalo ‘oku ne fakahā atu ‘a e tokolahi ‘o e kau ngāue ‘i he tu’unga vahenga takitaha;

Tu’unga	Tokolahi
E	1
G	2
H	2
I	2
J	4
K	7
L	17
M	11
N	6
Q	4
R	15
S	6
Katoa	77

Ko e tepile ‘oku hā atu ‘i lalo, ‘oku ne fakahā atu ‘a e tokolahi ‘o e kau ngāue ‘i he tu’unga fakaako takitaha, ko e kau ngāue fakakatoa ‘e toko 48 ‘oku nau ma’u ‘a e tu’unga fakaako ko e Toketa, Ako mata’itohi Master, Mata’itohi ‘uluaki, Tipiloma’, pea ko e toenga ‘o e kau ngāue ‘oku nau ma’u ‘a e tu’unga fakaako meí he ngaahi kolisi (šivi fakafonua ‘a Tonga ki he foomu 5, 6,7) pea mo e ngaahi tohi fakamo’oni ako meí he ngaahi ako makehe ma’ae Toutai.

Tu’unga fakaako	Tokolahi
Mata’itohi Toketa	2
Mata’itohi Master	10
Mata’itohi ‘Uluaki	28
Tipiloma	8

Ako mo e fakalalakaka ‘o e kau ngāue

Ko e ako fakalalakaka kotoa ‘e 42 na’e palani he Potungāue ma’ae kau ngāue, ke tokoni ki he’enau fakahoko fatongia. ‘i he ta’u fakapa’anga 2019/20 na’e fakakakato ai he Potungāue ‘a e ako fakalalakaka ‘e 30 meí he ako ‘e 42 na’e palani ki ai e Potungāue. Na’e ‘ikai lava ‘o fakakakato ‘a e toenga ‘o e ngaahi ako fakalalakaka tupu pe meí he to nounou fakapa’anga pea mo e ngaahi ako ‘e ni’ihi na’e fakahoko ki tu’apule’anga.

Ko e tepile ko eni ‘oku ne fakahā ai e ngaahi ako mo e ako ngāue ki tu’apule’anga na’e kau atu ki ai ‘a e kau ngāue ki he ta’u fakapa’anga 2019/20.

Ta’u fakapa’anga 2019/2020	Ako ki he fakalalakaka/Ako Ngāue
---------------------------------------	---

8 - 9 'o Siulai 2019	Ako fakafeitu'u ki he ngaahi mahu'inga 'i he maketi
20- 26 'o Siulai 2019	Ako fakafeitu'u ki he kau ngāue 'ofisiale 'a e Pule'anga mei' he Pasifiki fekau'aki mo e pa'anga tokoni 'a e Toutai (22 - 24/07/2019); Ako fekau'aki mo hono alea'i e ngaahi pa'anga tokoni 'i he WTO (24 - 25/07/2019); Fakataha fekau'aki mo e ngaahi taumu'a pea mo e kau fakafofonga 'o e Pasifiki (26/07/2019)
5 - 10 'o 'Aokosi 2019	Ako fekau'aki mo e ngaahi fokoutua 'o e me'amo'ui
07 - 26 'o 'Aokosi 2019	Fakataha hono 15 mo e Kautaha Toutai 'a e Pasifiki pea mo e Komiti Saienisi
17 - 31 'o 'Aokosi 2019	Fakataha hono 18 'a e konifelenisi 'o e paati
19 - 23 'o 'Aokosi 2019	Lao fakatu'apule'anga ki he Toutai
12 - 17 'o 'Aokosi 2019	Ako ki he lipooti fakatekinolosia pea mo e kau Taulama fakamafai
26 - 30 'o 'Aokosi 2019	Ako ki he polokalama fakataki Konga 1: Ngāue fakataki
19 - 30 'o 'Aokosi 2019	Konifelenisi fekau'aki pea mo e lao ki he 'oseni 'a ia 'oku 'i he malumalu 'o e Konivesio 'a e Pule'anga fakatahataha
26 - 30 'o 'Aokosi 2019	Ako hono Konga C ki he kau Taulama fakamafai
2-6 'o Sepitema 2019	Ako fekau'aki pea mo e malu 'o e folau vaka ki he Uesite pea mo e Pasifiki
3-6 'o Sepitema 2019	Ako fekau'aki ki hono alea'i e ngaahi lao ki 'oseni
03 - 26 'o Sepitema 2019	Ako fekau'aki pea mo hono malu'i e ngaahi me'amo'ui ki he ngaahi fonua fakalakalaka, 2019
9 - 13 'o Sepitema 2019	Ako fekau'aki pea mo hono 'analaiso e ngaahi palopalema ki he kau Taulama Fakamafai
7 - 16 'o Sepitema 2019	Ako fekau'aki mo e founga Alealea fakatu'apule'anga ki he Toutai
9 - 20 'o Sepitema 2019	Ako ki he mokohunu
12 - 13 'o Sepitema 2019	Fakataha hono 6 'a e kau Minisitā 'o e Toutai mei 'Afilika, Kalipiane mo e Kulupu mei' he Pasifiki
23 'o Sepitema - 15 'o 'Okatopa 2019	Ako fekau'aki pea mo e 'ekonomika ki he ngaahi Fonua fakalakalaka
23 - 27 'o Sepitema 2019	Konifelenisi 'a e Kautaha Niponi pea mo e Pule'anga Fakatahataha ki hono tau'i e feliuliuaki 'o e 'ea ,2019
20 'o Sepitema- 4 'o 'Okatopa 2019	aAkataha 'a e kulupu 'a e FFA Pre-TCC15 pea mo e komiti hono 15 'a e Teknikale pea mo hono muimui'i 'o e lao, 2019
7 - 11 'o 'Okatopa 2019	Fakataha 'a e kautaha fefakatau'aki 'a mamani

7 - 11 'o 'Okatopa 2019	Ako fakapolofesinale ki he fa'u lipooti
9 'o 'October - 1 'o Novema 2019	Ako ki he founa Kolonitini hono hu atu pea mo e hu mai 'a e ngaahi me'amo'ui pea mo e ngoue ki he kau 'Ofisiale 'a e Pule'anga mei' he ngaahi Fonua fakalalakaka
16 'o 'Okatopa - 12 'o Novema 2019	Ako ki he tu'unga faka'ekonomika 'o e ngaahi me'amo'ui
16 'o 'Okatopa - 4 'o Novema 2019	Talanoa'i 'o e founa pule pea mo e Komiti alealea ki he toutai 112
17 'o 'Okatopa - 2 'o Novema 2019	Ako ki he 'ekonomika pea mo e tu'utu'uni ngāue fakasosiale ki he 'ofisa 'a e pule'anga ki he ngaahi Fonua fakalalakaka
31 'o 'Okatopa - 20 'o Novema	Ako ki he fakalalakaka 'o e Toutai pea mo hono pule'i
31 'o 'Okatopa - 30 'o Novema 2019	Ako ki hono hu atu e ngaahi koloa mei 'oseni pea mo e fakalalakaka 'o e maketi ki he ngaahi Fonua fakalalakaka
5 - 8 'o Novema 2019	Fakataha hono tolu 'a e Komuniti 'a e Pasifiki Tonga fakatekinikale ki he ngaahi kolo tu'u matatahi
06 - 23 'o Novema 2019	Ako ki he founa fakataki ki he kakai fefine mei' he ngaahi fonua fakalalakaka
06-30 'o Novema 2019	Ako ki hono pule'i 'a e mo'ui lelei 'o e me'amo'ui pea mo e kolonitini ki he ngaahi fonua fakalalakaka pea mo 'oseni
11 - 15 'o Novema 2019	Konifelenisi ki he Pa'anga 'a e 'Oseni Pasifiki
11 - 15 'o Novema 2019	Ako ki he kau 'Ofisa Ma'olunga ki hono muimui'i e lao toutai
11 - 22 'o Novema 2019	Ako ki hono to e vakai'i 'a e Palani Pule ki he me'amo'ui 'i 'oseni
23 - 30 'o Novema 2019	Ako ki hono to e vakai'i 'a e Palani Pule ki he Toutai Palu 2017-2019, pea mo e Palani Pule ki he Toutai 'o e Ngufeke
13 - 23 'o Novema 2019	Ako ki hono Muimui'i malu mo le'ohi (Setifikeiti IV ki he kolo tu'umatafanga pea mo hono muimui'i e lao ki hono faama'i 'o e me'amo'ui 'o 'oseni
18 - 22 'o Novema 2019	Kautaha Toutai 'a e Pasifiki- Ako ki hono sivi'i 'o e tau mai 'a e ngaahi vaka
25 'o Novema - 06 'o Tisema 2019	Fakahoko hono fakamalohi'i hono pule'i lelei 'o e Feitu'u Pule'i Makehe
26 'o Novema - 13 'o Tisema 2019	Ako hono tolu fekau'aki mo e Toutai ki he Pasifiki
28 'o Novema - 12 'o Tisema 2019	Fakataha hono 16 'a e Komisoni ki he konivesio pea mo hono pule'i 'o e tu'unga 'o e ika 'i he Komisoni Toutai ki he Uesite mo e Pasifiki (WCPFC 16) pea mo e Kautaha Toutai 'a e Pasifiki
2 - 6 'o Tisema 2019	Kautaha Fefakatau'aki 'a Mamani ki he Toutai
2 - 6 'o Tisema 2019	Ako ki he founa fakataki 'a e Toutai 'i he Pasifiki: Konga 3: Founa fakataki
2 - 9 'o Tisema 2019	Ako fekau'aki mo ha me'angāue fo'ou ki hono tokoni'i e feo

20 - 24 'o Sanuali 2020	Ako ki hono fakafetongi 'o e 'ilo ki hono faama'i 'o e ika 'i he Saute
27 'o Sanuali- 14 'o Fepueli 2020	Polokalama ki he ako fakataki (PFLP): Konga 1 – Leleiangē 'o e founga fakataki
1 - 8 'o Fepueli 2020	Ako ki hono malu'i 'o e ngaahi feitu'u 'o e me'amo'ui , 2020
03 – 06 'o Fepueli 2020	Ako ki he hono fakalalakaka'i 'o e me'amo'ui pea mo e malu 'o e me'atokoni 'i he toutai ngāue'aki 'a e Naunau tauhele ika 'i he 'oseni 'o e Pasifiki
10 – 14 'o Fepueli 2020	Ako fakafeitu'u hono 20 ki he kau Taulama fakamafai (ROCW 20)
7 - 12 'o Ma'asi 2020	Ako fekau'aki mo hono fa'u 'o e ki'i tohi fekau'aki mo e 'ikai filifili manako 'i he ngāue fekau'aki mo e faama'i 'o e ngaahi me'amo'ui 'i 'oseni pea mo e kolo tu'umatafanga.

Me'afua ki he fakahoko ngāue (PMS) 'a e kau ngāue 'a e Potungāue Toutai ki he ta'u fakapa'anga 2019/20

Na'e fakahū atu he Potungāue Toutai 'a e ola 'enau Me'afua fakahoko ngāue ki he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga 2018/19 ki he Komisoni 'a e Kau Ngāue Fakapule'anga 'i 'Aokosi 2019 pea mo hono to e vakai'i e fakahoko ngāue he vaeua ta'u ki he ta'u fakapa'anga 2019/20 ki he Komisoni 'a e kau ngāue fakapule'anga 'i Sanuali 2020. 'I hono fakahoa ko ia 'a e ola 'o e PMS 'i he ta'u fakapa'anga 2018/19 ki he ta'u fakapa'anga 2017/18 na'e 'i ai pe 'a e fakalalakaka kimu'a he ngaahi fakapale na'e foaki ma'ae kau ngāue. Ka ko e tupu mei' he fakapulipuli 'o e ola pea 'e 'ikai ke tuku atu ia he lipooti

Ko e foaki pale 'a e Komisoni ki he Kau Ngāue Fakapule'anga ki he Me'afua Fakahoko Ngāue ki he faka'osinga 'o e ta'u fakapa'anga na'e fakahoko ia 'i Tisema 2019. Ko e vakai'i 'o e fakahoko fatongia na'e vahevahe ki he kalasi 'e 12, na'e ma'u ai 'e he Potungāue 'a e pale tu'ukimu'a 'e 6.

Pale fika 1:

- Pale 1: 'Okatopa ki Tisema, 2018 foaki pale fakakuata- Potungāue iiki
- Pale 1: Sanuali ki Ma'asi, 2019 foaki pale fakakuata (mahanga)- Potungāue iiki
- Pale 1: 'Epeleli ki Sune, 2019 foaki pale fakakuata (mahanga)- Potungāue iiki
- Pale 1: Siulai ki Sepitema, 2019 foaki pale fakakuata (mahanga)- Potungāue iiki
- Pale 1: Potungāue 'oku hokohoko lelei- Potungāue iiki
- Pale 1: Tu'unga mateuteu ki he ngaahi tafa'aki ki he ngaahi 'otu motu (mahanga)- Potungau iiki

Na'e kau atu e Potungāue ki he ngaahi polokalama ko ia hono fakamanatua 'o e 'aho ko ia 'o kau ngāue fakapule'anga 'a ia na'e fakahoko 'i Sune pea na'e ma'u ai he Potungāue 'a e pale fika 2 ki he tepile manakoa taha.

Pale fika 2:

- Pale 2: Tepile manakoa taha– 'Aho 'o e kau Ngāue Fakapule'anga

2.2 Ngaahi Ola Ngāue

2.2.1 'Ofisi 'o e 'Eiki Minisitā

Ngaahi Ola fakafonua- TSDf					
A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.					
D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohi'a e pule 'a e lao'.					
F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.					
Me'afua Ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngāue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola Ngāue 1: Tataki lelei ó e Potungāue Toutai, 'i he tu'unga fakalotofonua, fakafeitu'u mo fakavaha'apule'anga.					
Lahi ó e Ngaahi Fakataha	5	5	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga, Komisoni ki he kau ngāue fakapuleánga, Kapineti, Falealea	Lave'i lelei é he Puleánga á e ngaahi ngāue á e Potungāue Toutai	Fakahoko ki he ngaahi kupu fekauáki mo e ngaahi Potungāue felavei'á e ngaahi tuútuúni ngāue mo fakahinohino
Fakahu Fakataú 'o e Palani Fakata'u Tolu pea mo e Patiseti	1	1	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga, Kapineti, Falealea, Ófisi Palemia	Lavei'í lelei é he Puleánga á e ngaahi ngāue á e Potungāue Toutai	Hokohoko atu hono fakahu taimi totonu ó e lipooti
Fakahu Fakata'u 'o e Lipooti Fakata'u ta'u fakapa'anga 2018/19	1	1	Potungāue Toutai, Kapineti, Falealea	Lelei ange hono pulei'í ó e Toutai	Kau atu ki he kotoa ó e ngaahi fakataha

2.2.2 'Ofisi 'o e 'Ofisa Pule Ngāue

Ngaahi Ola fakafonua- TSDf

A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.

D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohi'a e pule 'a e lao'.

F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.

Me'afua Ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngāue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola Ngāue 2: Tataki mo pule'i lelei 'a e ngaahi vaá 'o e Potungāue, áki ha va fetokoniáki mo e fetuútaki lelei, ó makatu'unga í he ngaahi taimi kuo tukupau ki he ola ngāue					
Lahi ó e fakataha	4	4	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga, Komisoni ki he kau ngāue fakapuleánga, Kapineti	Tokoni ki hono aofangatuku mo tali ó e Patiseti, Palani fakataú tolu, Palani Pule Fakata'u 'a e Potungāue Toutai	Fokotuú ke fakahoko ha ako uike taha fekauáki mo hono teuteu ó e Palani fakataú tolu, Patiseti mo e Palani Pule
Lahi ó e tokoni fakahoko fakataú CP, AMP, Patiseti, Pule'i 'o e Pa'anga, Palani Fakatau, Palani Ako, PMS, Vakai'i Fakamatala Ngāue, Lipooti Fakata'u	9	12	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga, 'Ofisi 'o e Palemia, Falealea, Komisoni 'a e kau ngāue Fakapule'anga,	Pule'i lelei ó e Patiseti Tokoni ki hono aofangatuku mo tali ó e Palani fakatau fakataú	Muimuií á e palanisi fakapaánga fakamahina Tomuá fakapapaúí á e ngaahi ngāue ke fakakau atu ki he Palani fakatau fakataú

			Kapineti	Tokoni ki hono aofangatuku mo tali ó e Palani fiemaú ako fakataú á e Potungāue.	Tomuá fakapapauí ngaahi élia óku fiemaú ke fakakau ki he palani ako fakataú.
Lahi ó e lipooti fakamahina 6 fakahoko í he taú	2	2	Potungāue Toutai, Komisoni ‘a e kau ngāue fakapule’anga	Lave’i ‘e he Komisoni ‘a e kau ngāue fakapule’anga ‘a e ngaahi ngāue ‘a e Potungāue	Hokohoko atu hono fakahu atu ‘o e lipooti he taimi totonu
Lahi ó e lipooti fakata’u ‘i hono fakahoko ‘o e TFSP	1	1	Potungāue Toutai, Potungāue Pa’anga, Pangikee ‘a Mamani	Lave’i lelei ‘e he Potungāue Toutai ‘a e ngaahi ngāue ‘oku fakahoko ‘e he TFSP.	Hokohoko atu hono ma’u mai e lipooti mei’ he PMU
Ola Ngāue 3: Ngaahi ngāue fakalao lelei					
Ngaahi fakamatala fakalao mo tokoni fakalao fakamahina	12	12	Potungāue Toutai, ‘Ofisi ‘o e ‘Ateniseniale, Kapineti	Lave’i ‘e he Potungāue Toutai mo e pule’anga ‘a e ngaahi fiema’u fakalao	Lahiange ‘a e ngaahi ngāue fakalao pea fakatupulaki ke tukuatu ke ‘ilo ‘e he kakai
Lahi ó e ngaahi Lao mo e Tuútuúni na’e liliu mo e teuteuí ‘a e ngaahi fakatokanga ki he toutai ‘o ka fiema’u	2	2	Potungāue Toutai, ‘Ofisi ‘o e ‘Ateniseniale, Kapineti, Kautaha Toutai á e Pasifiki, Komisoni Toutai ki he Uesite mo e Pasifiki	Tupulaki á e mahino ki he kupu fekauáki á e ngaahi ngāue á e Potungāue	Ko e palani ke lelei mo ma’opo’opo ange ‘a e lao, ngaahi tu’utu’uni pea mo e fakatokanga ‘a e Potungāue Toutai
Ola Ngāue 4: Ngaahi ngāue fakamitia mo fakafetu’utaki lelei					

Lahi e fakataha fakakuata mo e ngaahi hoa ngāue	4	4	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga, Komisoni ki he kau ngāue fakapuleánga, Pangike á Mamani, FAO ACIAR, MFAT, DFAT, JICA, NFC, Faama Tofe	To e fakatupulaki á e ilo e ngaahi hoa ngāue fekauáki mo e toutai	Ke to e vaofi ange ngāue mo e ngaahi kupu fekauáki fakafeitu'u mo fakalotofonua.
Ngaahi fakamatala óku tukuatu ki he Mitia (Letio&TV) fakatatau ki he palani ngāue	12	12	Potungāue Toutai, Kakai	Laveí lelei pe é he kakai ó e fonua á e ngaahi polokalama á e Potungāue Toutai	Ke to e lahi ange á e ngaahi ola ngāue á e tafaáki mitia

2.2.3 Va'a Ngāue Faka'ofisi

Ngaahi Ola fakafonua- TSDF					
<p>A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.</p> <p>D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohi'a e pule 'a e lao'.</p> <p>F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.</p>					
Me'a Ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue na'e lava (makatu'un ga 'i he taketi mo e me'afua ngāue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola Ngāue 5: Tataki lelei 'o e va'a 'o kau ki ai 'a e lelei 'o e fengāue'aki fakataha mo e fetu'utaki ke nofo taha ki he ngaahi ola ngāue mo hono taimi tukupau					
Vakai'i fakata'u 'o e fakamatala ngāue	1	1	Potungāue Toutai, Komisoni 'a e kau ngāue fakapule'anga	'Ikai ke tatau 'a e felotoi ki he fakamatala ngāue 'i he tokotaha ngāue mo e pule ngāue.	To e hokohoko lelei ange 'a e felotoi ki he fakamatala ngāue 'I he tokotaha ngāue mo e pule ngāue
Peseti (%) 'o e ngaahi lakanga 'atā ke fakakakato 'i loto 'i he ta'u fakapa'anga	80%	80%	Potungāue Toutai, Komisoni 'a e kau ngāue fakapule'anga, Potungāue Pa'anga	Kātoa 'a e ngaahi lakanga 'atā 'oku ta'ofi, fakatatali ki he aofangatuku me'i he Komisoni ki he kaungāue fakapule'anga mo e Potungāue Pa'anga	Fakahū mai 'a e kau ngāue 'okapau 'e to'o 'a e fakangatangata ki he fakahū mai 'o e kau ngāue

				fekau'aki mo hono toe vakai'i 'o e 'u lakanga.	
Vakai'i fakata'u 'a e sisitemi tauhi'anga fakamatala	1	1	Potungāue Toutai		Hokohoko atu 'a hono tauhi 'a e fakamatala fakauike mo e mahina.
Ola Ngāue 6: Hiki'i hake pea mo fakalakalaka'i 'a e ako mo e tu'unga fakalakalaka fakangāue 'a e kau ngāue 'a e Potungāue					
Fakahū atu 'a e palani ako fakata'u	1	1	Potungāue Toutai, Komisoni 'a e kaungāue fakapule'anga	Donor availability, relevant training offered. Kumi ha pa'anga, faingamalie ako	Fokotu'u ki he Komisoni ki he kaungāue fakapule'anga ke toloi 'a e taimi tukupau ki he palani ako ki 'Akosi ke fenapasi pea mo e PMS 'i he 'osi 'a e ta'u.
Ola Ngāue 7: Tauhi 'a e fakalakalaka 'a e Patiseti, Palani pea mo hono lipooti 'a e ngaahi ngāue 'a e Potungāue.					
Fakahū atu 'a e Palani Fakata'u tolu, Palani Pule Fakata'u, Palani Pule Fakata'u fakava'a ki he 'Ofisa Pule Ngāue	4	4	Potungāue Toutai, 'Ofisi 'o e Palemia, Potungāue Pa'anga		Fiema'u ke fakafoki 'a e Patiseti, Palani Fakata'u tolu kuo tali 'i he Falealea ki he 'u Potungāue.
Vakai'i tu'o ua 'i he ta'u 'a e fakahoko fatongia 'a e kau ngāue	2	2	Potungāue Toutai, Komisoni 'a e kaungāue fakapule'anga	i) Fakafonu fakakonga 'a e fakamatala 'i he foomu PMS ii) Tolo'i 'i he faipau ki he ngaahi taimi tukupau fakaloto potungāue	i) Fakahoko ha ako fakamanatu kimu'a 'i he vaeua mo e 'osi 'a e ta'u ke talanoa'i ai 'a e ngaahi pole 'i he PMS ii) Faipau ki he taimi tuku pau fakaloto'i Potungāue
Fakahū atu fakata'u 'a hono muimui'i mo vakai'l 'a e fakahoko fatongia 'i he Palani Fakata'u	1	4	Potungāue Toutai, 'Ofisi 'o e Palemia	Liliu 'e he 'ofisi 'o e Palemia mei hono muimui'i fakata'u ke fakakuaka 'l he ta'u	Talanoa vāofi mo e 'ofisi 'o e Palemia fekau'aki mo e ngaahi 'aho kuo tukupau ki he kuata

		(fakakuata)		fakapa'anga 2019/20 (savingram #F1 5/2.)	takitaha
Fakahū atu 'a e Lipooti Fata'u' ki he 'Ofisa Pule Ngāue	1	1	Potungāue Toutai, Kapineti, Faleatea.	Fiema'u ke to e faipau ange ki he ngaahi taimi tukupau fakaloto'i potungāue kae fakafaingamalie 'a hono fakatahataha'i 'a e ngaahi tokoni meí he 'u va'a ngāue 'o fakatatau ki he CP taketi 'i he FY	Faipau ki he taimi tuku pau fakaloto'i Potungāue
Lahi 'o e tu'utu'uni ngāue fakaloto'i Potungāue 'oku fa'u, vakai'i pea mo fakahū atu ki he 'Ofisa Pule Ngāue	5 (3a/2d)	6 (4a/2d)	Potungāue Toutai, Komisoni 'a e kaungāue fakapule'anga	Fiema'u ke taha pe 'a e mahino 'a e kaungāue ki he tu'utu'uni ngāue fakaloto'i Potungāue	Fakahoko ma'u pe ha ako fakamanatu fekau'aki mo e ngaahi tu'utu'uni fakaloto Potungāue pea mo ha faingamalie ke fakahoko ha liliu 'o ka fiema'u.
Öla ngāue 8: Lelei ange á e fatongia fakapa'anga, fakatau fakapule'anga, puleí á e koloa á e pule'anga ó fenapasi mo e ngaahi tuútuúni ngāue á e pule'anga.					
Fakahu atu á e fakamole fakaangaanga fakatau.	1	1	Potungāue Toutai, Komisoni á e kau ngāue fakapule'anga, Potungāue Pa'anga.	Toloi í hono fakahu mai á e fakamole fakaangaanga á e ngaahi vaá fakatatau ki he áho kuo tuútuúni.	Ngāueaki á e founa otometiki hono toutou fakamanatu ki he kau taki ó e ngaahi vaá.
Fakahu atu á e pa'anga hu mai fakaangaanga ki he taú.	1	1	Potungāue Toutai, Komisoni á e kau ' fakapule'anga, Potungāue	Sai ange hono muimuií mo fakafoou á e lipooti.	Ngāueaki á e founa otometiki hono toutou fakamanatu ki he kau taki ó e

			Paánga.		ngaahi vaá
Fakahu atu á e tukuhau meí he vahe fakataú.	1	1	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga. Potungāue Tanaki Pa'anga hūmai mo e tute.	Sai ange hono muimuií mo tonu á e tukuhau meí he vahe á e kaungāue.	Ngāue'aki á e founga otometiki hono toutou fakamanatu oe tukuhau meí he vahenga.
Fakahu atu á e lipooti fakatau ó e koloa á e puleánga.	1	1	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga	Fakahoko hono lau ó e koloa ke ósi ki he áho ke ngata ki ai.	i) Fakamanatu á hono fehikitaki á e ngaahi koloa ke íai hano lekooti. ii) Femahinoáki mo e Potungāue Paánga fekauáki mo e ngaahi áho kuo
Fakahu atu á e lipooti fakataú ki he fakatau fakapuleánga.	1	1	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga, 'Ofisi ó e Palemia.	Palani fakavaá oku fiemaú ke fakakau á i á e fiemau ke fakakau kiai á e founga fakatau fakapuleánga a ia óku kau í he Fakatau Fakapuleánga fakataú.	Fakamanatu ke ngāueáki á e palani lelei, ke taófi á e toutou liliu 'o e APP
Ola ngāue 9 : Hiki'i hake 'a e tu'unga 'o e ngaahi fakamatala mo e fetu'utaki fakatekinolosia ke tokoni ki he ola lelei 'a e ngāue 'a e Potungāue					
Uesia ó e sisitemi fakaaho	<5%	<1%	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga, 'Ofisi ó e MEIDECC		Fakakakato hono fakafoou ó e tefitoí sisitemi.
% hono tokanga'i 'o e 'u me'angāue fakakomipiuta 'i loto 'i he 'aho 'e 30	80%	100%	Potungāue Toutai, Potungāue Paánga, 'Ofisi ó e MEIDECC		Fengāue'aki fakataha mo e kautaha 'oku nau hu mai á e koloa.

2.2.4 Va'a Ngāue ki hono Pule'i mo e Fakalalaka 'o e Toutai

Ngaahi Ola fakafonua- TSDF					
<p>A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.</p> <p>D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohi'a e pule 'a e lao'.</p> <p>F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.</p>					
Me'a Ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngāue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
<p>Ola Ngāue 10: Tu'unga maólunga mo to e lelei ange á e ngaahi Palani Pule ki hono pule'i mo fakalalaka ó e ú toutai pea lava 'o muimui' mo toutou vakai' ke hoko e 'u palani ke ne poupou'i e tu'uloa e koloa 'o 'oseni mo fakapapai' 'oku tupu e ngaahi kautaha toutai</p>					
<p>Lahi ó e ngaahi Palani pule ki hono pule'i mo fakalalaka 'o e toutai kuo fa'u, tali, toutou vakai'i pea muimui ofi ki he ngaahi ngāue 'o e Palani ki he ngaahi sekitoa iiki 'o e toutai (Valu, Palu, Mokohunu, Limu, Ika mo'ui mo e faama'i 'o e me'amo'ui, Palani 'a Tonga ki he malu mo hao 'o e ngaahi me'amo'ui 'o 'oseni)</p>	2	<p>3</p> <p>Toutou vakai'i 'a e ngaahi Palani Pule ki hono Pule'i mo fakalalaka 'o e toutai.</p> <p>1. Palani Toutai ki hono Pule'i mo Fakalalaka 'a e toutai Mokohunu 2020</p> <p>2. Palani Toutai ki hono Pule'i mo e fakalalaka 'a e</p>	<p>Potungāue Toutai, kau ma'u laiseni mo e ngaahi kupu fekau'aki 'o e Toutai takitaha</p>	<p>Toloi e fakahoko 'o e ngaahi fatongia koe'uhi ko e ngaahi fakataputapui 'o e Covid-19 pea mo e tu'utu'uni 'a e Kapineta ke fakaava 'a e toutai mokohunu 'i he 'aho 1 Siulai-30 Sepitema 2020.</p>	<p>Muimui ofi ki he ngaahi fakahoko fatongia 'o e Palani ki hono Pule'i mo Fakalalaka 'a e Toutai Mokohunu ke hoko atu 'a e ngaahi fakataha mo e ngaahi kolo 'i he hili 'a e aho 30 'o Sepitema 2020 (taimi 'e tapuni ai 'a e toutai Mokohunu).</p> <p>Palani ha taimi faingamalie ke fakahoko ai e FMAC ki hono tali 'a hono toutou vakai'i mo e fa'u e ngaahi palani toutai. (Valu, Ika Mo'ui pea mo e Ngufeke)</p>

	<p>toutai Palu 2017-2019</p> <p>3. Palani Toutai ki hono Pule'i mo Fakalalakaka 'a e toutai Ika Mo'ui 2020-2021</p> <p>4. Palani Toutai ki hono pule'i mo Fakalalakaka 'a e Faama Ika 2017 – 2019.</p> <p>Muimui'i 'a e fakahoko ngāue 'i he Palani Toutai takitaha</p> <p>1.Palani Toutai ki hono pule'i mo Fakalalakaka 'a e Toutai Valu 2018-2022</p> <p>2. Palani Toutai ki hono pule'i mo Fakalalakaka 'a e Faama Ika 2018-2022,</p> <p>3. Palani Toutai ki hono pule'i mo</p>			<p>Hokohoko atu pe 'a e ngāue ki hono toutou vakai'i pea mo muimui'i 'a e ngaahi palani toutai.</p> <p>Ko e talatalanoa fekau'aki mo e fokotu'utu'u fo'ou ki he mokohunu 'e toki hoko atu ka e 'oua kuo tapuni 'a e mokohunu 'i he 'aho 30 Sepitema 2020.</p>
--	---	--	--	---

		Fakalalakaka ‘a e Toutai Ika Mo’ui 2017-2019. Fakahoko ‘a e ngaahi tefito’i ngāue ‘o e palani takitaha			
Lahi ‘o e ngaahi tu’utu’uni ngāue fakatoutai na’e fa’u pe to e vakai’i pea tali pea mo fakahoko	2	2 1.Palani Fakafonua ‘a Tonga ki hono Malu’i ‘o e ‘Anga 2018-2022 (To e vakai’i) 2) Tu’utu’uni Toutai Fakafonua ‘a Tonga (fa’u, tali pea lolotonga fakahoko) 3) Tu’utu’uni ngāue ki he toutai mamaha (lolotonga fa’u) 4) Muimui’i mo vakai’i ‘a hono fakahoko ‘o e ngaahi ngāue ‘i he Palani Fkafonua ‘a Tonga ki hono	Potungāue Toutai mo e ngaahi sekitoa felave’i ‘a ia ‘oku kau ki ai ‘a e Komuniti ‘a e Pasifiki Tonga, FFA mo e ngaahi kupu felave’i fakatu’apule’anga)	Toloi e fakahoko ‘a e ngaahi fatongia koe’uhi ko e ngaahi fakataputapui ‘o e Covid-19. Tu’utu’uni Kapineti ki hono fakaava ‘o e toutai mokohunu, 1 Siulai-30 Sepitema 2020	i) Hokohoko atu pe ‘a e ngāue ki hono toutou vakai’i pea mo muimui’i ‘a e Palani ki hono malu’i ‘o e ‘Anga. ii) Muimui’i ‘a e ngaahi ngāue ki he tu’utu’uni Toutai Fakafonua ‘a Tonga pea mo e tu’utu’uni ki he ‘inivesi ‘a e ngaahi kautaha muli. iii) Hokohoko atu ‘a e ngāue ki hono fa’u ‘o e tu’utu’uni ngāue ki he Toutai Mamaha.

		Malu'i 'o e 'Anga 2018 - 2022.			
Ola Ngāue 11: Fakalalaka 'o e 'ilo fakamaketi ke ne tokoni'i 'a e maketi pea mo hono hu atu 'o e koloa ki 'oseni ki tu'apule'anga.					
Lahi 'o e lipooti fekau'aki mo e totongi 'i he maketi na'e fa'u	4	4 Fakakakato 'a e lipooti fakakuata fekau'aki mo e totongi 'o e ika 'i he maketi fakalotofonua.	Potungāue Toutai pea mo e ngaahi sekitoa Toutai.		'E hokohoko atu á hono tuku atu é he Potungāue 'a e lipooti fakakuata fekau'aki mo e totongi 'o e ika 'oku fakatau atu 'i he maketi fakalotofonua.
Lahi 'o e lipooti fekau'aki mo e fekumi ki he maketi.	6	2 'Osi fakakakato 'a e faú 'o e palani fekumi ki he maketi palu 'Oku kei hokohoko atu 'a e ngāue ki he fekumi ki ha maketi 'o e tofe.	Kau maú laiseni toutai palu, Potungāue Toutai pea mo e Kosilio Toutai.	Toloi hono fakahoko 'o e palani ki he fekumi 'o e maketi ki tu'apule'anga tupu meí he fakataputapai 'o e Covid-19	'E kei hokohoko atu ai pe 'a e ngāue 'a e Potungāue ki hono fakahoko á e fekumi ki he maketi lolotonga pea mo ha maketi ki he kaha'u.
Peseti 'a hono fakahoko 'o e polokalama mahaki 'ikai ke pipihi 'a e Potungāue.	80%	100% 'E hokohoko atu 'a hono fakahoko 'e he Potungāue 'a e poloseki ke ne fakafepaki'i 'a e mahaki 'ikai ke pipihi 'i Tonga.	Katoa 'a e ngaahi kupu fekau'aki pea mo e kakai 'o Tonga.		'E hokohoko atu 'a hono fakahoko 'e he Potungāue 'a e polokalama ni ko e poupou ki he Potungāue Mo'ui 'i hono fakafepaki'i 'a e mahaki 'ikai ke pipihi 'i Tonga.

Ola Ngāue 12: Tu'unga ma'olunga mo tonu ange 'a e ngaahi lipooti faka'ekonomika mo e sitetisitika ke tokoni ki he faitu'utu'uni

<p>Lahi 'o e lipooti fakasitetisitika na'e fa'u.</p>	<p>4</p>	<p>6</p> <p>Puletini fakakuata 'e 3 mei' he ta'u fakapa'anga 2018/19 mo e 2019/20 kuo'osi fakakakato 'o fakahu ki he taki 'o e va'a</p>	<p>Potungāue Toutai, Sitetisitika, Pangike Pule.</p>	<p>Ngaahi fakamatala 'oku ngāue'aki ki hono fa'u 'o e puletini fakasitetisitika fakakuata 'oku tanaki ia mei' he ngaahi vaá ngāue 'i loto 'i he Potungāue.</p>	<p>'E hokohoko atu 'a hono teuteu 'e he Potungāue 'a e ngaahi puletini fakakuata.</p>
<p>Lahi 'o e ngaahi lipooti faka'ekonomika kuo fakakakato.</p>	<p>2</p>	<p>1</p> <p>Na'e fakakakato hono 'analaiso 'o e toutai tuna pea lipooti ki he taki 'o e va'a.</p> <p>Ko hono 'analaiso 'o e 'u fakamatala toutai na'e 'ave ki he ngaahi Potungāue mo e ngaahi kupu fekau'aki hili hono tali 'e he 'Ofisa Pule Ngāue</p>	<p>Potungāue Toutai, FFA, SPC, sekitoa tuna.</p>	<p>Ngaahi fakamatala 'oku tanaki 'e he Potungāue felave'i mo e sekitoa Tuna 'oku ngāue'aki ki he analaiso faka'ekonomika.</p>	<p>'E hokohoko atu 'a hono tufaki 'e he Vaá Faka'ekonomika 'a e Potungāue 'a e ngaahi fakamatala faka'ekonomika ki he ngaahi kupu fekau'aki.</p>

Ko hono hū atu e koloa mei 'oseni ki tu'apule'anga

Ko hono lahi 'o e koloa mei 'oseni na'e hū atu ki tu'apule'anga ('ikai kau ai 'a e ika mo'ui) 'i he ta'u fakapa'anga ko eni, ko e metuliki toni 'e 2,015. Ko e tupu 'aki 'a e peseti 'e 13 mei' he fakakatoa 'a e lahi 'o e koloa mei 'oseni ne hū ki tu'apule'anga he ta'u fakapa'anga kuo 'osi, 'a ia ko e valu' na'e lahi taha hono hū atu ki tu'apule'anga. Ko e mahu'inga fakapa'anga 'o e kotoa e me'amo'ui mei 'oseni na'e hū atu ki tu'apule'anga, ko e TOP\$10.5 miliona, 'a ia ko e tupu 'aki ia 'a e peseti 'e 11.7 mei' he mahu'inga fakapa'anga 'o e ika na'e hū atu ki tu'apule'anga he ta'u fakapa'anga kimu'a.

Tepile 1: Lahi fakakatoa e koloa mei 'oseni na'e hu atu ki tu'apule'anga mei Siulai 2019 ki Sune 2020

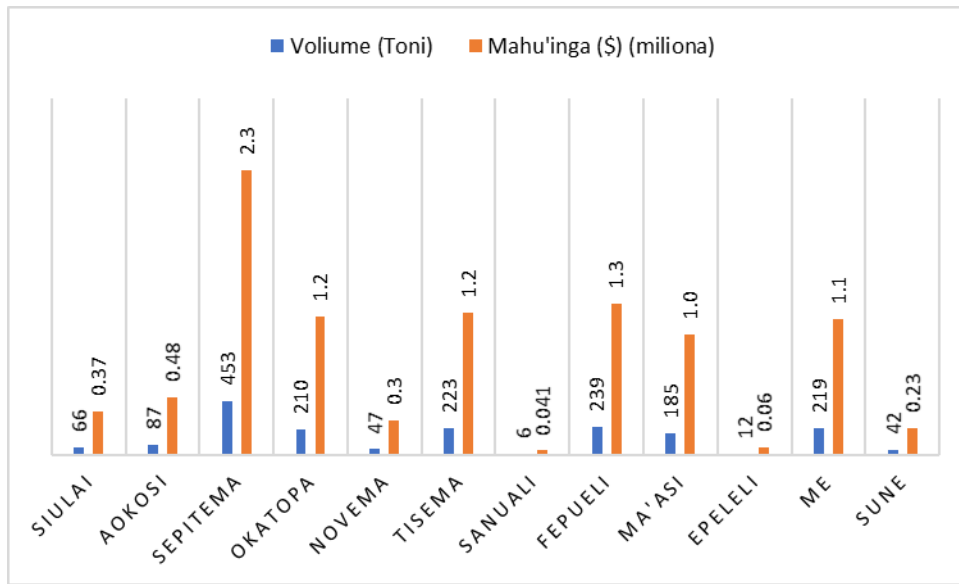
Fa'ahinga	Mamafa (KG)	Mahu'inga (TOP\$)
Limu (Kappaphycus)	15	7.50
Limu (Mozuku)	102,155	51,077.50
Hikuí ánga	1,005	80,400.00
Kakanoí ánga	67,424	337,192.00
palu	57,426	378,511.80
Tuna	1,787,247	9,638,955.00
Fakakatoa	2,015,272	10,486,143.80

Toutai Valu

Ko e metuliki toni fakalukufua 'e 1,787 'o e valu na'e hū atu ki tu'apule'anga 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni, 'a ia ko e tupu 'aki ia 'a e peseti 'e 12 mei' he ta'u fakapa'anga kuo hili. Ko e valu' na'e lahi taha 'i he fakakatoa 'o e koloa mei 'oseni na'e hu atu ki tu'apule'anga, 'a ia ko e peseti 'e 91. Ko e kotoa 'o e valu na'e hū atu ki tu'apule'anga 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni, na'e fe'unga hono mahu'inga fakapa'anga, mo e TOP\$9.6 miliona, 'a ia ko e tupu 'aki ia 'a e peseti 'e 9 mei' he ta'u fakapa'anga kuo hili.

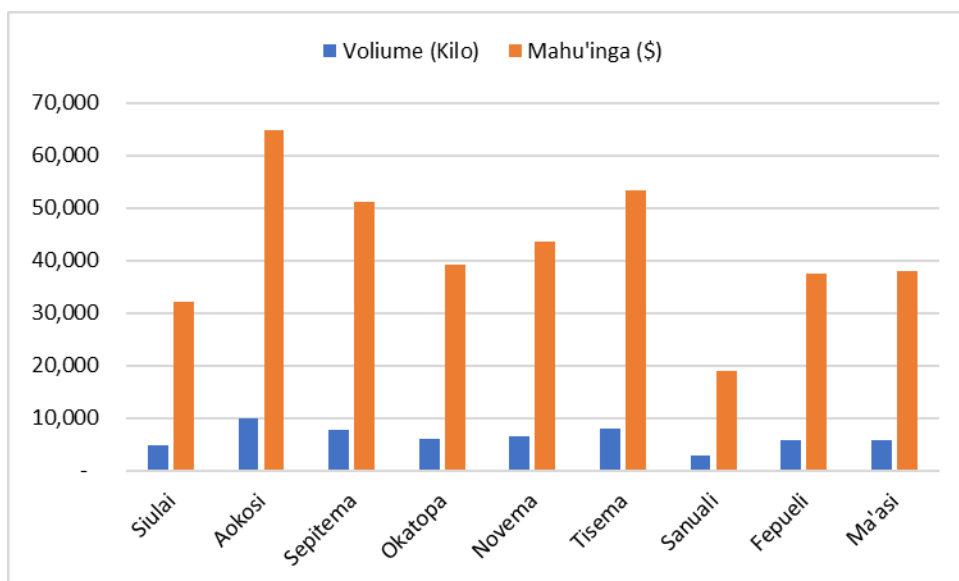
Fika 1: Lahi mo e mahu'inga 'o e Tuna na'e hū atu ki tu'apule'anga, Siulai 2019 – Sune 2020

Toutai Palu

Ko e metuliki toni fakakatoa 'e 57 'o e palu' na'e hū atu ki tu'apule'anga 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni, 'a ia ko e holo 'aki ia 'a e peseti 'e 22 mei' he ta'u fakapa'anga kuo hili 'a ia 'oku ne 'omai 'a e peseti 'e 4 ki he lahi fakakatoa 'o e me'atahi na'e hū atu ki tu'apule'anga. Ko e mahu'inga fakapa'anga 'o e lahi 'a e palu na'e hū atu ki tu'apule'anga 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni, ko e pa'anga 'e \$0.4 miliona 'a ia ko e holo 'aki ia 'a e peseti 'e 17 mei' he ta'u fakapa'anga kuo'osi. Ko e palu tavake' na'e lahi taha hono hū atu ki tu'apule'anga. Ko e hu atu ki tu'apule'anga fakamuimui 'a e palu ne fakahoko ia 'i Ma'asi kimu'a 'i he Covid-19.

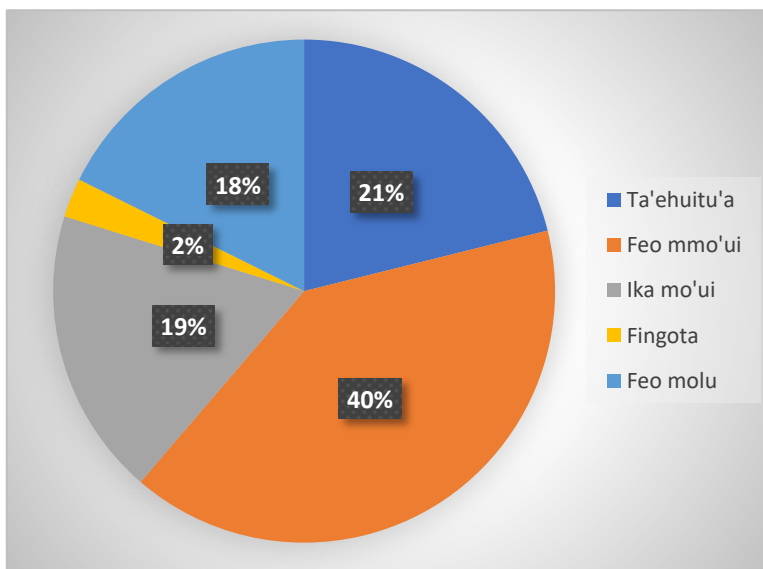
Fika 2: Lahi mo e mahu'inga fakakatoa 'o e palu ne hū atu ki tu'apule'anga (toni) mei Siulai 2019 – Sune 2020.

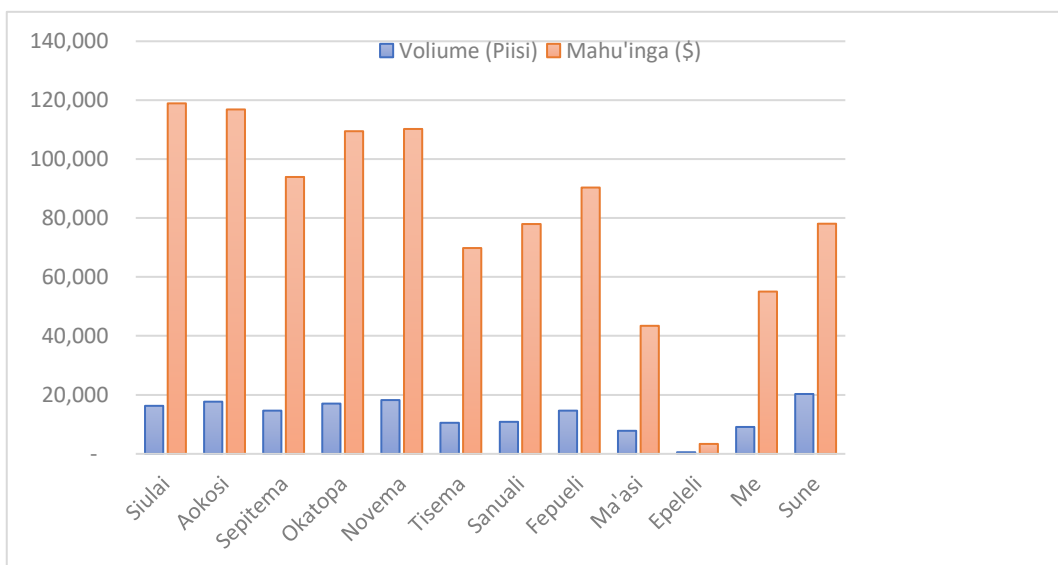
Toutai 'o e ika mo'ui

Ko hono lau fakataautaha 'o e lahi 'o e me'amo'ui na'e hū atu ki tu'apule'anga 'i he ta'u fakapa'anga ko 'eni', na'e fe'unga mo e ngaahi konga 'e 157,551 'a ia 'oku fakafuofua hono fakamahu'inga ki he TOP\$0.97 miliona. Ko e holo 'aki ia 'a e peseti 'e 39 'i he lahi 'o e me'amo'ui na'e hū atu ki tu'apule'anga', pea holo 'aki 'a e peseti 'e 19 'i he mahu'inga fakapa'anga', 'i he fakafehoanaki ki he taimi tatau pe 'o e ta'u fakapa'anga ki mu'a. Ko e me'amo'ui na'e hu atu ki tu'apule'anga' na'e lahi taha ai ko e me'amo'ui 'ikai hano huitu'a 'a ia 'oku ma'ulalo hono totongi he maketi' pea hange ko ia 'oku 'asi atu he kalafi fika 3 'i lalo. Ko e maketi lahi taha ki hono hū atu ki tu'apule'anga 'o e me'amo'ui' ko 'Amelika.

Fika 3: Lahi 'o e ngaahi me'amo'ui na'e hū atu ki tu'apule'anga mei Siulai 2019 – Sune 2020

Fika 4: Lahi 'o e ngaahi me'amo'ui na'e hū atu ki tu'apule'anga mo honau mahu'inga fakapa'anga mei Siulai 2019 – Sune 2020

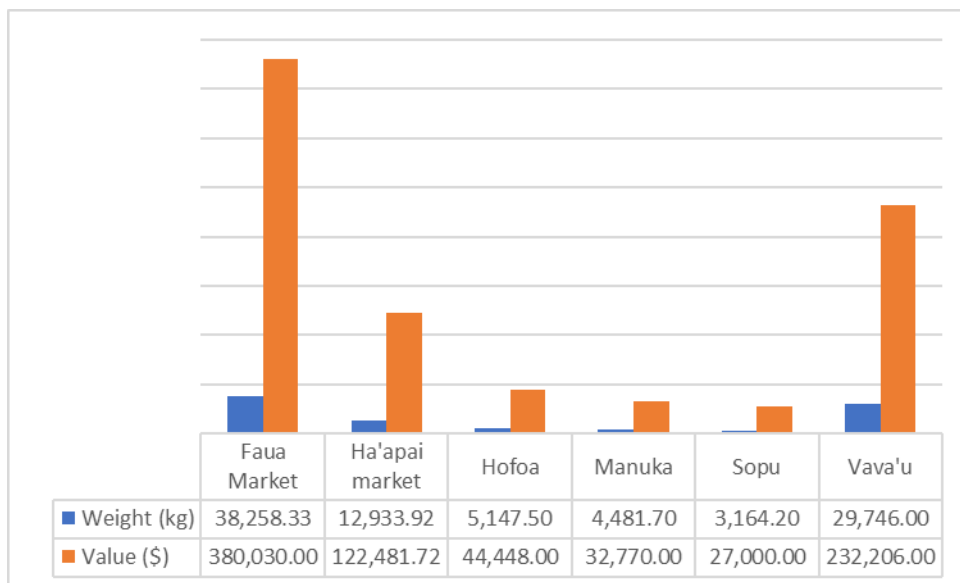

Savea maketi fakalotofonua

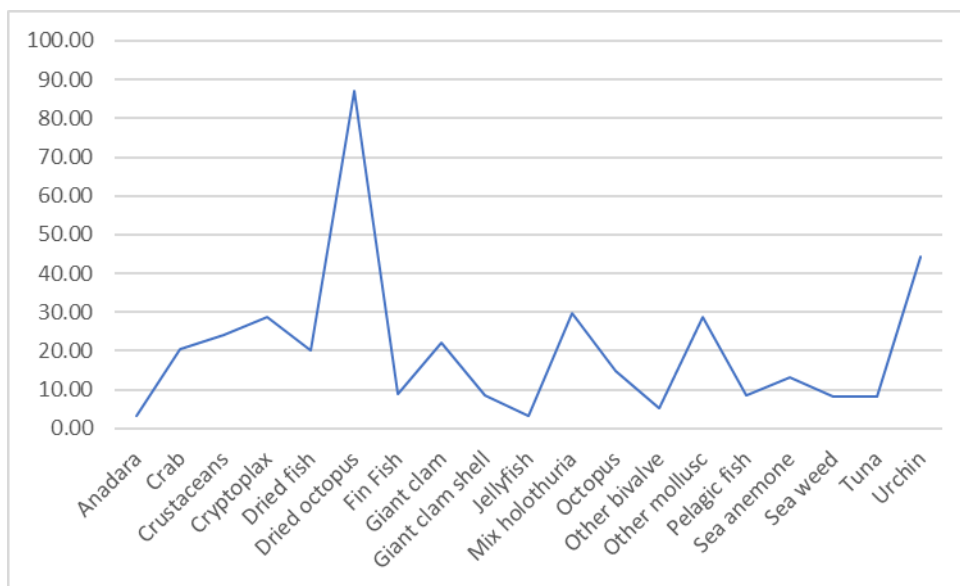
‘Oku fakahoko ma’u pe hono savea’i ‘o e ngaahi maketi ika fakalotofonua ,tu’otaha ‘i he uike kotoa pē, ‘o fakataumu’a ke tānaki e ngaahi fakamatala fekau’aki mo e mahu’inga fakapa’anga mo e lahi ‘o e koloa mei ‘oseni ‘oku fakatau atu he maketi fakalotofonua. Ko e savea ni foki ‘oku fakahoko ia ‘i Vava’u, Ha’apai pea pehe ki he tefito’i fakatau’anga ika ‘e 4 ‘i Tongatapu. Na’e fakafuofua ki he toni ‘e 94 ‘o e me’atahi na’e fakatau fakalotofonua ‘i he mahu’inga ko e \$0.84 miliona.

Ko e ‘avalisi ki he totongi e ika’ na’e \$8 ki he \$9 ki he kilo pea fakatau atu ‘i he totongi ko e \$20 \$30, \$50 pea a’u ki he \$60 mo e \$70 ki he milemila. Ko e mahu’inga ‘o e ngaahi koloa mei ‘oseni kehe ‘i he maketi, na’e makatu’unga pe ia mei’ he lahi ‘o e koloa mei ‘oseni ‘i he maketi’ ‘i he taimi ko ia. Na’e hoko foki e kau fefakatau’aki ‘oku nau fakatau mai pea to e fakatau atu ‘a e ika ke nau uesia ai e totongi ‘o e ika ka e tautautefito pe ki he maketi Fuaa pea mo Vava’u. ‘Oku hiki foki ‘e kinautolu ‘a e mahu’inga ‘o e me’atahi ‘o to e mamafa ange tautau tefito ki Fuaa mo Vava’u.

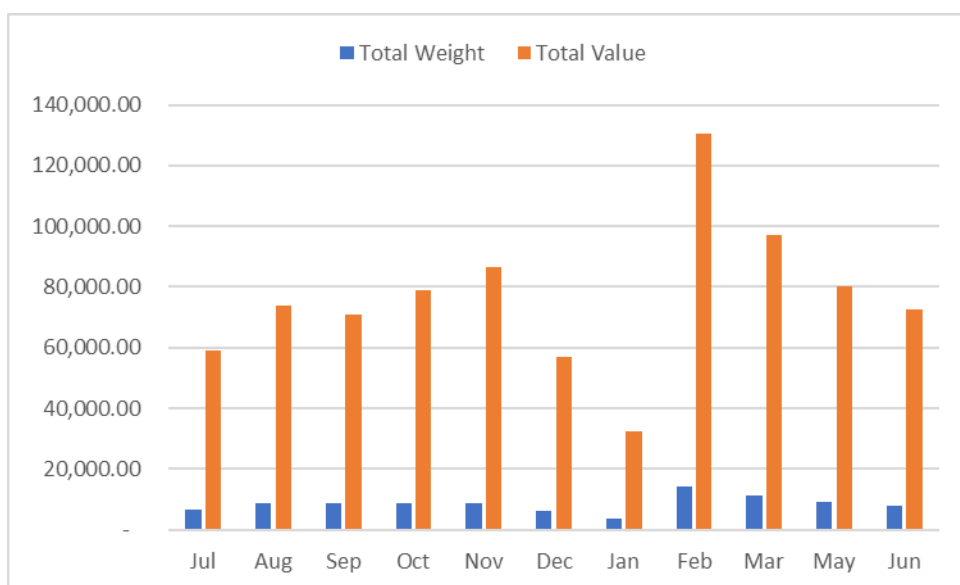
Fika 5: Ko e lahi mo e mahu’inga ‘i he ngaahi maketi ika ‘i he ta’u fakapa’anga 2019/20.

Fika 6: ‘Avalisi ‘o e mahu’inga ki he kalasi me’atahi takitaha mei Siulai 2019- Sune 2020.

Fika 7: Lahi mo e mahu’inga ‘o e me’atahi ‘i he maketi fakalotofonua mei Siulai 2019- Sune 2020

2.2.5 Va'a Saienisi ki he Toutai

Ngaahi Ola fakafonua- TSDF					
<p>A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.</p> <p>D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohi'a e pule 'a e lao'.</p> <p>F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.</p>					
Me'afua Ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngāue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola Ngāue 13: Fakatupulekina 'a e taumu'a kuo fokotu'u ki he fakatotolo mo e fakalalakaka 'o e faama ika ke tokoni ki he ngaahi ngāue fo'ou.					
Lahi 'o e faama ika, Feitu'u Pule'i Makehe na'e tokoni'i 'aki hono tufa ki ai 'a e pulopula ki he faama ika kehekehe.	25	41 29 x Faama Tofe na'e tokoni'i 'aki e pulopula tofe (25x Vava'u, 4 x Ha'apai) 11 x Feitu'u Pule'i Makehe na'e tokoni'i 'aki e pulopula vasuva (6 x Ha'apai, 5 x Vava'u) 1 x Faama Mokohunu	Kau Faama Tofe Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe Faama Mokohunu	Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea. Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa.	1) Mateuteu ki he faha'i ta'u afā 'i he kaha'u. 2) Ke fakalahi 'a e fale ngāue ki he faama ika 'ahi'ahi mo e naunau ki he fale fakatotolo. 3) Ke to e fakatokolahi mai 'a e kau ngāue 4) Ke hokohoko atu 'a hono muimui'i 'o e polokalama fakatupu 'o e koloa mei 'oseni'
Lahi 'o e fa'ahinga koloa ki he faama ika 'oku faama 'ahi'ahi	2	3 Fa'ahinga 'o e mokohunu, Tukumisi, Kaloa'a	Potungāue Toutai	Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa	Ke to e fakalelei'i ange 'a e ako ngāue mo e 'ilo ki he fakafanau 'o e fa'ahinga 'o e mokohunu pea mo e tukumisi pea pehe ki hono faama'i 'i

				<p>mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa.</p>	<p>tahi.</p> <p>Ke fa'u ha tohi fakahinohino ki he polokalama fakafanau pea pehe ki he faama'i 'o e fa'ahinga 'o e mokohunu pea mo e tukumisi ke ngāue'aki 'e he kau ngāue 'i he tafa'aki 'o e faama ika.</p>	
Ola Ngāue 14: Fakalahi 'a e polokalama Feitu'u Pule'i Makehe ki he ngaahi kolo tu'u matatahi.						
<p>Lahi 'o e Feitu'u Pule'i Makehe kuo fokotu'u fo'ou</p> <p>Note: PMU contribution in AMP</p>	10	<p>5</p> <p>- Feitu'u Pule'i Makehe 'e 5 ne Kasete'i 'i Fepueli 2020</p> <p>-Ko e palani pule ki he Feitu'u Pule'i Makehe 'e 10 ne fakakato</p>	<p>Ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe</p> <p>Potungāue Toutai</p> <p>Ngaahi kautaha tokoni ki he polokalama Feitu'u Pule'i Makehe (SPAM, VEPA, R2R project, Tonga Health)</p> <p>Pule'anga Tonga</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa</p> <p>Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa mo e malu fakame'atokoni.</p>	<p>1)Ke to e fakatokolahi mai ha kau ngāue ki he va'a Feitu'u Pule'i Makehe mo e ngaahi va'a ko ia he ngaahi 'otu motu'.</p> <p>2) Ke fakalelei'i ange 'a e vā fengāue'aki mo e ngaahi kolo.</p>	
<p>Lahi 'o e ngaahi polokalama muimui'i e tu'unga 'o e ngaahi Feitu'u</p>	1	28	<p>Muimui'i fakakuata 'a e Feitu'u Pule'i</p>	<p>Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa</p> <p>Ke ma'u ha 'ataakai</p>	<p>1) Ke to e fakatokolahi mai ha kau ngāue ki he va'a Feitu'u Pule'i Makehe mo e ngaahi va'a ko ia he ngaahi 'otu</p>

<p>Pule'i Makehe ne fakahoko</p>		<p>Makehe 'e 8 'i Tongatapu</p> <p>Fakahoko e ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe 'e 3 'i Tongatapu (Kanokupolu, Manuka, Nukunuku)</p> <p>Fakahoko e ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe 'e 2 'i Vava'u (Makave & Nuapapu)</p> <p>Fetongi e ngaahi poe faka'ilonga 'o e ngatangata'anga 'o e Feitu'u Pule'i Makehe 'e 2 'i Vava'u (Koloa & Holeva)</p> <p>Laku poe faka'ilonga 'a e ngatangata'anga Feitu'u Pule'i Makehe 'e 2 'i Vava'u (Holeva & Kapa)</p> <p>Laku poe faka'ilonga 'a e ngatangata'anga Feitu'u Pule'i Makehe 'e 8 'i Ha'apai (Mo'unga'one,</p>	<p>Potungāue Toutai</p> <p><u>Ngaahi kautaha tokoni ki he polokalama Feitu'u Pule'i Makehe (SPAM, VEPA, R2R project, Tonga Health)</u></p> <p>Pule'anga Tonga</p>	<p>tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa mo malu fakame'atokoni.</p>	<p>motu'. 2)Ke fakalelei'i ange 'a e vā fengāue'aki mo e ngaahi kolo.</p>
----------------------------------	--	---	---	---	---

		Muitoa, Pukotala, 'Uiha, Lofanga, Faleloa, Fakakai & Ha'ano) Fokotu'u papa ma'u'anga fakamatala 'e 18 (4x 'Eua, 9 x Vava'u & 5x Tongatapu)			
Ola Ngāue 15: Fakalakalaka ki ha tu'unga ma'olunga e ako ngāue mo e taukei ngāue, ngāue ki tu'a mo e tokoni fakatekinikale ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe, faama ika mo e kau toutai.					
Lahi 'o e ngaahi ako taukei ngāue ne fakahoko ki he ta'u	1	105 68 x Tongatapu 25x Vava'u 7 x Ha'apai 3x 'Eua 2x Niuatoputapu	Potungāue toutai Kau Toutai	Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'. Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa'.	1) Ke toe fakatokolahi mai ha kau ngāue ki he va'a Feitu'u Pule'i Makehe mo e ngaahi va'a koia he ngaahi 'otu motu'. 2) Ke fakalelei'i ange 'a e vā fengāue'aki mo e ngaahi kolo.
Lahi e ngaahi tokoni fakatekinikale ki he kau toutai pea mo e tokoni ki he maumau fakaenatula	119	433 76x Tongatapu 98 x Vava'u 193 x Ha'apai 34 x 'Eua 23 x Niuatoputapu	Potungāue Toutai Kau Toutai	Malu fakame'atokoni Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa 'i he ngaahi kolo	1) Ke fakalelei'i ange 'a e 'ilo fakatekinikale mo e poto'i ngāue 'o e kau ngāue 'a e Potungāue Toutai ki hono faama'i e tofe ke malava ke nau ngāue pe 'ia nautolu ke a'usia 'enau ngaahi fiema'u.

		<p>Nomuka)</p> <p>Ako tanaki ola toutai he Feituú Puleí Makehe é 6 í Tongatapu (Ha'atafu, Kanokupolu, Kolonga, Manuka, Nukunuku, Lapaha)</p> <p>Ako savea fakasosiale mo fakaékonomika é 1</p> <p>Ako savea mokohunu é 1</p> <p><u>Tauhi Lao (6)</u> Ako tauhi lao é 6 í Tongatapu (Feituú Puleí Makehe foóu é 3, Feituú Puleí Makehe motuá é 3)</p> <p><u>Ngaahi kolo (9)</u> Ako ki hono laku fakaílonga fakangatangata ó e Feituú Puleí Makehe é 6 (4 í Haápai & 2 í Tongatapu)</p> <p>Ako ngāueáki e GPS é</p>	<p>mo e ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe</p> <p>Kau ngāue potungāue toutai mo e ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe</p> <p>Kau toutai iiki</p> <p>Kau toutai iiki</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kau ngāue 'a e Potungāue Toutai (Va'a Saienisi) - Ngaahi kautaha toutai fakavaha'a 		
--	--	--	---	--	--

		<p>2 (Feituú Puleí Makehe foóu é 1 mo e Feituú Puleí Makehe motuá é 1)</p> <p>Ako founga toutai iiki é 1 (SFO).</p> <p><u>Toutai loloto (8)</u> <i>Ako tanaki ola toutai loloto (4).</i> Ako kau tanaki fakamatala toutai fo'ou ki he:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Valu - Palu - Ngufeke Moana - Toutai liki <p><i>Ako ki hono pule'i mo tauhi e ngaahi fakamatala toutai loloto (3).</i> Ako kau tanaki fakamatala toutai ki he founga pule mo tauhi 'o e fakamatala toutai fo'ou (Tufman 2) (Tanaki fakamatala ki he Palu).</p> <ul style="list-style-type: none"> - Me'angāue ki he tanaki 'o e 	<p>pule'anga.</p> <p><u>Kau faama ika</u></p>		
--	--	---	---	--	--

		<p>fakamatala toutai ki he Valu mo e Palu</p> <ul style="list-style-type: none"> - Founa tanaki fakamatala toutai ki he fa'ahinga 'o e Valu (tuna log) - Founa tanaki fakamatala toutai mei' he kau toutai liki (Tails) <p>NIWA</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ako ki he founa 'analaiso e ngaahi fakamatala toutai (R training) <p><u>Faama ika (2)</u> 1 x ako ki he faama Tofe mo e ngāuefakamea'a 'i Ha'apai.</p> <p>1 x Ako 'i Vava'u ki he faama vasuva mo e feitu'u lelei ke faama'i ai.</p>	<p>Ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe</p>		
<p>Lahi e ngaahi tokoni fakatekinikale ki he kau toutai pea mo e tokoni ki he</p>	<p>70</p>	<p>76 (Tongatapu)</p> <p><u>Tahi mamaha (6)</u> Ngaahi fakataha mo e</p>	<p>Ngaahi kolo kotoa</p>	<p>Malu fakame'atokoni</p> <p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika</p>	<p>1) Ke fakalalakala e taukei ngāue fakatekinikale ki he kau ngāue 'a e potungāue toutai, tautautefito ki he faama tofe,</p>

<p>maumau fakaenatula</p>		<p>talanoa ki he Palani ki ‘Oseni ‘e 6 (Tbu, Vvu, Hpa, ‘Eua & The Niuas)</p> <p><u>Community (64)</u> Ngaahi fakataha mo e ngaahi kolo ‘e 3 (Kolomotu‘a Fono , Kosilio ‘a Hihifo, Pulefakavahe mo e kau ‘ofisakolo ‘o Kolomotu‘a)</p> <p>Ngaahi fakataha mo e ngaahi kolo fiema‘u Feitu‘u Pule‘i Makehe ‘e 5 (Kanokupolu, Puke, Makaunga, Talafo‘ou & Tofoa)</p> <p>Ngaahi fakataha mo e ngaahi kolo kaunga‘api ‘e 5 (Talafo ‘ou, ‘Ahau, Hofoa, Ports Authority & Palace Office)</p> <p>Ngaahi fakataha felave‘i mo e Maa‘imoa faka‘ali‘ali ngoue mo e toutai ‘e</p>	<p>‘i Tonga.</p> <p>Kau ngāue Potungāue Toutai</p> <p>Ngaahi kolo Feitu‘u Pule‘i Makehe mo e ngaahi kolo fiema‘u.</p> <p>Kau ngāue Potungāue Toutai</p> <p>Ngaahi kolo Feitu‘u Pule‘i Makehe mo e ngaahi kolo fiema‘u.</p> <p>Kau ngāue Potungāue Toutai</p> <p>Ngaahi kolo Feitu‘u Pule‘i Makehe mo e ngaahi kolo</p>	<p>tu‘uloa ‘i he ngaahi kolo</p>	<p>2) K e to e lelei ange ngaahi me‘angāue mo e naunau ki he faama tofe, 3) To e lelei ange ngaahi faingamalie tokoni fakapa‘anga ki he fakatolonga ‘o e ika ki Tonga ni.</p>
---------------------------	--	--	--	----------------------------------	---

		<p>8.</p> <p>Ngaahi tokoni ki he kau toutai 'e 11 (Pa ika 'e 8 ofi ki he Feitu'u Pule'i Makehe, Tohi fakaongoongolelei ki he kau toutai 'e 2, Toutai he poe tauhele'anga ika 'e 1 (FAD fishing)</p> <p>Ngaahi polokalama ako mo e ngaahi 'apiako 'e 8, (1 Tupouto'a College, GPS Popua Class 6, 6 x Act Primary School)</p> <p>Ngaahi ma'u'anga fakamatala he pepa 'e 12 (Kele'a newspaper)</p> <p>Ngaahi fanongonongo 'e 12 ki he Feitu'u Pule'i Makehe 'i he letio mo e nusipepa,</p> <p><u>Tahi loloto (4)</u></p> <p>- Ako ki he founa tanaki fakamatala toutai ki he kau</p>	<p>fiema'u.</p> <p>Ngaahi kupu felave'i ki he toutai</p> <p>Kau toutai</p> <p>Ngaahi ako kolisi mo e lautohi pule'anga</p> <p>Potungāue Toutai</p> <p>Ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe</p> <p>Kau toutai</p> <p>Ngaahi hoa tokoni</p>		
--	--	---	--	--	--

		<p>kapiteni vaka toutai tuna</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ako ki he toutai mo e vakai'i e tu'unga 'o e koloa toutai Valu - Liliu tauhi fakamatala toutai fo'ou ki he Palu (Tufan2) - NIWA - Ako ki he founa toutai'i ika mounu <p><u>Faama ika</u> Tokoni fakatekinikale 'e 2 (Beulah College form 6, Kautaha toutai 'a Sopu)</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Kau kapiteni ngaahi vaka toutai - Kau ngāue 'a e potungāue toutai - Kau toutai loloto ki he fa'ahinga 'o e Palu 		
<p>Ola Ngāue 15: Fakalalakaka ki ha tu'unga ma'olunga e ako ngāue mo e taukei ngāue, ngāue ki tu'a mo e tokoni fakatekinikale ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe, faama ika mo e kau toutai. (Vava'u)</p>					
Lahi 'o e ngaahi ako taukei ngāue ne fakahoko ki he ta'u	1	<p>25 (Vava'u)</p> <p><u>Faama ika (Tofe)</u> Kau faama Tofe (13)</p> <p>-Ako ki he faama Tofe (post-harvest) (3)</p> <p>Ako ki he faama'i e Tofe (4)</p>	<p>Ministry of Fisheries staffs</p> <p>Farmers</p> <p>SMA communities</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa</p> <p>Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa'.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Ke toe fakatokolahi mai ha kau ngāue ki he va'a Feitu'u Pule'i Makehe mo e ngaahi va'a koia he ngaahi 'otu motu'. 2) Ke fakalelei'i ange 'a e vā fengāue'aki mo e ngaahi kolo.

		<p>Ako ki he tauhi Lao ki he ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe (2)</p> <p>Ako ki he ngāue'aki 'o e poe tauheleika ki he kau toutai (1)</p> <p><u>Faama ika (Vasuva)</u></p> <p><u>Tanaki fakamatala toutai ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe</u></p>			
<p>Lahi e ngaahi tokoni fakatekinikale ki he kau toutai pea mo e tokoni ki he maumau fakaenatula</p>	20	<p>98 (Vava'u)</p> <p><u>Fengāue'aki mo e kau toutai</u> Feitu'u Pule'i Makehe (15)</p> <p>-Ngaahi fakataha ki hono vakai'i fakakuata e tu'unga 'o e ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe (4)</p> <p>-Ngaahi fakataha ke fakapapau'i e kole Feitu'u Pule'i Makehe (2)</p> <p>-Fakataha mo e ngaahi kolo felave'l mo e</p>	<p>Kau ngāue potungāue toutai</p> <p>Kau faama ika</p> <p>Ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe 'e 12,</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa</p> <p>Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliaki 'o e 'ea'.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa'.</p>	<p>1) Ke toe fakatokolahi mai ha kau ngāue ki he va'a Feitu'u Pule'i Makehe mo e ngaahi va'a koia he ngaahi 'otu motu'.</p> <p>2) Ke fakalelei'i ange 'a e vā fengāue'aki mo e ngaahi kolo.</p>

		<p>Feitu'u Pule'i Makehe (2)</p> <p>-Ngāue felave'i mo e Vasuva mo e ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe (7)</p> <p>Lesisita kau toutai iiki (44)</p> <p>Ngaahi kautaha (7)</p> <p><u>Tokoni fakatekinikale</u></p> <p>Ngaahi tokoni ki he Maa'imoa faka'ali'ali ngoue mo e toutai 'e 16</p>			
<p>Ola Ngāue 15: Fakalalakaka ki ha tu'unga ma'olunga e ako ngāue mo e taukei ngāue, ngāue ki tu'a mo e tokoni fakatekinikale ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe, faama ika mo e kau toutai. (Ha'apai)</p>					
Lahi 'o e ngaahi ako taukei ngāue ne fakahoko ki he ta'u	1	<p>7 (Ha'apai)</p> <p>Ako ki he ngaahi tu'utu'uni fakangāue,</p> <p>Ako ki hono vakai'i e fakahoko fatongia (PMS),</p> <p>Ako ki he fakalelei'i e fakamatala ngāue (JD)</p>	<p>Kau ngāue Potungāue Toutai</p> <p>Kau faama ika</p> <p>Ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe 17.</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa</p> <p>Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa'.</p>	<p>1) Ke to e fakatokolahi mai ha kau ngāue ki he va'a Feitu'u Pule'i Makehe mo e ngaahi va'a ko ia he ngaahi 'otu motu'.</p> <p>2) Ke fakalelei'i ange 'a e vā fengāue'aki mo e ngaahi kolo.</p>

		<p>Ako ki he lesisita vakatoutai iiki,</p> <p><u>Faama ika (Tofe)</u> Ako tauhi fakamatala ki he savea maketi ika,</p> <p>Ako ki he ngāue fakamea'a ki he Tofe</p> <p><u>Tanaki fakamatala toutai ki he Feitu'u Pule'i Makehe</u></p>			
<p>Lahi e ngaahi tokoni fakatekinikale ki he kau toutai pea mo e tokoni ki he maumau fakaenatula</p>	29	<p>193 (Ha'apai)</p> <p>Ngaahi fakataha ki hono vakai'i fakakuata e tu'unga 'o e ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe 'e 17 'i Ha'apai = 51</p> <p>Ngaahi fakataha fakapapau'i e kole Feitu'u Pule'i Makehe 'a e kolo 'e 2,</p> <p>Ngaahi fakataha mo e ngaahi kolo kaunga'api 'e 3 felave'i mo e Feitu'u Pule'i Makehe,</p>	<p>Kau ngāue Potungāue Toutai</p> <p>Kau faama ika</p> <p>Ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa</p> <p>Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa'.</p>	<p>1) Fakatokolahi e kau ngāue;</p> <p>2) Tulituli ki he taimi ngāue,</p>

		<p>Kau faama Tofe:</p> <p>Fengāue'aki tu'o 2 he mahina mo e kau faama Tofe 'e 5,</p> <p>Tufa fanga ki'l vasuva iiki ki he kolo Feitu'u Pule'i Makehe 'e 3,</p> <p>Fakataha kau ngāue 'e 44,</p> <p>Fakataha mo e Kovana Ha'apai mo e kau 'ulu'l potungāue 'a Ha'apai,</p> <p>Ngaahi tokoni ki he Maa'imoa faka'ali'ali ngāue mo e toutai 'e 14.</p>			
<p>Ola Ngāue 15: Fakalalaka ki ha tu'unga ma'olunga e ako ngāue mo e taukei ngāue, ngāue ki tu'a mo e tokoni fakatekinikale ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe, faama ika mo e kau toutai. ('Eua)</p>					
Lahi 'o e ngaahi ako taukei ngāue ne fakahoko ki he ta'u	1	<p>3 ('Eua)</p> <p><u>Toutai mamaha</u> Ako tanaki fakamatala ola toutai ki he kolo Feitu'u Pule'l Makehe 'e 2,</p> <p>Ako ki he tokanga'l e</p>	<p>Kau ngāue Potungāue Toutai</p> <p>Kau faama ika Feitu'u Pule'i Makehe 'e 2,</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa</p> <p>Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei</p>	<p>1) Fakatokolahi e kau ngāue;</p> <p>2) Tulituli ki he taimi ngāue,</p>

		misini vaka iiki		tu'uloa'.	
Lahi e ngaahi tokoni fakatekinikale ki he kau toutai pea mo e tokoni ki he maumau fakaenatula	0	<p>34 ('Eua)</p> <p>Ngaahi fakataha ke muimui'I mo vakai'I tu'unga 'o e Feitu'u Pule'I Makehe 'e 2 'i 'Eua = 24</p> <p>Ngaahi fakataha mo e ngaahi kupu felave'I mo e toutai 'e 1</p> <p>Ngaahi tokoni ki he Maa'imoa faka'ali'ali ngāue mo e toutai 'e 10</p>	<p>Kau ngāue potungāue toutai</p> <p>Feitu'u Pule'i Makehe 'e 2,</p> <p>Ngaahi kupu felave'i mo e toutai,</p> <p>Kautaha toutai 'a e kau toutai 'a 'Eua,</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa</p> <p>Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa'.</p>	<p>1) Fakatokolahi e kau ngāue;</p> <p>2) Tulituli ki he taimi ngāue,</p>
Ola Ngāue 15: Fakalalakaka ki ha tu'unga ma'olunga e ako ngāue mo e taukei ngāue, ngāue ki tu'a mo e tokoni fakatekinikale ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe, faama ika mo e kau toutai. (Niuatoputapu)					
Lahi 'o e ngaahi ako taukei ngāue ne fakahoko ki he ta'u	1	<p>2 (NTT)</p> <p><u>Faama Ika (Tofe)</u> Ako ki he faama Tofe 'e 2,</p>	<p>Kau ngāue 'a e Potungāue Toutai,</p> <p>Ngaahi kupu felave'i mo e toutai,</p> <p>Kau toutai</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa</p> <p>Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa'.</p>	<p>1) Fakatokolahi e kau ngāue;</p> <p>2) Tulituli ki he taimi ngāue,</p>

Lahi e ngaahi tokoni fakatekinikale ki he kau toutai pea mo e tokoni ki he maumau fakaenatula	0	14 (NTT) 14 x Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue mo e Toutai	Kau ngāue 'a e potungāue toutai, Ngaahi kupu felave'i mo e toutai, Kau toutai	Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'. Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa'.	1) Fakatokolahi e kau ngāue; 2) Tulituli ki he taimi ngāue,
Ola Ngāue 15: Fakalalakaka ki ha tu'unga ma'olunga e ako ngāue mo e taukei ngāue, ngāue ki tu'a mo e tokoni fakatekinikale ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe, faama ika mo e kau toutai. (Niuafou'ou)					
Lahi e ngaahi tokoni fakatekinikale ki he kau toutai pea mo e tokoni ki he maumau fakaenatula	0	9 (NFO) 9 x Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue mo e Toutai	Kau ngāue 'a e Potungāue Toutai, Ngaahi kupu felave'i mo e toutai, Kau toutai	Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'. Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa'.	1) Fakatokolahi e kau ngāue; 2) Tulituli ki he taimi ngāue,
Ola Ngāue 16: Fakatupulekina 'a e fakatotolo fakasaienisi ki he koloa toutai loloto mo e toutai mamaha, muimui'i mo vakai'i e tu'unga 'oku 'i ai ke tokoni ki he faitu'utu'uni.					
Toutai mamaha					
Lahi 'o e ngaahi savea mo e fakatotolo 'oku fakahoko kihe	3	4 Savea tahi mamaha ki he Feitu'u Pule'i Makehe 'e 3 'i Vava'u	Potungāue Toutai Ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe	Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa	1) Fakatokolahi e kau ngāue; 2) Tulituli ki he taimi ngāue,

<p>tu'unga 'o e me'amo'ui 'o e tahi mamaha ki he ta'u.</p>		<p>(Tefisi, Oloua & Taoa), Ha'apai (Fakakakai, Pukotala, Ha'ano, Muitoa, Moungaone, Lofanga, 'Uiha), Tongatapu (Kanokupolu & 'Ahau) Savea fakasosiale mo faka'ekonomika ki Kanokupulu mo 'Ahau Savea tu'unga 'o e faama mokohunu 'i he 'elia faama 'i Polo'a (2)</p>	<p><u>Ngaahi sino tokoni ki he polokalama Feitu'u Pule'i Makehe</u> -VEPA (NGO's) - Poloseki R2R Pule'anga Tonga</p>	<p>Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'. Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa'.</p>	
<p>Lahi 'o e lipooti faka saienisi kuo fa'u he ta'u pea fakahu atu fakatatau ki he fiema'u 'a e ngaahi sino fakalotofonua, fakavaha'a fonua mo fakatu'apule'anga.</p>	<p>3</p>	<p>4 (Ngaahi lipooti fakasaienisi) -1 Lipooti savea ki he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe - 2 Lipooti savea ki he tu'unga 'o e faama Mokohunu, - 1 Lipooti fakamatala toutai ngaahi kolo Feitu'u Pule'i Makehe</p>	<p>Kau Faama Mokohunu Kau ngāue potungāue toutai Pule'anga Tonga Kau tanaki fakamatala ola toutai he ngaahi Feitu'u Pule'i Makehe mo e ngaahi kolo</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka'ekonomika tu'uloa Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'. Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa', Malu Fakame'atokoni</p>	<p>1) Fakatokolahi e kau ngāue;</p>

Ola Ngāue 16: Fakatupulekina ‘a e fakatotolo fakasaienisi ki hekoloa toutai loloto mo e toutai mamaha, muimui’l mo vakai’l e tu’unga ‘oku ‘i ai ke tokoni ki he fai tu’utu’u ni.

Toutai Loloto

<p>Lahi 'o e ngaahi fakatotolo mo muimui'i mo vakai'i 'a e tu'unga 'oku 'i ai e toutai ki he koloa toutai loloto</p>	<p>5</p>	<p>4 <u>Vakai'i ngaahi koloa toutai loloto</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Fakatotolo ki he fa'ahinga 'o e Valu - Fakatotolo ki he fa'ahinga 'o e Palu - Fakatotolo ki he fa'ahinga 'o e Ngufeke moana - Fakatotolo ki he toutai iiki - 'Ikai lava fakahoko ha fakatotolo ki he lhumoana. 	<p>Potungāue toutai</p> <ul style="list-style-type: none"> - SPC/ FFA & WCPFC - Ngaahi kupu fekau'aki mo e toutai - Toutai loloto (fa'ahinga 'o e Valu, fa'ahinga 'o e Palu, lhumoana mo e Ngufeke moana,) <p>Pule'anga 'o Tonga</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa</p> <p>Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa'.</p> <p>Malu Fakame'atokoni</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1) Fakatokolahi kau ngāue tanaki mo e fakahu ki he komipiuta 'a e fakamatala toutai 2) Fakalalakaka founa pule'i mo tauhi fakamatala toutai ki he Palu (TufMan2 online database) 3) Ako mo e SPC ki he founa tanaki fakamatala toutai ki he fa'ahinga 'o e Valu mo e toutai iiki (ONSHORE & ONBOARD system, and TAILS) 4) Ako ki he kau ngāue tanaki fakamatala toutai fo'ou mo e kau kapiteni vaka toutai ki he tanaki fakamatala toutai, <p>Ako ki he founa toutai ika mounu he poloseki NIWA.</p>
--	----------	--	---	--	---

<p>Lahi 'o e ngaahi lipooti fakasaienisi kuo fakahū atu ki he ngaahi sino fakavaha'a fonua mo fakatu'apule'anga 'o fakatatau ki he ngaahi tu'utu'uni.</p>	<p>7</p>	<p>6</p> <p>Lipooti fakakuata mo e fakata'u ki he tu'unga 'o e toutai Valu, Palu, Ihumoana, Ngufeke moana mo e toutai Iiki (4)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lipooti toutai Valu - Lipooti toutai Palu - Lipooti toutai iiki - Lipooti toutai Ngufeke <p>Lipooti fakata'u ki he ngaahi sino fakafeitu'u mo e fakavaha'a pule'anga (2)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Lipooti fakata'u Konga 1 - Lipooti fakafuofua e lahi e toutai Valu ki he WCPFC mo e SPC 	<ul style="list-style-type: none"> - Potungāue toutai - SPC/ FFA & WCPFC - Ngaahi kupu felave'I mo e toutai, ngaahi kautaha toutai mo e kau toutai) - Toutai loloto (Valu, Palu, Ihumoana mo e Ngufeke moana) <p>Pule'anga Tonga</p>	<p>Ke ma'u ha tu'unga faka-'ekonomika tu'uloa</p> <p>Ke ma'u ha 'ataakai tokangaekina tu'uloa mo matu'uaki 'a e feliuliuaki 'o e 'ea'.</p> <p>Ke ma'u ha pule lelei tu'uloa',</p> <p>Malu Fakame'atokoni</p>	<p>Ngaahi fiema'u ako:</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>i.</i> Ako ki he 'analaiso 'o e ngaahi fakamatala toutai mo e lipooti (R) <i>ii.</i> Ako ki he ta mape <i>iii.</i> 'Analaiso 'o e ngaahi fakamatala faka saienisi <p>Fa'u lipooti fakakuata ki he tu'unga 'o e toutai Valu mo e Palu ngāue'aki e R.</p>
---	----------	---	--	--	--

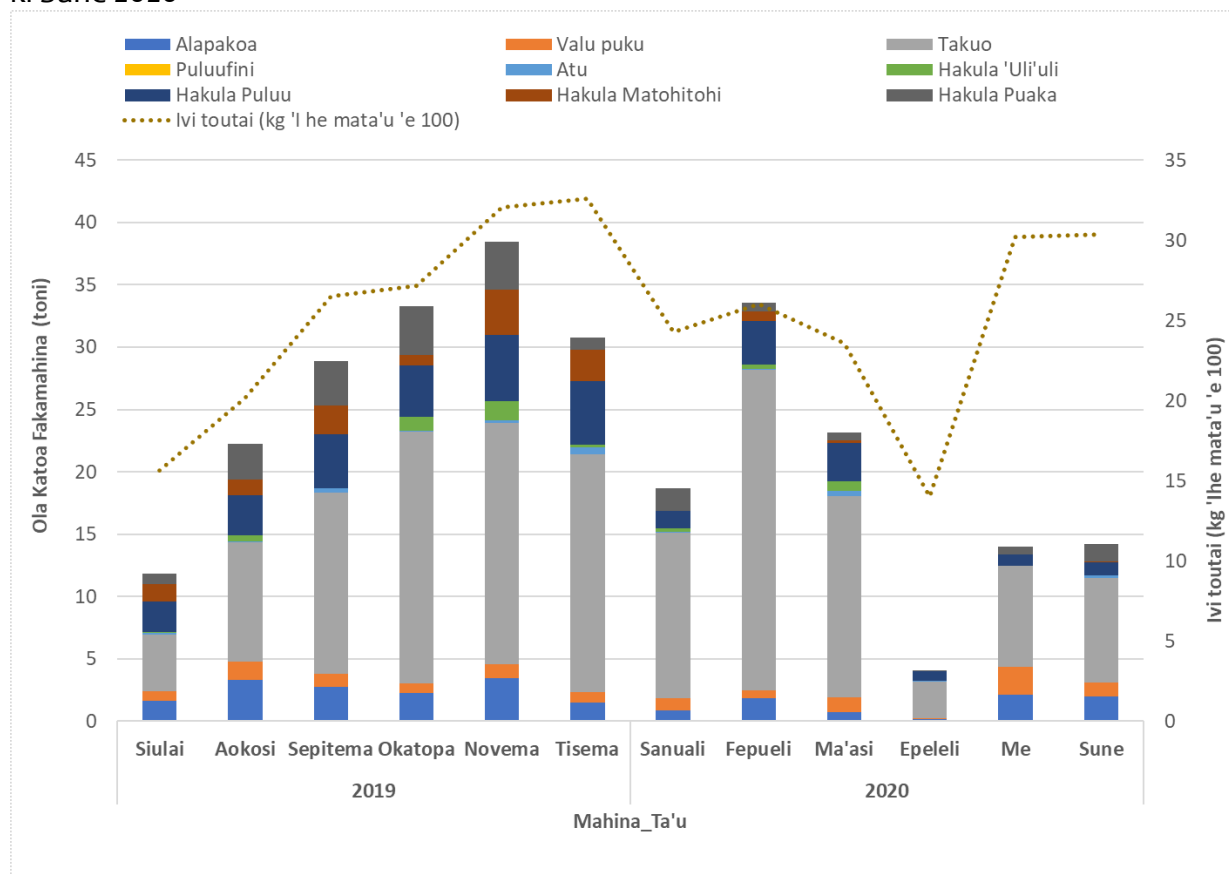

Toutai Valu

Tepile 2: Ola fakakātoa 'o e toutai (mt) mo e ivi toutai (lahi 'o e mata'u, lahi 'o e vaka na'e toutai, lahi 'o e ngaahi folau toutai) 'a e ngaahi vaka fakalotofonua, 'i he fa'ahinga 'o e valu, 'i he vaha'a taimi 'o Siulai 2019 ki he Sune 2020. (Ma'u'anga fakamatala: Tanaki'anga fakamatala (Ma'u'anga fakamatala: Tanaki'anga fakamatala Dorado – Tufman2)

Fonua lesisita ai e vaka	Ta'u	Mahina	Lahi 'oe vaka	Lahi e folau toutai	Aho Toutai	Lahi e mata'u ('I he 100)	Fa'ahinga 'oe Valu					Fa'ahinga 'oe Hakula				Katoa Faka mahina	Ivi toutai (kg 'I he mata'u 'e 100)
							Alapako	Valu puku	Takuo	Puluu fini	Atu	Hakula 'Uli'uli	Hakula Puluu	Hakula Matohi tohi	Hakula Puaka		
Tonga	2019	Siulai	4	10	48	757	1.6	0.8	4.6	0.0	0.1	0.1	2.5	1.4	0.9	11.8	15.6
		Aokosi	5	14	68	1106	3.3	1.5	9.6	0.0	0.1	0.5	3.2	1.3	2.9	22.3	20.1
		Sepitema	5	16	69	1091	2.8	1.0	14.5	0.0	0.3		4.3	2.3	3.6	28.9	26.5
		Okatopa	5	13	75	1224	2.2	0.8	20.2	0.0	0.1	1.1	4.1	0.9	3.9	33.3	27.2
		Novema	4	15	76	1200	3.5	1.1	19.4	0.0	0.2	1.6	5.3	3.7	3.9	38.5	32.1
		Tisema	5	14	66	945	1.5	0.8	19.1	0.0	0.6	0.2	5.1	2.5	1.0	30.8	32.6
	2020	Sanuali	4	11	50	770	0.9	1.0	13.3	0.0	0.1	0.3	1.4	0.0	1.8	18.7	24.3
		Fepueli	5	18	80	1290	1.8	0.7	25.7	0.0	0.0	0.4	3.5	0.8	0.7	33.6	26.0
		Ma'asi	5	12	68	981	0.7	1.2	16.2	0.0	0.4	0.7	3.1	0.2	0.6	23.2	23.6
		Epeleli	2	4	20	291	0.1	0.1	2.9	0.0	0.0	0.0	0.8	0.0	0.0	4.1	14.0
		Me	3	6	30	463	2.2	2.2	8.1	0.0	0.0	0.0	0.9	0.0	0.6	14.0	30.2
		Sune	3	5	33	467	2.0	1.2	8.4	0.0	0.2	0.0	1.0	0.1	1.4	14.2	30.4
	KATOA 2019-2020			138	683	10585	22.5	12.4	161.8	0.0	2.2	4.9	35.2	12.9	21.3	273.2	

Fika 8: Ola fakamahina (mt) e toutai valu pea mo e ivi toutai (kilokalami 'i he mata'u 'e 100) 'a e ngaahi vaka fakalotofonua 'oku toutai 'i he potutahi 'o Tonga, 'i he vaha'a taimi 'o Siulai 2019 ki Sune 2020

Tepile 3: Fakafuofua ki he ola (mt) 'o e toutai 'a e ngaahi vaka fakalotofonua ki he ngaahi ika kehe 'i he toutai valu, 'i he potu tahi 'o Tonga ki he ta'u fakapa'anga 2019/2020 (Ma'u'anga fakamatala: Tanaki'anga fakamatala *Dorado – Lipooti 12*)

Flag	Non-Target Species	2019						2020						Total
		Jul	Aug	Sep	Oct	Nov	Dec	Jan	Feb	Mar	Apr	May	Jun	
TONGA	Shortbill spearfish	0.8	2.1	2.3	1.4	1.0	0.2	0.0	0.2	0.1	0.1	0.3	0.4	8.8
	Mahimahi	14.9	20.1	19.2	18.8	13.4	11.4	3.7	5.5	5.3	3.0	2.7	2.0	120.1
	Sailfish	1.4	2.3	1.1	1.4	1.5	2.0	1.2	1.0	0.9	0.6	0.2	0.4	13.9
	Wahoo	0.5	0.5	0.7	0.7	1.0	0.9	1.2	1.0	0.5	0.1	0.2	0.5	7.8
	Mako Sharks	0.9	1.7	1.9	1.1	1.2	0.6	0.1	0.4	0.0	0.1	0.3	0.5	8.8
	Barracuda	0.1	0.2	0.3	0.6	0.6	0.6	0.7	1.1	0.5	0.0	0.0	0.0	4.7
	Otherfish	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
	Monthly Total	18.5	26.9	25.5	24.0	18.8	15.8	6.8	9.2	7.3	3.8	3.6	3.9	164.2

Tepile 4: Ola fakakatoa 'o e toutai (mt) mo e ivi toutai (lahi 'o e mata'u) 'a e ngaahi vaka toutai muli, 'i he fa'ahinga 'o e valu, lolotong'a e vaha'a taimi 'o Siulai 2019 ki he Sune 2020. (Ma'u'anga fakamatala: Tanaki'anga fakamatala *Dorado – Tufman2*)

Fonua lesisita ai e vaka	Ta'u	Mahina	Lahi 'oe vaka	Lahi e folau toutai	Aho Toutai	Lahi e mata'u ('I he 100)	Fa'ahinga 'oe Valu					Fa'ahinga 'oe Hakula				Katoa Faka mahina	Ivi toutai (kg 'I he mata'u 'e 100)
							Alapakoa	Valu puku	Takuo	Puluu fini	Atu	Hakula 'Uli'uli	Hakula Puluu	Hakula Matohi tohi	Hakula Puaka		
Vaka lesisita muli (Taiuani & Fisi)	2019	Siulai	10	12	230	6644	185.4	11.3	55.8	0.0	5.4	0.1	6.0	1.8	2.6	268.4	40.4
		Aokosi	10	10	273	7914	191.6	9.0	70.0	0.0	2.6	0.7	6.4	3.8	2.6	286.8	36.2
		Sepitema	9	12	165	4691	84.7	5.2	52.0	0.0	3.9	0.3	3.6	5.0	2.5	157.2	33.5
		Okatopa	9	12	215	6234	94.5	9.0	89.6	0.0	3.1	0.3	9.4	9.1	5.2	220.3	35.3
		Novema	10	11	251	7319	130.7	9.0	59.2	0.0	0.7	0.4	8.6	15.3	7.7	231.7	31.7
		Tisema	10	13	193	5673	145.5	6.0	39.0	0.0	1.8	0.4	5.5	2.6	2.2	203.1	35.8
	2020	Sanuali	10	11	207	5950	53.8	6.1	60.4	0.0	1.8	0.2	4.4	0.3	1.2	128.3	21.6
		Fepueli	10	13	224	6539	91.8	5.6	45.4	0.0	1.4	1.3	6.5	0.5	1.4	153.8	23.5
		Ma'asi	9	13	204	5839	80.3	8.1	82.3	0.0	5.9	0.7	7.3	0.6	1.1	186.5	31.9
		Epeleli	9	10	192	5490	86.5	8.2	41.7	0.0	1.7	0.3	3.7	0.2	1.1	143.3	26.1
		Me	6	9	143	4302	78.9	8.4	61.5	0.0	3.2	0.2	4.5	1.5	0.4	158.6	36.9
		Sune	6	7	142	4255	91.1	6.8	80.7	0.0	6.3	0.3	2.1	1.2	1.5	190.0	44.7
KATOA 2019-2020			133	2439	70850	1314.9	92.8	737.7	0.0	37.9	5.1	68.1	42.1	29.4	2328.0		

Tepile 5: Ola 'o e toutai (mt) 'a e ngaahi vaka toutai muli ki he ngaahi ika kehe 'i he toutai valu 'i he vaha'a taimi 'o Siulai 2019 – Sune 2020

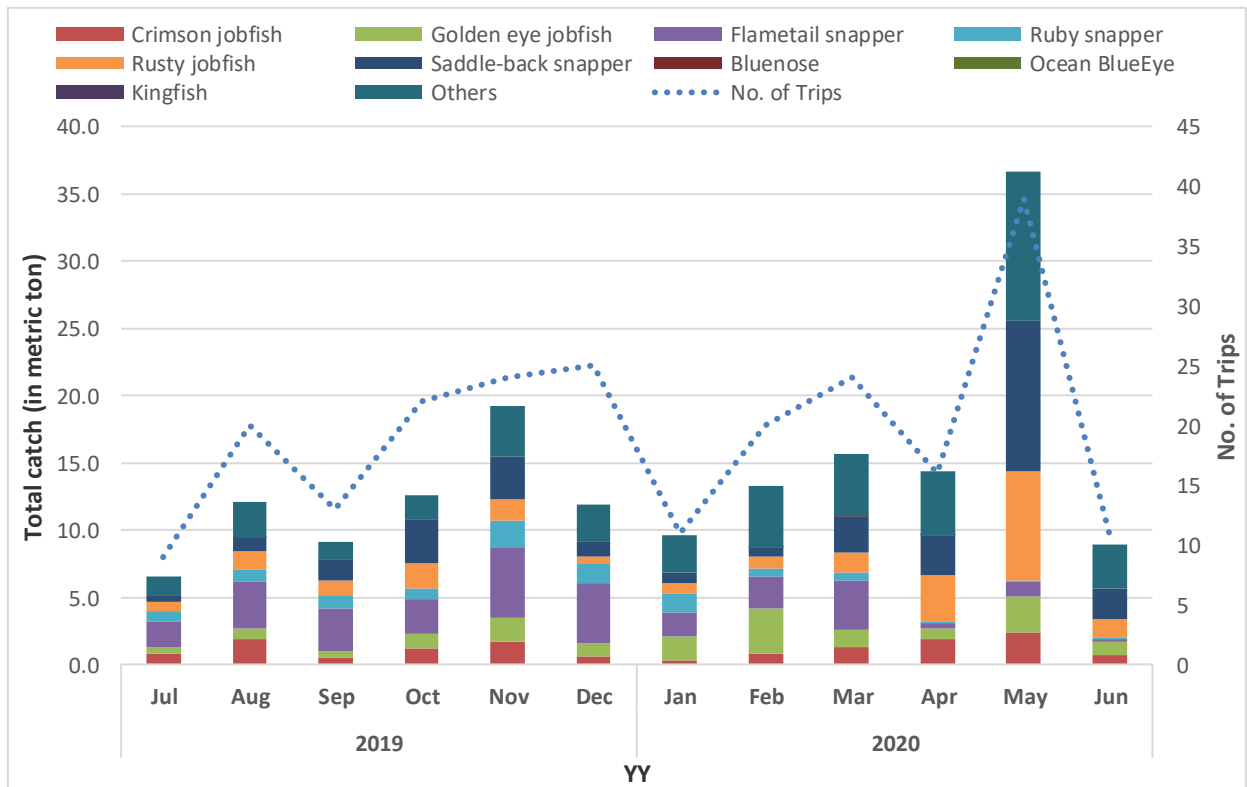
	Ika kehe 'I he toutai valu	2019						2020						KATO'A
		Siulai	Aokosi	Sepitema	Okatopa	Novema	Tisema	Sanuali	Fepueli	Ma'asi	Epeleli	Me	Sune	
Vaka Toutai Muli	Hakula Ihe	3.0	6.6	4.3	5.1	2.9	0.5	0.4	0.2	0.6	1.4	2.2	2.2	29.3
	Mahimahi	3.0	5.5	4.4	7.0	4.6	1.8	1.2	1.4	2.3	2.0	2.0	0.6	36.1
	Hakula La	0.7	0.7	0.2	1.0	0.7	0.5	0.9	0.3	1.2	0.6	0.6	0.5	7.9
	Valu Louniu	4.7	2.4	3.2	7.1	6.1	6.6	7.1	4.2	4.7	2.9	2.6	1.9	53.5
	Neiufi	2.2	3.2	1.9	2.6	3.4	1.1	0.7	0.5	0.5	0.3	0.7	1.0	18.2
	Ono	0.0	0.0	0.0	0.0	0.3	0.2	0.0	0.0	0.2	0.0	0.0	0.0	0.7
	Aho	7.7	6.8	5.2	6.1	5.8	4.9	4.9	6.8	3.3	6.5	8.4	5.6	72.1
	Sifisifi	0.0	0.1	0.1	0.0	0.1	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.5
	Ikakehe	4.4	8.1	5.8	17.2	24.2	16.5	8.3	5.4	2.8	3.0	3.5	2.2	101.5
	Katoa Fakamahina	25.7	33.4	25.2	46.2	48.2	32.3	23.5	18.8	15.7	16.7	20.1	14.0	319.8

Toutai loloto ki he fa'ahinga 'o e Palu

Tepile 6: Ola fakakatoa 'o e toutai ki he fa'ahinga 'o e palu 'i he mahina takitaha, 'i he vaha'a taimi 'o Siulai 2019 – Sune 2020. (Ma'u'anga fakamatala: Tanaki'anga fakamatala ki he toutai palu: Tufmanz database).

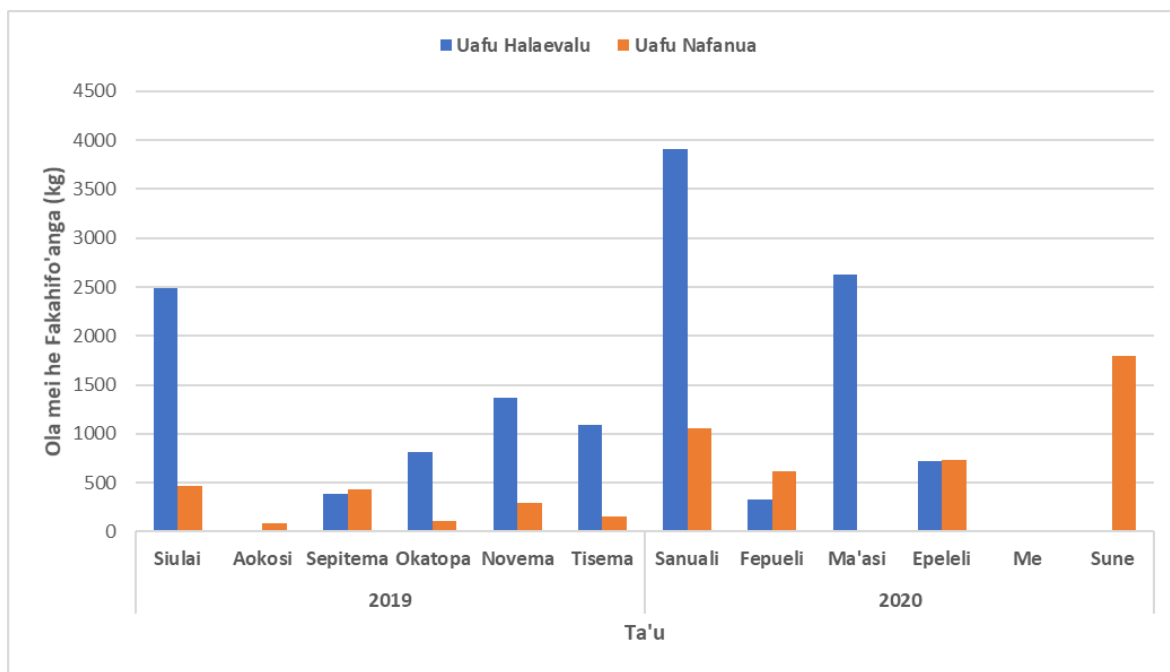
Ta'u	Mahina	Lahi e folau toutai	Palu Hina	Palu Sio'ata	Palu Tavake	Palu Malau	Palu Polosi	Palu mutumutu	Ihu Moana	Mata moana	Fakanofo Tu'i	Ikakehe	Ola Fakamahina
2019	Siulai	9	0.8	0.5	1.9	0.8	0.6	0.5	0.0	0.0	0.0	1.4	6.6
	Aokosi	20	1.9	0.8	3.5	0.9	1.3	1.0	0.0	0.0	0.0	2.7	12.1
	Sepitema	13	0.5	0.5	3.2	1.0	1.1	1.6	0.0	0.0	0.0	1.2	9.1
	Okatopa	22	1.1	1.2	2.5	0.8	1.9	3.2	0.0	0.0	0.0	1.8	12.6
	Novema	24	1.7	1.8	5.2	2.0	1.5	3.1	0.0	0.0	0.1	3.7	19.2
	Tisema	25	0.6	1.0	4.5	1.5	0.5	1.1	0.0	0.0	0.0	2.8	11.8
2020	Sanuali	11	0.3	1.8	1.8	1.4	0.8	0.8	0.0	0.0	0.0	2.7	9.6
	Fepueli	20	0.8	3.4	2.3	0.7	0.8	0.7	0.0	0.0	0.0	4.5	13.3
	Ma'asi	24	1.2	1.3	3.7	0.6	1.4	2.7	0.0	0.0	0.0	4.5	15.6
	Epeleli	16	1.9	0.8	0.3	0.1	3.5	3.0	0.0	0.0	0.0	4.8	14.4
	Me	39	2.3	2.7	1.1	0.1	8.1	11.1	0.0	0.0	0.0	11.1	36.6
	Sune	11	0.7	0.9	0.2	0.1	1.4	2.2	0.0	0.0	0.0	3.3	8.9
Katoa Fakafa'ahinga			13.9	16.7	30.3	9.9	23.0	31.2	0.0	0.0	0.2	44.7	169.9

Fika 9: Ko e ola (mt) 'o e toutai ki he fa'ahinga 'o e palu pea mo e lahi 'o e folau toutai 'i he mahina takitaha ki he vaha'a taimi mei Siulai 2019 ki Sune 2020.

Toutai Vaka iiki

Fika 10: Ko e ola (kg) 'o e toutai vaka iiki (Uafu Halaevalu, Vavaú; Uafu Nafanua, Éua) ki he vaha'a taimi mei Siulai 2019 ki Sune 2020.

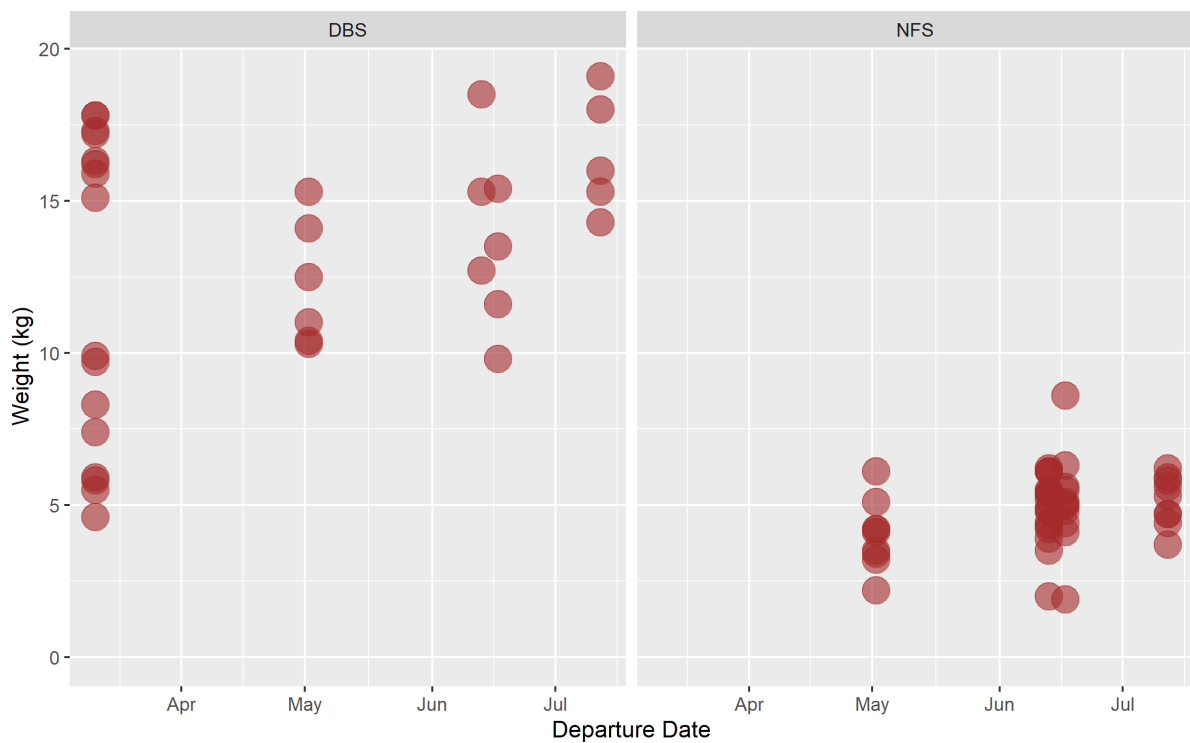

Toutai Ngūfeke Moana

Tepile 7: Ko e ola (kg) mo e ivi toutai (lahi 'o e mata'u) ki he toutai Ngūfeke Moana ki he vaha'a taimi mei Siulai 2019 ki Sune 2020.

Ta'u	Mahina	Houa Toutai	Lahi 'o e seti	Lahi 'o e mata'u	Ola e Toutai			
					DBS	DBS_kg	NFS	NFS_kg
2019	Siulai	6	12	48	5	83	9	47

Fika 11: Ko e fakamatala toutai ki he Ngūfeke Moana (Diamondback (DBS) mo e Neon Flying squid (NFS)) ki he 2019. 'Oku ha mei' he fakamatala toutai ki he ola (mamafa) mo e taimi (mahina) 'oku lahi ange 'a e ola e toutai lolotonga e taimi momoko (Mē – Siulai) ki he DBS, fakahoa ki he NFS, 'oku 'ikai ha liliu. Na'e 'ikai fakahoko ha toutai Ngūfeke lolotonga 'o Sanuali – Sune 2020

Toutai loloto ki he Ngūfeke Moana

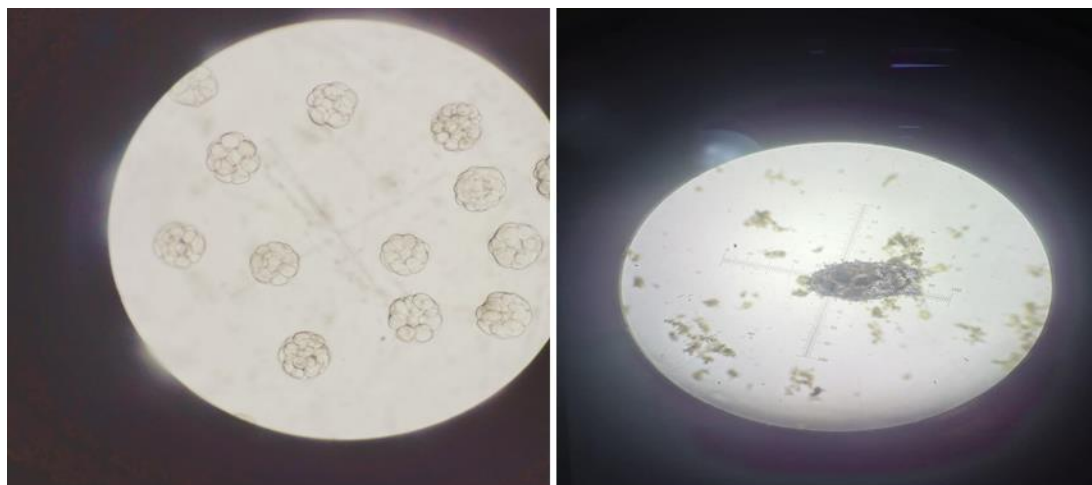
Founga toutai ki he Ngufeke Moana (Lolligo squid fishing)

Founga toutai ki he ika mounu (Kupenga hiki)

Faama ika mo e faama Mokohunu ‘a e kautaha Vast Ocean

Tepile 8: Polokalama fakafanau ‘o e Mokohunu he 2019-2020 Taimi mafana.

‘Aho	Fa’ahinga	Lahi ‘o e Kiukamapatahi lalahi	Kiukamapatahi iiki
10/12/2019	<i>Golden sandfish (Nga’ito)</i>	60	70 million eggs
14/05/2020	<i>Golden sandfish (Nga’ito)</i>	60	15 million eggs
19/05/2020	<i>Golden sandfish (Nga’ito)</i>	113	40 million eggs

Fakafanau ‘o e Tukumisi

Tepile 9: Polokalama fakafanau ‘o e Tukumisi ki he 2019-2020 Taimi mafana

Lahi ‘o e tukumisi lalahi	‘Aho	Tukumisi iiki
12 brood-stocks from Polo‘a area	17/12/2019	50 million eggs

Tafa’aki ngāue ki he fakalalakaka ‘a e ngaahi kolo

Fakataha ki he fa’u ‘o e palani pule ki he Feitu’u Pule’i Makehe ki he ngaahi kolo matatahi (CCMP)

Fakataha fa’u palani ‘a e kolo ko Puke

Ako ki he founga Toutai ki he kau toutai iiki

Fa’u palani ‘a e kolo ko Talafo’ou

Ako ki he founga Toutai ki he kau toutai iiki

Ako ngāue ‘I tu’a

Maa'imoa faka'ali'ali Ngoue, Toutai Takimamata mo e Fefakatau'aki(RAFTT) 2019/20

Na'e 'ikai lava ke fakahoko 'a e Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue, Toutai, Takimamata mo e Fefakatau'aki ki he ta'u fakapa'anga lolotonga koe'uhi ko e covid-19. Ko e Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue, Toutai, Takimamata mo e Fefakatau'aki ki he ta'u fakapa'anga 2019 ne kamata 'i Tongatapu he mahina ko Sune, pea hokohoko atu ai e ngaahi vahefonua 'o kamata mei Ha'apai, Vava'u, Niuafou'ou, Niuatoputapu mo 'Eua 'i Siulai ki 'Akosi 2019.

Ha'apai

Vava'u

Niuafou'ou

Nuatoputapu

2.2.6 Va'a Muimui'i Lao 'a e Toutai

Ngaahi Ola fakafonua- TSDF					
<p>A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.</p> <p>D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohi'a e pule 'a e lao'.</p> <p>F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.</p>					
Me'afua Ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngāue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu ki ai	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
<p>Ola ngāue 17: Ke to e longo mo'uiange mo matu'aki malu hono fakahoko 'a e ngāue ki he laiseni pehe ki hono tokangaekina 'a e polokalama tu'utu'uni ngāue ki hono muimui'i 'o e Toutai ta'efakalao 'o fakafou he founga 'oku matu'aki malum o pau.</p>					
Vakai'i fakata'u 'o e ngaahi Tu'utu'uni/hokohoko 'o e ngaahi founga ngāue 'a e MCS	3	<p>10</p> <ul style="list-style-type: none"> - Founga ngāue ki hono ngaohi mo toutai'i 'o e mokohunu - Founga ngāue fakafonua ki hono pule'i e taulanga - Founga ngāue ki hono sivi 'o e ngaahi vaka toutai 'oku kole ke nau tau mai ki taulanga. 	Potungāue Toutai, Polisi, Va'a Tautahi 'a e Taumalu'i Fonua 'a Tonga, Potungāue Kasitomu mo e Poate Taulanga.	<ul style="list-style-type: none"> - 'ikai malava ke muimui e kau ngāue ki he hokohoko 'o e tu'utu'uni ki hono muimui'i 'o e Lao Toutai mo e tu'utu'uni, 'i he taimi 'oku fakahoko ai ha fakatotolo'i ha toutai ta'e-fakalao, sivi 'o ha vaka, pehe ki hono fakahoko honau fatongia ko e kau 'ofisa-fakamafai. - Si'isi'i 'a e ngaahi fakamatala falala'anga oku tanaki 'i he taimi totonu ki ha ngāue na'e 'osi tali ke fakahoko, pea ne te'eki ke kakato 'a e ngāue ki ai 	<ul style="list-style-type: none"> - Kau katoa 'a e kaungāue 'o e Va'a muimui'i e lao Toutai 'o a'u ki he ngaahi 'otu motu, ki hono fa'u 'o e hokohoko 'o e founga ngāue 'a e MCS ke muimui ki ai 'a e kau ngāue, he ko e founga ia e vave ai 'enau mahino'i e ngāue. Ke ngāue'aki 'o e polokalama fakataha ZOOM, ke vakai'i mo fa'u 'aki 'a e ngaahi Tu'utu'uni ngāue 'a e MCS, 'a ia na'e 'osi tali ' e he PMU ke nau fakapa'anga. -Ke fakahoko 'a e ngaahi ako ki he ngaahi tu'utu'uni 'a e

	<p>- Founa lelei ki hono sivi mo vakai'i 'o e me'atokoni mei 'oseni o taumu'a ke hu atu ki tu'apule'anga</p> <p>- Founa ke tali 'aki ha kole mei ha vaka laiseni toutai muli ke hu mai ki he taulanga.</p> <p>- Founa ki hono sivi 'aki 'o ha kole mei ha vaka 'ikai laiseni 'i Tonga ni ke hu mai ki he taulanga.</p> <p>- Founa ke fakahoko 'o kapau 'e ma'u ha vaka toutai ta'e fakalao 'i hotau potu tahi.</p> <p>- Hokohoko e founa ngāue ki he Talite Aleapau 'i Niue.</p>		<p>- Fiema'u ke lahi e ngaahi ako 'oku fakahoko ki he kau ngāue ke tokoni ki hono fakalalakaka'i 'enau taukei.</p> <p>- Hoko 'a e COVID 19 ke ne uesia 'a e ngaahi palani ngāue na'e fokotu'utu'u ke fakahoko ki hono fa'u 'o e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakafonua ke muimui ki ai e FCD.</p>	<p>MCS pehe ki he hokohoko 'a e founa ngāue ki he kau ngāue lolotonga.</p>
--	--	--	--	--

		<p>- Foomu lipooti ki hono sivi 'o e ngaahi vaka toutai Tuna mo e Toutai Palu 'i Taulanga.</p> <p>- Lipooti houa 72 meí he ngaahi vaka toutai kimu'a pea hu ki Taulanga.</p>			
<p>Lahi 'o e sivi na'e fakahoko ki he ngaahi vaka, siofi 'o 'oseni 'e he vaka le'o, fakamalohi'i 'o e lao toutai 'i he ngaahi fakatau'anga ika, 'o fakatatau ki he hokohoko 'o e founga ngāue.</p>	120	<p>209</p> <p>- 67 x sivi'i 'o e ngaahi vaka toutai.</p> <p>- 59 x sivi 'o e feo/ika mo'ui ke uta ki tu'apule'anga.</p> <p>- 36 x sivi 'o e pa ika</p> <p>- 4 x sivi 'o e vasuva</p> <p>- 43 x fakamalohi'i 'o e lao toutai 'i he ngaahi maketi mo e</p>	<p>Potungāue Toutai, Polisi, kau ma'u vaka mo e Va'a Tautahi 'a e Taumalu'i Fonua 'a Tonga</p>	<p>- 'Ikai ke fakahoko ma'u pe 'e he kau ngāue 'a e founga ki hono sivi mo fakapapau'i 'oku muimui e kakai ki he lao tupu meí he kaungatamaki fakakaungāue, ikai ke ma'u ha taukei fe'unga, pea iku 'o toloi e ngāue pea a'u pe ki hono tuku 'o ikai to e fakahoko e ngāue ko ia.</p> <p>- 'Ikai ke 'i ai ha felotoi 'i he vaha'a 'o Tonga m oe ngaahi fonua 'oku laiseni honau ngaahi vaka 'i Tonga ni, fekau'aki mo e aleapau PSMA, ke fakapapau'i 'oku nau fai pau ki he tu'utu'uni</p>	<p>- 'Oku fiema'u ke 'omai 'a e ngaahi maumau lao kotoa pe ke talanoa'i , pea ke vakai'i pe 'oku fu'u fakatu'utamaki, pe 'ikai i, kae lava ke ma'u ha fakafuofua lelei ki he ngaahi tu'utu'uni ke fakahoko, pe ko hono faka'ilo pe ko e tohi fakatokanga.</p> <p>- Ke fai ha ngāue vaofi mo e ngaahi Potungāue felalave'i 'a e Pule'anga, pehe ki he ngaahi Kautaha ta'e-fakapule'anga oku nau tokoni fakapa'anga ki hono le'ohi hotau tahi,</p>

		<p>fakatau'anga ika</p> <p>Na'e a'usia pe 'a e taumu'a ki hono le'ohi pe siofi 'a 'oseni 'e he vakale'o</p> <p>- Na'e fakahoko e polokalama fakafeitu'u 'i he Pasifiki ki hono le'ohi hotau EEZ 'a ia ko e , (Kurukuru, Island Chiefs & amp; Ika Moana)</p> <p>- Na'e fakahoko mo e polokalama le'ohi 'o e tahi 'o Tonga 'e 4, 'a ia na'e fakapa'anga 'e he Pule'anga 'Aositelelia mo e Pule'anga Nu'usila.</p> <p>- Na'e fakahoko mo e ngāue fakatahataha 'e 4, 'a e</p>		<p>'o e laiseni.</p> <p>- 'Ikai ha pa'anga fe'unga ke fakahoko 'aki 'a e ngaahi ngāue ki hono fakamalohi'i 'o e lao mo e tu'utu'uni Toutai 'o tatau pe 'uta mo tahi.</p>	<p>pehe ki he vakapuna le'o.</p> <p>- Ke fakalahi 'a e pa'anga ngāue 'oku vahe'i ke tokoni'i 'aki 'a e ngāue fakatahataha 'a e ngaahi Potungāue felalave'i ki hono ta'ofi ko ia 'a e Toutai ta'efakalao.</p>
--	--	---	--	--	--

		Potungāue Toutai mo e Potungāue Polisi ki hono fakamalohi'i 'o e lao.			
Lahi 'o e laiseni 'oku faka'ata meí' he Potungāue	95	80 10 x Vaka Toutai Muli Fakakomesiale 24 x Vaka Ika Taumata'u Loloto 24 x Pa Ika 8 x Vaka Toutai Sipoti Fakakomesiale 3 x Laiseni Faama Ika 5 x Laiseni Toutai Ika ke tauhi 'i he toutai'anga ika mo'ui 6 x Laiseni Fale Ngaohi'anga Ika mo Hu atu ki Tu'apule'anga	Potungāue Toutai Kau Ma'u Laiseni Vaka Toutai Fakakomesiale, Fale ngaohi'anga Ika mo e Hu atu ki Tu'apule'anga, Faama Ika, Pa Ika	Lahi hono toloi 'e he kau ma'u laiseni toutai 'a hono fakafo'ou 'enau laiseni 'i he ngaahi 'uhinga kehekehe pe.	Fakamanatu hokohoko ma'u pe ki he kau ma'u laiseni 'i he ofi ki he 'aho 'e 'osi ki ai 'enau laiseni toutai.

<p>Peseti 'o e la'itohi Ngofua 'oku siofi mo faka'ataa ki he kakai</p>	<p>100%</p>	<p>100%</p> <p>la'itohi ngofua kotoa pe 'oku siofi pea mo faka'ata fakatatau ki he kole 'oku fakahu mai 'aki</p>	<p>Potungāue Toutai</p> <p>Kau Ma'u Laiseni</p> <p>Vaka Toutai</p> <p>Fakakomesiale, Fale ngaohi'anga Ika mo e Hu atu ki Tu'apule'anga, Faama Ika, Pa ika,</p> <p>Kakai 'o e Fonua – folau ki muli pe ko e 'ave uta me'atahi ki honau famili ki tu'apule'anga</p>	<p>'Ikai ha ngaahi fakafe'atungia lolotonga he vaha'a taimi lipooti ko 'eni felave'i mo hono fakahoko e ngāue ko 'eni</p>	<p>Fakapapau'i 'oku muimui pau 'a e kau ma'u laiseni ki he ngaahi makatu'unga 'oku faka'ataa fakataha atu mo 'enau laiseni kimu'a pea toki siofi ha nau kole 'oku fakahu mai ki he Potungāue.</p>
<p>Peseti 'o e founa ki muimui'i mo hono lekooti 'o e ngaahi ola ki he toutai ta'efakalao pea mo e toutai'i 'o e ngaahi me'amo'ui 'oku 'i he lisi 'o e konivesio ki he me'amou'i kuo kamata ke molia atu me'i he fonua mo 'oseni.</p>	<p>4</p>	<p>5</p> <p>1 x ngofua ki he Ngaahi Me'amo'ui faka'au ke 'osi fakamamani lahi,</p> <p>4 x ngofua ki hono Pule'i e Ngaahi Taulanga, Talite mo e Aleapau ki Niue ki hono fe'ave'aki ngaahi Fakamatala</p>	<p>Potungāue Toutai</p> <p>Tokotaha ma'u Laiseni (vaka toutai, Kautaha 'ave ika mo'ui ki tu'apule'anga, pa ika, faama ika)</p> <p>Tokotaha toutai fakalotofonua</p>	<p>'Oku 'ikai ha lao mo ha tu'utu'uni fakalotofonua felave'i mo e konivesio ki he ngaahi me'amo'ui kuo kamata ke molia atu, 'a ia ko e ngaahi palani toutai kuo 'osi fa'u he Potungāue, fakataha mo e ngaahi tu'utu'uni ngāue 'oku foaki fakataha mo e Laiseni, 'oku ngāue'aki ia ki hono fakafelave'i mo e konivesio mo hono muimui'i ofi koe'uhi ke faingofua hono solova e ngaahi palopalema</p>	<p>'Oku fakaangaanga ke liliu e tohi ngofua ki he uta ki tu'apule'anga 'a e ngaahi me'amo'ui 'oku ha he konivesio (CITES) ke ngāue'aki 'e he Potungāue.</p> <p>Fokotu'utu'u ha ngaahi polokalama televisone, fakataha fakakolo, 'a'ahi ki he ngaahi apiako ke talatalanoa felave'i mo e konivesio ko 'eni mo 'ene mahu'inga ki hotau fonua pehe foki ki hono ngaahi lelei tautautefito ki</p>

		Toutai.		‘oku hoko mai felave’i mo e konivesio ko ‘eni. Ko e lahi ‘o e kau ma’u Laiseni, ‘oku ‘ikai te nau ‘ilo kinautolu ki he fo’i konivesio ko ‘eni (CITES) Ko hono lekooti mo lipooti ‘o e ngaahi palopalema mo e ngāue felave’i mo e konivesio (CITES) ko ‘eni	hono uta atu ‘a e ngaahi me’amo’ui ki tu’apule’anga. -
Ola Ngāue 18: Fakatupulaki ‘a e ngaahi polokalama ki hono muimui’i ofi ‘o e ngaahi folau toutai fakatu’apule’anga mo e fakalotofonua ke ta’ofi mo fakasi’isi’i ‘a e toutai ta’efakalao.					
Ko e lahi ‘o e ngaahi folau toutai ‘a e ngaahi vaka toutai muli fakakomesiale kuo fakaheka ai e kau Taulama Fakamafai ‘a e Potungāue Toutai	12	33 17-Vaka Toutai muli fakakomesiale 8- Vaka Toutai Taumata’u Loloto Fakalotofonua 6-Vaka Toutai e ‘Otumotu Kuki 2-Vaka Toutai Talite mo ‘Amelika	Potungāue Toutai Kau Ma’u Laiseni Vaka Toutai (Vaka Toutai Fakakomesiale, Fale ngaohi’anga Ika mo e Hu atu ki Tu’apule’anga, Faama Ika) Kakai ‘o e Fonua – folau ki muli pe ko e ‘ave uta me’atahi ki honau famili ki tu’apule’anga	A’usia e taumu’a ko ‘eni koe’uhi ne ki’i tupu e tokolahi e kau taulama fakamafai ne fakaheka ki he ngaahi vaka laiseni muli. -Ngaahi makatu’unga felave’i mo e COVID-19 ‘oku ne kamata uesia mai ‘a hono fakahoko e ngāue ko ‘eni.	‘Oku ‘i ai e fiema’u ke kei hoko atu hono fakalahi mai ha kau taulama fakamafai fo’ou ,kae malava ke feau e ngaahi tu’utu’uni ngāue ki hono fakaheka e kau taulama fakamafai he ngaahi vaka toutai muli mo fakalotofonua foki.

			Taulama Fakamafai		
Lahi 'o e ngaahi 'ata ki hono muimu'i 'o e ngaahi vaka toutai takitaha	55	70	Potungāue Toutai Kau Ma'u Laiseni Vaka Toutai Fakakomesiale Taulama Fakamafai	A'usia pe taumu'a ko 'eni neongo e tokosi'l e kau taulama fakamafai 'oku nau kau mai ki he ngāue ko 'eni Ngaahi makatu'unga felave'i mo e COVID-19 'oku ne kamata uesia mai 'a hono fakahoko e ngāue ko 'eni.	Fiema'u ha 'initaneti mavahe pe ma'ae tafa'aki VMS

2.2.7 'Iuniti ki hono pule'i mo tokangaekina 'a e Poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tu'uloa (PMU)

Ngaahi Ola fakafonua- TSDf					
<i>A: Longomo'ui e 'ilo, poto mo e taukei faka'ekonōmika.</i>					
<i>D: Taliui ki he pule lelei mo fakamalohi'a e pule 'a e lao'.</i>					
<i>F: Lelei ange 'a hono pule'i 'o e kelekele mo e 'ataakai pea ke fakasi'isi'i e tu'u laveangofua ki he feliuliuaki 'o e 'ea.</i>					
Me'afua Ngāue (KPIs)	Taketi	Ngaahi ngāue na'e lava (makatu'unga 'i he taketi mo e me'afua ngāue)	Tafa'aki 'oku kaungatonu kiai	Uesia Fakalukufua	Palani ki he kaha'u
Ola ngāue 19: Fakahoko 'o e palani ngāue ki he Sekitoa Toutai 'a Tonga(TFSP), 'oku kau ki ai 'a hono fakalele pea mo pule'i lelei 'a e Poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tu'uloa 'oku fakapa'anga 'e he Pangike 'a Mamani.					
Lipooti fakamahina ki he 'Ofisa Pule Ngāue	12	Y	Potungāue Toutai, Ngaahi Potungāue Felave'i pea mo e	Taimi lipooti faka'ofisiale ke kamata 'i Siulai 2019 pea hokohoko atu ai	Mei Siulai 'o hokohoko atu, ko e ngaahi lipooti ki he 'Ofisa Pule Ngāue pea mo e kau taki 'o e ngaahi Va'a ke fakahu ia

			ngaahi sekitoa	pe	he uike hono ua hili 'a e mahina Mei 'Aokosi, na'e kamata ai 'a hono fakahu 'a e ngaahi lipooti faka-kuata mei' he Va'a Pa'anga, Fakatau Koloa pea mo e M&E
Lipooti Fakata'u ki he Poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tu'uloa (fiema'u 'a e WB)	1	Fakahu atu 'i 'Okatopa 2020	PMU, Potungāue Toutai, Pangikee 'a Mamani	Fakalele'i 'a e ngaahi founa lipooti ke ngāue'aki 'e he ngaahi poloseki 'a e Pangikee 'a Mamani (IDA 18)	Fakakakato pea fakahu atu 'a e lipooti fakata'u ki he Poloseki Halafononga ki ha Ngatai Tu'uloa

*Y/N ('Io/'Ikai)

2.3 Pule'i 'o e Pa'anga

2.3.1 Patiseti

Ko e fakakātoa 'o e patiseti ki he pa'anga hu mai, na'e hiki hake me'i he **\$4,260,200** 'i he ta'u fakapa'anga **2018/19** ki he **\$4,587,200** 'i he ta'u fakapa'anga **2019/20**. Ko e tanaki pa'anga me'i he ngaahi ma'u'anga pa'anga pau, na'e tupu 'aki 'a e **\$126,243** me'i he **\$3,399,958** 'i he **2018/19** ki he **\$3,526,202** 'i he **2019/20**.

Ko e vahenga ko e 'inasi lahi taha ia he patiseti 'o e ta'u fakapa'anga **2019/20** ko e 48% 'o e patiseti na'e tali; ko e toenga 'o e patiseti ko e pa'anga ngāue ia 'a ia 52%. Ko e fakaikiiki mo hono vahevahe 'o e patiseti 'oku ha atu 'i he tepile 'i lalo.

Fakafehoanaki 'o e Pa'anga 'o e ta'u fakapa'anga 2018/19 mo e 2019/20 mo hono ngaahi vahevahe

Pa'anga Hu mai mo hono Vahevahe	2018/19 (T\$)	2019/20	Faikehekehe
Kau ngāue tu'uma'u (10)	2,007,400	2,209,500	202,100
Kau ngāue lau'aho (11)	42,600	15,500	(27,100)
Fefononga'aki mo e fetu'utaki (12)	624,000	487,800	(136,200)
Tokanga'i mo tauhi me'angāue (13)	413,500	386,100	(27,400)
Totongi koloa mo e fakahoko ngāue (14)	798,000	737,200	(60,800)
Me'a'ofa fakangāue mo e 'inasi (15)	121,300	142,300	21,000
Ngaahi koloa (20)	253,400	608,800	355,400
Fakakatoa	4,260,200	4,587,200	327,000

2.3.2 Tanaki Pa'anga

Ko e katoa 'o e lipooti ki he pa'anga tanaki', na'e fe'unga mo e **\$3,526,202**, 'a ia ko e **\$2,159,093 (61%)** na'e ma'u ia me'i he pa'anga Talite Toutai mo 'Amelika; **\$294,294 (8%)** na'e tanaki ia me'i he ngaahi laiseni toutai, **\$760,479 (22%)** na'e tanaki ia me'i he ngaahi totongi ngāue'aki ngaahi naunau toutai pea ko e **9% (\$312,336)** mei hono fakatau atu ngaahi koloa toutai.

Tanaki pa'anga meí he ngaahi ma'u'anga pa'anga tukupau

Ma'u'anga pa'anga	Patiseti 2019/20	Tanaki 'i he'ene a'u ki he 'aho 30 Sune 2020	Palanisi (tanaki/kole)	Peseti (%)
Talite Toutai mo 'Amelika	1,400,000	2,159,093	759,093	154%
Fakatau atu 'o e ngaahi koloa toutai	76,000	312,336	236,336	411%
Totongi ngāue'aki 'o e naunau toutai	877,300	760,479	- 116,821	87%
Ngaahi laiseni	646,700	294,294	- 352,406	46%
Fakakatoa	3,000,000	3,526,202	526,202	118%

Tanaki pa'anga meí he ngaahi ma'u'anga pa'anga 'ikai tukupau mo e ngaahi poloseki fakalalakaka

Ma'u'anga Pa'anga	Pa'anga toe ngāue'aki/ tanaki / 2018/19	Pa'anga fo'ou 2018/19	Patiseti Liliu	Palanisi pa'anga na'e ngāue'a ki	Tanaki Pa'anga 2019/20	Palanisi he 'aho 30 th Sune 2019	Pese ti (%)
Tukuhau fakatau	109,187				129,729	-	
Ponite pa ika	1,600				900	-	
Ngaahi poloseki fakalalakaka	1,387,131.29	,89,153.563	1,776,285	465,295	334,198.40	1,310,990	
Fakakatoa	1,496,318	389,154	1,776,285	465,295	1,441,618	1,310,990	73.8 %

Fakahoa 'o e Patiseti mo e Pa'anga na'e tanaki meí he ta'u fakapa'anga 2019/19 mo e ta'u fakapa'anga 2019/20.

Ma'u'anga Pa'anga	Ta'u Fakapa'anga 2018/19	Ta'u Fakapa'anga 2019/20	Faikehekehe
Ma'u'anga pa'anga tukupau	3,000,000	3,000,000	-
Fakatau atu 'o e ngaahi koloa toutai	58,691	312,336	253,645
Talite Toutai mo 'Amelika	2,374,664	2,159,093	-215,571
Totongi Ngāue'aki 'o e ngaahi naunau toutai	606,329	760,479	154,150

Ngaahi Laiseni	360,275	294,294	-65,981
Katoa	3,399,958	3,526,202	126,243
Tukuhau fakatau	109,187	129,729	20,542
Ponite pa ika	1,600	900	-700
Ngaahi poloseki fakalalakaka	1,780,037	334,198	-1,445,839
Katoa	1,890,824	464,827	-1,425,997
Fakakatoa	5,290,782	5,290,782	-1,299,754

2.4 Fefakatau'aki Fakapule'anga

Ta'u fakapa'anga	Lahi 'o e kole na'e fakahū	Lahi 'o e kole na'e tali	Lahi 'o e kole na'e fenapasi mo e lao	Lahi 'o e kole na'e 'ikai fenapasi mo e lao	% na'e fenapasi mo e lao	% na'e 'ikai fenapasi mo e lao
2018 - 2019	5	4	4	0	100%	0%
2019 - 2020	6	4	4	0	100%	0%

Founga Fefakatau'aki fakapule'anga	2018 – 2019 FY	2019 – 2020 FY
Fiema'u talamahu'inga (RFQ)	3	3
Talamahu'inga fakalotofonua	0	1
Talamahu'inga mei tu'apule'anga	0	0
Talamahu'inga Fakangatangata	3	0
Kautaha pe 'e taha	0	0
Talamahu'inga Filifili pe	0	0

2.5 Pule'i 'o e koloa 'a e Pule'anga

Lesisita 'a e naunau 'o e Potungāue Toutai 'i he 30 Sune 2020

Ngaahi naunau	Mahu'inga 'i he Ta'u Fakapa'anga 2018/19	Mahu'inga 'i he Ta'u Fakapa'anga 2019/20	'Uhinga
Langa mo e ngāue lalahi	\$12,541,259.04	\$12,777,245.37	Langa 'o e 'ofisi fo'ou 'i Ha'apai
Me'alele	\$398,521.34	\$504,110.38	Hiki hake 'a e fakamole tu'unga 'I he hiki hake 'a e lahi 'o e me'alele (12 x me'alele)
Polokalama Komipiuta	1806.36	1696.00	Kei tu'uma'u pe
Naunau Komipiuta	\$110,740.32	\$238,267.65	Hiki hake 'a e fakamole tupu me'i' he tokolahi ange 'a e kaungāue 'oku hū mai pea mo hono fakalelei'i 'a e 'u me'angāue fakatekinolosia.
Ngaahi me'a kehe (misini pulusi, misini hiki tatau, pea mo e naunau faka'ofisi).	\$218,712.23	\$342,886.33	Hiki hake 'a e fakamole tupu me'i' he tokolahi ange 'a e kaungāue 'oku hū mai pea mo hono fakalelei'i 'a e 'u me'angāue fakatekinolosia.
Naunau faka'ofisi (tesi, me'a hili'anga tohi)	\$50,329.17	\$66,107.39	Hiki hake 'a e fakamole tupu me'i' he fakafo'ou mo fetongi 'a e ngaahi naunau faka'ofisi motu'a.
Me'a ngāue	\$35,401.82	\$73,937.77	Hiki hake 'a e fakamole tupu me'i' he tokolahi ange 'a e kaungāue 'oku fakangāue'i.
Mahu'inga fakakatoa	\$13,356,770.28	\$14,004,250.89	Hiki hake 'aki 'a e peseta 'e 4.85

3. Ngaahi me'a mahu'inga/ Pole fakangāue

3.1 Ngaahi pole fakangāue

Va'a Ngāue	Ngaahi Pole	Founga tokoni
Ngaahi pole fakalukufua	Hoko atu 'a hono muimui'i 'a e anga 'o e fakahoko ngāue (PMS)	Tu'o ua (2) 'a hono fakahoko 'a e ako ki hono fakamanatu 'o e fakamaaka mo e fakamatala 'i he PMS
	Tokosii kau ngāue	Teuteu 'a e kole ki he ngaahi lakanga fo'ou ma'a e Potungāue.
	Fakangatangata 'a e pa'anga Patiseti	Fakalahi 'a e vahevahe 'i he Patiseti pea fakamatala'i 'a e 'uhinga ke malohi
	Siisii me'angāue fakatekinikale (vaka mo e me'alele)	Kumi ha pa'anga ke kumi aki á e naunau fakatekinikale.
	'ikai maú 'a e taukei ngāue fe'unga ki hono pulei mo fakalalakaka ó e ngaahi poloseki	Fakahoko ha ako ki he fe'unga ki hono pulei mo fakalalakaka ó e ngaahi poloseki
	Siisii á e faingamalie ako (nounou pe loloa)	Fakahoko ha savea fakatau kihe fiema'u ako 'a e potungāue pea muimui'i hono fakahoko
	Siisii á e 'ofisi tautau tefito ki he 'otumotu	Kole ha pa'anga ki he ngaahi kautaha muli pea mo hiki'i hange 'a e Patiseti tukupau 'a e Potungāue pea mo fakamatala'i ke 'uhinga malohi
'Ofisi 'o e 'Ofisa Pule Ngāue	Siisii á e me'angāue fakatekinikale ki he ata mo e lea	Kole ha pa'anga ki he ngaahi kautaha muli pea mo hiki'i hange 'a e Patiseti tukupau 'a e Potungāue pea mo fakamatala'i ke 'uhinga malohi
	'ikai ha founga ako fe'unga ki he komiuniti	Teuteu ha ako felave'i mo e ngaahi founga
Va'a Saienisi 'o e Toutai	Tuútuúni fe'unga ki he Feituu Pulei Makehe mo e toutai fakakomesiale.	Toe vakai'i 'a e Fakahinohino lao ki he Feitu'u Pule'i Makehe
	Fakalahi á e fale fakafanau ke kau ai 'a Vavaú ke malava 'o fakafanau á e kalasi 'e 2 'i he taimi 'e taha.	Fiema'u ha pa'anga mo ha konga kelekele
	Fakalalakaka hono fakatupu 'o e limu ki he fafanga ka e lava ke tupu lelei 'a e me'amo'ui 'oku fakafanau.	Fakalalakaka tu'unga 'ilo á e kau ngāue mo e naunau ki he loki fakatotolo ki he fakatupu ó e limu fafanga.

	Fakalahi hono fakafanau 'o e vasuva ke ne feau á e fiema'u ki he maketi ó e ika mo'ui.	Fakatokolahi á e kau ngāue ki he vaá faama'í ó e me'amo'ui.
	Muimui'í á e tupulekina á e Feitu'u Puleí Makehe 'aki 'a hono fakahoko ó e ngaahi fakataha.	Fiema'u ke fakatokolahi á e kau ngāue ki he Feitu'u Puleí Makehe mo e vaá ngāue ki tuá mo e ngaahi motu.
	Fokotuú ó e ngaahi Feitu'u Puleí Makehe fo'ou.	Fiema'u á e kau ngāue ki he va'a Feituú Pule'i Makehe.
	Fiema'u ke falalaánga á e tanaki fakamatala toutai.	Fakalakalaka á e ilo mo ako'i á e kau ngāue va'a Saianisi ki he tanaki fakamatala ki he toutai.
	Fakalahi á e me'a tauhele ika (FAD).	Fakalakalaka á e tu'unga 'ilo á e kau ngāue.
	Fakalakalaka á e tokoni ki he faama tofe mo hono fakamaketí.	Fiema'u ke fakahoko á e ako ki hono ta 'o e kupesi mo e fakamaketi 'o e tofe.
	Fakalakalaka 'a e tokoni ki hono faama'i 'o e lapila	Tokoni fakatekinikale meí he SPC
	Fiema'u á e ako ki he ngaahi kupu fekauáki ki he tauhi á e tu'unga lelei ó e ika, puleí ó e toutai mo e pule'i 'o e pisinisi	Fiema'u ke fokotu'utu'u 'a e polokalama ki he sekitoa toutai mo e Potungāue Toutai.
	Peseti ma'ulalo hono tanaki 'o e fakamatala toutai meí he toutai valu mo e palu.	Fakatokolahi kau tanaki fakamatala
	Si'isi'i 'a e tanaki fakamatala meí he toutai mamaha mo e matafanga.	Fiema'u kau ngāue tanaki fakamatala.
	Si'isi'i á e tanaki fakamatala fakasaianisi ki he palu ke malava 'o fakafuofuaí honau tokolahi.	Fakaleleí á e fengāueaki fakataha á e Potungāue mo e kau ma'u vaka toutai palu. Fiema'u mo e pa'anga ke fakatau mai 'aki 'a e ika ki he savea.
Va'a ki hono muimui'i 'o e lao (FCD)	'Oku hoko 'a e naunau ki he fefononga'aki ko e taha ia 'i he ngaahi pole 'oku ne fakafe'atungia'i 'a e ngāue ki hono pule'i 'a e toutai 'i he matafanga (i.e vaka ke ngāue'aki ki hono muimui'i 'o e lao), tautefito 'oka hoko ha toutai ta'efakalao (fana ika, ngāue'aki e naunau uku kasa).	Ke fakahoko 'e he tafa'aki muimui'i 'o e lao ki he kakai 'o e fonua, ha polokalama ke fakamamafa'i 'a e mahu'inga ke fakahoko lelei 'e he 'ofisa toutai 'a honau ngaahi fatongia ki hono muimui'i 'o e lao ki he toutai', neongo 'a e ngaahi pole 'oku nau fehangahangai mo ia, tautefito 'o kapau 'e hoko ha toutai ta'efakalao pe ko hano maumau'i ha konga 'o e Lao Toutai.

Fiema'u ke 'i ai ha 'ofisa fakamafai ki hono sivi 'o e ngaahi vaka toutai 'i he ngaahi potu tahi 'ata.	Ke fakahoko ha ako ki he kau 'ofisa 'i he va'a ki hono muimui'i 'o e Lao Toutai
Fiema'u ke fa'u ha founa ngāue ke muimui ki ai e kau 'ofisa toutai 'i hono muimui'i e lao ki he ngaahi matafanga.	Fiema'u ha tokoni fakatekinikale ke tokoni ki hono vakai'i mo hano to e fa'u ha founa ngāue fo'ou ke muimui ki ai e fakahoko fatongia 'a e kau ofisa 'i he tafa'aki ni.
Ke faka'ai'ai e kakai 'o e fonua ke nau tokoni ki hono lipooti mai e ngaahi toutai ta'efakalao 'oku fakahoko 'e he kakai.	Ke toe lahiange e talatalanoa mo e ngaahi kolo, fakahoko ha ngaahi polokalama letio mo televisone ki he kakai 'o e fonua fekau'aki mo e toutai ta'e fakalao, ke fai ha ngāue fakataha mo e va'a silapa ako, pea ke ilo'i 'e he kakai ko e ngaahi fakamatala 'oku tuku mai ki he Potungāue 'oku tauhi malu 'aupito ia 'o 'ikai malava ke mama atu ki tu'a.
Ke fakapapau'i ko e 'ofisa toutai fakamafai 'oku ne ma'u 'a e taukei ki hono fakahoko e ngāue ki hono muimui'i 'o e Lao ki he Toutai pehe ki hono faka'ilo e maumau lao.	Ke ako'i lelei 'a e kau 'ofisa fakamafai ki ha tu'unga 'oku to e lelei ange, 'o 'ikai ngata pe 'i he taukei 'oku 'asi 'i he 'enau alepau ngāue, ka 'e malava foki ke fakalalaka 'enau taukei 'i he ngāue 'a e ngaahi va'a kehe. Ko e tah'a eni he founa 'oku fakahoko 'e he FCD ke hiki'i hake ai e fakahoko fatongia 'a e kaungāue, pea ke a'usia 'a e taumu'a ngāue 'a e Potungāue.
Ke fokotu'u ha timi ngāue ki hono muimui'i e Toutai ta'efakalao 'i he malumalu 'o e alepau ki hono pule'i 'o e taulanga.	Ke fakahoko ma'u pe 'a e fakataha 'a e timi ngāue, ke lava 'o fakalalaka'i ai 'enau taukei 'i he ngāue MCS.
Ke fa'u ha Palani Faka-fonua ki hono tau'i 'o e Toutai Ta'efakalao	Ke fa'u ha palani ngāue ke lava o mapule'i 'aki e kole laiseni kotoa pe 'a e ngaahi vaka' oku ngofua ke toutai 'i he potu tahi 'o Tonga ni, 'o ngāue'aki 'a e me'angāue fakasatelaite (VMS). 'Oku makatu'unga 'eni 'i he fiema'u 'a e Potungāue ke tanaki ha ngaahi fakamatala 'oku mo'oni mo totonu, pea ke lava 'o fakafehoanaki e ngaahi fakamatala mei' he VMS mo e fakamatala 'oku tanaki mei' he kau taulama fakamafai. 'E tokoni eni ke vave mo toe faingofua ange 'a e fakahoko fatongia.
Ke fakamalohi'i e ngaahi tu'utu'uni ki he laiseni 'o e ngaahi vaka toutai, pa ika, ngaahi kautaha uta Tuna ki tu'apule'anga, toutai palu	'Oku fiema'u ke fakahoko 'e he Potungāue, ha polokalama ke 'ilo 'e he kakai e fonua 'a e ngaahi tu'utu'uni ki he kole laiseni toutai kotoa pe. Ko e founa

mo e ika mo'ui.	'eni e malava ke fakapapau'i ai 'oku muimui e tokotaha ngāue ki he tu'utu'uni 'a e ngāue'anga mo e Lao Toutai. pea ke fakasi'isi'i hono maumau'i 'a e lao 'e he kakai.
'ikai ke fu'u mahino ki he kakai 'a e fakamatala fekau'aki mo e ngaahi koloa 'oku hū atu ki tu'a pule'anga	Fakakakato ha fengāue'aki malohi ki hono tokanga'i 'a e malu 'a e kakai 'o e fonua pea mo hono ngaahi kupu fekau'aki mei muli ki ha founa 'e to e lelei ange ai 'a e fakahoko fatongia ki he kakai 'o tautau tefito ke fakakau ki he ngaahi fiema'u fakalaiseni, launga mo e fakafe'atungia' pea 'e kei hokohoko atu 'a fakahoko fatongia 'i ha tu'unga fakapolofesinale.
Fiema'u ke fengāue'aki vaofi mo e ngaahi Potungāue fekau'aki ki ha tefito'i ngāue ki hono muimui'i 'o e lao ki ha founa 'oku toe lelei ange.	Fiema'u ha mataotao fakatekinikale ke ngāue fakataha mo e timi ngāue ke malava ke toe hiki hake 'a e tu'unga 'o e fakahoko fatongia 'i he taimi 'oku fengāue'aki fakataha ai mo e ngaahi kupu fekau'aki 'o hange ko e kau tau 'a 'ene 'Afio (HMAF) 'i he taimi 'oku nau takai ai 'o 'a'ahi 'a e potu tahi pea mo e 'atā' 'i he fengāue'aki fakataha mo Nu'usila mo 'Aositelelia, va'a fakahaofi mo'ui ki tahi 'a e kau Polisi 'i he taimi 'oku fakahoko ai 'a e polokalama muimui'i 'o e Lao mo e tu'utu'uni ki he Toutai.
Fa'u ha tu'utu'uni ngāue 'i he malumalu 'o e aleapau ki he malu 'a e ngaahi taulanga & vakai'i mo timi ngāue.	Fakahoko ha fakataha mo e timi ngāue ki ha fakalaka 'i he tu'unga fakahoko ngāue 'i he va'a muimui lao. Fema'u ke ako'i 'a e timi ngāue ki he ngaahi muimui mo vakai'i 'a e ngaahi me'a fakalao ki he vaka toutai laiseni muli pea mo e vaka laiseni fakalotofonua.
Fa'u ha palani ngāue fakalotofonua (NPOA) ki he Toutai Ta'efakalao mo 'ikai ke lipooti (IUU)	Ko e palani ngāue ke ne muimui'i 'a e 'u vaka 'oku laiseni ke nau toutai 'i loto 'i he kongā tahi toutai'anga faka'ekonomika (EEZ), kae malava ke ma'u 'a e fakamatala 'i he 'ofisi kimu'a pea malava ke fakahoa mo e ma'u'anga fakamatala 'a e 'ofisa taulama fakamafai ke faingofua mo fakasi'isi'i 'a e mole 'a e taimi

Taulama Fakamafai	Ke ako'i e kau taulama fakamafai lolotonga ke nau a'usia e tu'unga taulama fakamafai MSC.	Ma'u 'a e pa'anga mei' he pa'anga tokoni 'a Siapani (JTF) pea palani ke fakahoko 'a e ako he 'aho 02 – 04 'Okatopa 2019
Me'angāue ki hono muimui'i ngaahi vaka toutai	Fiema'u 'a e Me'angāue ki hono muimui'i ngaahi vaka toutai (VMS) ki he ngaahi vaka fakalotofonua	Kumi 'a e ha pa'anga ke fakatau 'aki 'a e me'angāue ki hono muimui'i 'o e vaka toutai (VMS) ki he ngaahi vaka toutai
	Fetō'aki 'a e initaneti	Fema'u ke laini kehe pe 'a e initaneti ki he tafa'aki VMS

3.2 Ngaahi Fakatu'utāmaki mo hono Pule'i

Potungāue Toutai Ola Ngāue Mahu'inga	Fakatu'utāmaki	Founga Pule'i
Vaá kotoa	<ul style="list-style-type: none"> Fakaetamaki fakaenatula hange ko e afaa, peaukula mo e tafea 	<ul style="list-style-type: none"> Fakapapau'i óku ilo'i é he kau ngāue á e palani ki hono pule'i ó e fakatamaki kuo ósi fa'u mo hono ngāueáki.
Vaá kotoa	<ul style="list-style-type: none"> Fakatu'utamaki pe lavea í he fefolauáki fakangāue. 	<ul style="list-style-type: none"> Fakapapau'i 'oku 'ilo'i 'e he kau ngāue á e ngaahi fakatu'utamaki pea 'ikai ke nau feinga ke kau ai mo e fakahaofi mo'ui fakavavevave pea pehe ki he malu'i mo'ui.
Vaá kotoa	<ul style="list-style-type: none"> Fefonongaáki me'alele 	<ul style="list-style-type: none"> Fakapapau'i óku malu á e me'alele pea lele 'o fakatatau ki he vave fakalao.
Vaá kotoa	<ul style="list-style-type: none"> Puke mo e ngaahi mahaki kehekehe pe 	<ul style="list-style-type: none"> Huhu malu'i, kinautolu 'oku puke fi'ema'u ke 'oua te nau haú 'o ngāue kau ki ai mo e mo'ui haisini mo ma'a
Vaá kotoa	<ul style="list-style-type: none"> Fohia mo e velahia 'i he laá. 	<ul style="list-style-type: none"> Tui á e vala malu'i, matasio'ata pea 'ave á e vai inu.
Vaá tekinkale (saianisi, muimui'i 'o e lao toutai, ngāue ki tuá)	<ul style="list-style-type: none"> Ngāueaki á e vaka, uku, monomono mo fakalelei. 	<ul style="list-style-type: none"> Ákoi lelei 'a e kau ngāue pea 'i ai mo e me'angāue malu'i Lao ki he founga uku.
Saianisi	<ul style="list-style-type: none"> Ngāueaki á e kemikale 	<ul style="list-style-type: none"> Ako'i lelei á e kau ngāue pea ngāue'aki á e me'á malu'i
Saianisi (tanaki fakamatala 'i uafu)	<ul style="list-style-type: none"> Hekea, tō 	<ul style="list-style-type: none"> Tui á e sū malu'í pea ngāue tokanga
Muimui'i á e Lao Toutai	<ul style="list-style-type: none"> 'Ohofi pe fakalavea 	<ul style="list-style-type: none"> Akoi malu'i, palani lelei á e ngāue, 'oua 'e ngāue tokotaha.

4. Fakamatala mo e Muimui ki he Ngaahi Tu'utu'uni

4.1 Fakamatala 'Aotita

Ko e fakamatala 'Aotita fakamuimui taha ki he Potungāue Toutai', na'e fakahoko ia mei Sune 'o e ta'u 2014' ki Sune 'o e 2016.

4.2 Ngaahi Tu'utu'uni FakaMinisitā mo e Kapineti

'Aho 'o e Tu'utu'uni	Fika 'o e Tu'utu'uni Kapineti	Taumu'a
26 th 'o Siulai 2019	831	Kau atu ki he Fakataha fakaminisitā hono 6 'a 'Afilika, Kalipiane pea mo e Kulupu 'o e Pasifiki (ACP) 'i Apia, Samoa, 12 – 13 Sepitema 2019.
16 th 'o 'Akosi 2019	935	Kau atu ki he konifelenisi fakaminisitā 'a e kautaha folauvaka fakavaha'apule'anga 'o fekau'aki mo emalu 'o e 'u vaka toutai pea mo e toutai ta'efakalao mo ta'elipooti (IUU), Torremolinos, Sipeini, 21 – 25 'Okatopa 2019
23 rd 'o 'Akosi 2029	941	Tu'utu'uni Fakalao ki hono faama'i 'o e me'amo'ui 2019
23 rd 'o 'Akosi 2019	942	Tu'utu'uni fakalao ki he Laiseni Toutai (Vaka Toutai) 2019
11 th 'o 'Okatopa 2019	1122	Lipooti 'i he ola 'o e fakataha hono 6 'a 'Afilika, Kalipiane pea mo e Kulupu 'o e Pasifiki (ACP) 'i Apia, Samoa, 12 – 13 Sepitema 2019.
17 th 'o 'Okatopa 2019	1168	Liliu ki he tokotaha te ne kau atu ki he konifelenisi fakaminisitā 'a e kautaha folauvaka fakavaha'apule'anga 'o fekau'aki mo emalu 'o e 'u vaka toutai pea mo e toutai ta'efakalao mo ta'elipooti (IUU), Torremolinos, Sipeini, 21 – 25 'Okatopa 2019
1 st 'o Novema 2019	1216	Fakahū atu ki he kapineti 'a e kole ke fakamo'oni 'a e Aleapau ki he malu 'o e ngaahi taulanga
11 th 'o Novema 2019	1237	Tu'utu'uni fakalao ki he Laiseni Toutai (Vaka Toutai) 2019
11 th 'o Novema 2019	1238	Tu'utu'uni Fakalao ki hono faama'i 'o e me'amo'ui 2019
11 th 'o Novema 2019	1239	Fokotu'u atu ke liliu 'a e tu'utu'uni ngāue fakalao ki he toutai (Ngaahi kolo matātahi) 2019 pea mo hono liliu.
27 th 'o Novema 2019	1329	Tu'utu'uni Fakalao ki hono faama'i 'o e me'amo'ui 2019
27 th 'o Novema 2019	1330	Tu'utu'uni fakalao 2019 ki hono pule'i 'o e faama 'o e me'amo'ui 'o 'oseni

27 th ‘o Novema 2019	1331	Fokotu’u atu ‘a e liliu ki he tu’utu’uni ngāue fakalao 2009 ki he Toutai (Ngaahi kolo tu’u matafanga) pea mo hono liliu tu’utu’uni kapineti fika #1239 ‘o e ‘aho 11 ‘o Novema 2019
7 th ‘o Fepueli 2020	102	Aleapau mo e kautaha toutai ‘a e pasifiki (FFA) ki hono le’ohi fakafeitu’u ‘o honau potu tahi.
14 th ‘o Fepueli 2020	117	Komiti fale’i ki hono pule’i ‘o e Toutai
14 th ‘o Fepueli 2020	121	Liliu ki he tu’utu’uni fakalao ki he Toutai 2020 (Ngaahi kolo matāfanga)
13 th ‘o Ma’asi 2020	208	Maa’imoa Faka’ali’alu Ngoue & Toutai, Takimamata pea mo e fefakatau’aki 2020.
8 th ‘o Mē 2020	422	Toe vakai’i ‘a e totongi ki he uku ‘a e kau ngāue ‘a e Potungāue Toutai pea mo e Potungāue felāve’i.
22 nd ‘o Mē 2020	461	Tu’utu’uni makehe ki he kau livi mo e tu’unga ki he kau ngāue ki he Covid-19
12 th ‘o Sune 2020	618	Fokotu’u ke ta’ofi ‘a e tu’utu’uni ko ia ke tapui ‘a hono toutai’l, ngaohi pea mo hū atu ‘o e mokohunu ki tu’a pule’anga.
12 th ‘o Sune 2020	623	Tu’utu’uni fakalao 2020 ki he Toutai (Vaka Toutai)
12 th ‘o Sune 2020	622	Fakatau mai ‘a e koloa ‘a e kautaha toutai komesiale fakalotofonua ko e Atlantis Fisheries Pty Ltd, fakafetongi ko e Pacific Sunrise Fishing
12 th ‘o Sune 2020	624	Tu’utu’uni fakalao ki hono famaa’i ‘o e me’amo’ui 2020
17 th ‘o Sune 2020	782	Aleapau ‘i he vaha’a ‘o e Kautaha Toutai ‘a e Pasifiki pea mo e tokotaha kuo fili mei’ he Potungāue Toutai
17 th ‘o Sune 2020	814	To e vakai’i ‘a e totongi tukuhau fakafoki pea mo e founa ki he kaha’u.
22 nd ‘o Sune 2020	632	Fakahū atu ‘a hono to e fakangāue’i ‘o e ‘Ofisa Pule Ngāue ‘a e Potungāue Toutai.

Ministerial Decision
49 x Ngaahi folau ki Tu’apule’anga na’e tali
49 x Lipooti folau ki tu’apule’anga kuo fakahū pea tali
3 x Palani Pule na’e tali
9 x Aleapau ngāue ki he kau ngāue lau’aho na’e tali

4.3 Pule Lelei

Aleapau mo e Talite Fakavaha'a Pule'anga

'Oku kau atu foki 'a Tonga ki he ngaahi fatongia 'i he aleapau mo e talite fakavaha'a pule'anga 'oku nau tokoni ki hono toutai'i fakapotopoto 'o e me'amo'ui mei 'oseni.

KAUTAHA TOUTAI 'A E PASIFIKI: Ko Tonga 'oku kau 'i he memipa ki he Kautaha Toutai 'a e Pasifiki (FFA) 'a ia oku nau 'ofisi 'i Honiala, 'Otumotu Solomone', na'e fakamo'oni 'a Tonga ki he Konivësio 'i he 1979. 'Oku tokoni'i 'e he Kautaha Toutai 'a e Pasifiki' (FFA) 'a e fonua memipa 'e 17 ke pule'i, fakatolonga pea mo ngāue'aki 'a e toutai valu 'i ha founa fakalalakaka fakafonua pea mo fakapapau'i 'a e ngāue fakataha fakafeitu'u.

KOMIUNITI 'A E PASIFIKI TONGA: 'Oku memipa 'a Tonga 'i he 'ofisi 'o e Sekelitali ki he Komiuniti 'a e Pasifiki pea 'oku tu'u honau 'ofisi 'i Noumea, Niukaletonia. Ko 'enua taumu'a ke tokoni fakatekinikale, fakapolofesinale, fakasaianisi, fekumi, palani mo pule'i 'a e taukei 'a e kakai 'o e 'otu motu Pasifiki pea teuteu 'a e ngaahi fakamatala fakapatonu mo e fale'i, ke fakafaingamalie'i 'a e faitu'utu'uni totonu ke fakalalakaka 'a e tu'unga 'o e toutai 'i he kaha'u.

KOMISONI TOUTAI KI HE UESITE MO E PASIFIKI: Konivesio Toutai ki he Uesite mo e Pasifiki 'o fakataumu'a ke fakapapau'i, malava 'o pule'i, toutai fakapotopoto mo tu'uloa 'o e valu 'i he Uesite mo e Pasifiki.

UNCLOS: Konivesio ki he Lao Toutai 'a e ngaahi pule'anga fakatahataha 'i he 1982 (UNCLOS), 'a ia ko e aleapau fakavaha'apuleanga 'oku ne 'oange 'a e mafai, totonu mo e fatongia 'o e fonua ke nau ngāue fakapotopoto'aki 'a e 'oseni, 'ataakai ke pule'i lelei 'a e me'amo'ui 'o 'oseni.

UNFSA: Alepau 'o e ngaahi fonua fakatahataha ki he lahi 'o e ika 'i oseni 'a ia 'oku fakataumu'a pe ki he valu mo e kalasi pe ko ia. 'Oku 'i ai mo e ngaahi tu'utu'uni fekau'aki mo hono toutai fakapotopoto 'o makatu'unga 'i he ngaahi fakamatala fakasaianisi pe fakafiofi pe. Ko e ngaahi fonua kuo nau fakamo'oni ki he aleapau ko eni ke nau ngāue fakataha ke fakapapau'i e malu'i mo fakatolonga 'a e toutai 'i lotu 'i honau kongatahi toutai'anga faka'ekonomika.

LAO KI HONO FAKAHOKO 'O E TOUTAI: Ko e Lao ki hono fakahoko 'o e Toutai 'oku 'ikai ko ha aleapau fakalao ia ka 'oku tau'ataina pe 'a e ngaahi fonua pe te nau fai ki ai. 'Oku taumu'a pe mo ia ki hono fakatolonga mo e toutai fakapotopoto 'o makatu'unga 'i he tu'unga 'e lahi fe'unga 'o e ika 'oku toe.

CITES: Konivesio fakavaha'apule'anga ki hono fakafetau'aki 'o e me'amo'ui 'oku faka'au ke 'osi 'o tatau pe ki he 'akau mo e monumanu. 'Oku fakataumu'a ke fakapapau'i 'e 'ikai hoko 'a e fefakatau'aki ke faka'auha 'a e 'akau mo e monumanu 'oku faka'au ke 'osi ka ke fakatolonga mo fakangatangata pe 'a ia 'oku laka hake 'i he kalasi 'e 35,000 'o e monumanu mo e 'akau 'oku malu'i.

TALITE TOUTAI MO 'AMELIKA: Ko e talite toutai 'a e ngaahi fonua 'o e Pasifiki 'oku memipa 'i he

FFA 'o fakangofua 'a e 'u vaka toutai kupenga 'a Amelika ke nau toutai 'i hotau potutahi. Na'e kamata 'a e talite toutai ko 'eni i he 1987.

TALITE NIUE: Ko e Talite Aleapu Niue na'e fakamo'oni ki ai 'a Tonga ni 'i he 2015 'i he fengāue'aki fakataha 'a e ngaahi fonua 'o e Pasifiki ke tau'i 'a e toutai ta'e fakalao he 'oku hoko ko e palopalema fakamamani lahi.

OIE: Kautaha Fakavaha'a Pule'anga ki he mo'ui lelei 'a e fangamonumanu. 'Oku tokanga 'a e kautaha ko 'eni ki he ngaahi mahaki 'o e fangamonumanu pea na'e fokotu'u 'i Sanuali 25, 1924. 'i Me 2003 na'e hoko ai honau 'ofisi ko e 'Ofisi Fakamamani ki he mo'ui 'a e fangamonumanu. 'Oku te'eki ke fakamo'oni 'a Tonga ki he aleapau ko 'eni ka 'oku tau ngāue pe 'o fou 'i he Komuniti 'a e Pasifiki

ALEAPAU KI HE NGAHI TAULANGA FAKAVAHA'A PULE'ANGA (PSMA): Aleapau ki hono ngāue'aki 'o e uafu ke fakafepaki'i 'a e toutai ta'efakalao mo 'ikai ke lipooti, pea na'e fakamo'oni ki ai 'a e Pule'anga 'o Tonga 'i Tisema 2019.

4.4 Ngaahi Tu'utu'u Ngāue Faka-Pule'anga

'Oku pou pou kakato mo tokoni á e Potungāue' ki he ngaahi tuútuuni ngāue ki he kau ngāue fakapuleánga' á ia 'oku 'i he malumalu 'o e Lao ki he Ngāue Faka-Pule'anga 2002.

'Oku 'i ai á e fatongia 'o e Potungāue ki he Komisoni Toutai ki he Uesite' mo e Pasifiki' (WCPFC) (á ia 'oku ha 'i he Konivesio 'o e Lao Toutai 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha (UNCLOS)), ko hono fakahū atu 'a e ngaahi lipooti ki he Komisoni ki he valu. Ko e lipooti ni 'oku malava ke fakahoko kakato 'o fenapasi mo e taimi totonu 'o e lipooti.

Na'e to e hiki'i hake 'a hono vakai'i 'e he Potungāue 'a 'ene ngaahi tuútuúni' mo e founa fakahoko ngāue 'o talu meí he 'ene mavahe 'o hoko ko e Potungāue tu'u tokotaha hili ko ia 'a e mavahe mai meí he Potungāue Ngoue, Me'atokoni, Vao'akau mo e Toutai.

Ko e ngāue mahu'inga na'e fakahoko ke faipau ki he tu'utu'uni ngāue fo'ou 'a e Pule'anga' ki he Palani Ta'u Tolu (CP) pea mo hono fakahoko 'o e Me'afua Fakahoko Ngāue (PMS).

'Oku kei hokohoko atu pe 'a e ngaahi ako 'oku fakahoko 'o kau atu ki ai 'a e kau ngāue' ('o hangē 'oku hā atu 'i 'olunga') 'o fakataumu'a ke toe fakalalakaka, ngāue pea mo ola lelei ange 'a e fakahoko fatongia'.

Naé 'i ai mo e ngaahi ako na'e fakahoko (hange ko ia óku ha í 'olunga) 'o makatu'unga ke toe lelei ange mo fakafiemalie á e fakahoko fatongia.

'Oku pou pou á e Potungāue Toutai ki he Kautaha Toutai ó e Pasifiki' (FFA) 'i he polokalama ngāue 2016, ki hono tufotufa tatau á e faingamalie ki he tangata/fevina 'a ia na'e tali pea fakapaasi 'e he Komiti Alealea ki he Toutai 'a e kau Minisitā (FFCMin) ke faka'ai'ai 'a e tufotufa tatau 'o e faingamālie 'i he ngāue'anga pea ke tokoni ke ta'ofi 'a e 'a vahevahe ki he kau 'a e kakai fevina' ki he ngaahi fakahoko fatongia 'i he sekitoa toutai.

4.5 Poate mo e Ngaahi Komiti

‘i he Lao ki hono Puleí ó e Toutai 2002, konga 8, Kuo pau ke fokotuú é he ‘Eiki Minisitā ha Komiti Pule Faleí ki he Toutai’, á ia kuo pau ke ‘oatu ‘a e ngaahi faleí ki he ‘Eiki Minisitā, í ha ngaahi fakakaukau fekauáki ki hono fakatolonga, puleí, mo ha founa ‘e tu’uloa mo fakalalakaka ai ‘a e toutai í hotau Puleánga’.

Ko e komiti kuopau ke fakakau ‘a e kau memipa ‘oku ha atu ‘i lalo. Ko e memipa kehe meí he kau memipa tuúmaú kuo pau ke fokotuú kinautolu ki he taú e tolu.

Komiti fale’i ki hono Pule’i ‘o e Toutai (FMAC)

Tu’unga	Hingoa
Sea	‘Ofisa Pule Ngāue ‘o e Toutai
Memipa	Sekelitali ki he Potungāue Fonua pe ko hono fakafongonga
Memipa	Sekelitali ki he Ngāue á e Kakai Fefakatauíki mo e ngaahi Ngāueánga pe ko hono fakafongonga.
Memipa	Memipa ‘e taha ke ne fakafongonga’i á e ngaahi fiemaú á e kau toutai fakakomesiale e fili é he Kautaha Uta ika ki Tuápuleánga á Tonga.
Memipa	Memipa é taha ke ne fakafongonga’i á e ngaahi fiemaú á e kakai fefine é fili é he Minisitā.
Memipa	Memip’a e tokoua kena fakafongonga’i á e kau toutai fakalotofonua kuo fili éhe Minisitā
Memipa	Memip’a e taha ke fakafongonga’i á e ngaahi kolo matatahi ke fili é he ‘Eiki Palemia
Memipa	Mo ha taha kehe ‘o ‘ikai laka hake ‘i he toko ua, ‘oku fakakaukau ‘a e Sekelitali ‘oku taau ke fakakau.

Ngaahi Komiti Fakalotofale ‘a e Potungāue Toutai

- Komiti Tekinikale Pule
- Kulupu Ngāue ki he Fakamatala
- Komiti ki hono Pule’i ‘o e Valu
- Komiti ki hono Pule’i ‘o e Toutai Palu
- Komiti ki he Palani Sekitoa Toutai ‘a Tonga
- Kulupu ki hono Pule’i ‘o e Poloseki (Poloseki ‘oku fakapa’anga ‘e Nu’usila ki he Toutai Palu)
- Komiti Pule ki hono Fāma’i ‘o e Me’amo’ui

Vahe 5: Fakamā'opo'opo

Ko e ta'u fakapa'anga 2019/20, ko e ta'u 'aki ia hono fā (4) 'a e hoko 'a e Potungāue Toutai' ko ha Potungāue tu'u tokotaha. Tupu mei' he feliuliuaki 'i he Pule'anga, na'e hoko ai 'a Lord Tu'ilakepa ko e 'Eiki Mininitā fo'ou ki he Potungāue Toutai', ko e fetongi ia 'o e Minisitā malōlō Semisi Taulangi Fakahau.

'Oku kei hokohoko atu pe 'a e fe'ao ko ia 'etau koloa mei 'oseni mo e palopalema 'o e fu'u lahi 'a hono toutai'i, feliuliuaki 'o e 'ea, lahi 'a e 'esiti 'i he tahi, ma'olunga ange 'a e fukahi tahi pea mo e mafana 'o e 'ea'. 'Oku kei lahi pe mo e ngaahi pole 'oku ne uesia 'a 'etau koloa 'o 'oseni pea mo hono 'ātakai, ko e ngāue 'a e Potungāue' mo e ngaahi kupu fekau'aki' óku kei mahuínga ke fakapapauí ko 'etau visone', ke tupulekina á e lelei fakaékonomika', sosiale' pea mo e 'ātakai tu'uloa ó e toutai ke ne hiki hake á e tuúnga ó e nofo á e kakai Tonga.

Ko e taha 'o e ngaahi lavame'a 'a e Potungāue' ko 'enau kau atu ki he polokalama Maa'imoa Faka'ali'ali Ngoue & Toutai 'i he kamata'anga 'o e ta'u fakapa'anga 2019/20, ko e polokalama fakafonua eni 'oku fakahoko fakata'u, pea fakahoko fakataha ai pea mo hono katoanga'i 'a hono fakamanatu 'a e 'aho 'alo'i 'o 'ene 'Afio Tupou VI. Ko e maa'imoa faka'ali'ali Ngoue & Toutai na'e kamata ia mei Tongatapu 'i he konga kimui 'o Sune pea hoko atu ai ki he vahe fonua Ha'apai, Vava'u, Niuafo'ou, Niuatoputapu pea toki faka'osi mai ki 'Eua 'i he konga kimu'a 'o 'Akosi 2019.

Ko hono tali ko ia 'e he Pangikē 'a Mamani pea mo hono fakahoko 'a e ngāue ki he poloseki "Halafononga ki ha Ngatai Tu'uloa" 'i Tonga ni 'i he 2019 pea mo ha Pa'anga 'Amelika USD\$10 miliona ki he ta'u 'e 6 'oku lau eni ko e ngāue lavame'a 'a e Potungāue. Ko hono fakangāue'i ko ia 'o e 'luniti ke ne pule'i 'a e poloseki' ke hoko koha va'a ngāue 'a e Potungāue' pea mo hono fakahoko 'o e ngaahi ngāue 'a e poloseki ko ha makamaile ia ki he Potungāue.

Na'e tali foki 'e he Pule'anga 'o Tonga 'a e Aleapau ko ia ki he Malu 'o e Ngaahi Taulanga (PSMA) 'a e Kautaha Me'atokoni mo e Ngoue 'a e Ngaahi Pule'anga Fakatahataha (FAO) ki hono ta'ofi 'a e Toutai Ta'efakalao mo 'Ikai ke Lipooti.

'Oku mau fakamālō ki he 'Eiki Minisitā ki he'ene pou pou ki hono fakalalakaka 'o e toutai' pea pehē ki he vā fengāue'aki fakataha mo e ngaahi kupu fekau'aki' 'a 'enau pou pou mo e ngāue malohi.